

יוסף דעת

חלק א'

פירוש על הש"ס

מלוקט מתורת חכמים ראשונים ואחרונים
חקרי הלכות, עיונים כללים וציונים
עניני מחשבה, חסידות ומוסר

מסכת חולין

דפים מב - סז

בעריכת יוסף בן ארזה

**Dafyomi Advancement Forum
of Kollel Iyun Hadaf**
140-32 69 Ave.
Flushing, N.Y. 11367
Fax: (206) 2020-DAF [323]
Tel: 00 (972 2) 651-5004 (aft.)
email address: daf@dafyomi.co.il
Ask about D.A.F.'s free English study material!

יוצא לאור בהשתתפות מכון עיון הדף
שע"י כולל עיון הדף
ת.ד. 43087
הר נוף, ירושלים
פקס : 591-6024 (02)
טלפון : 651-5004 (02) בשעות אחה"צ
דואר אלקטרוני : daf@dafyomi.co.il
המכון מחלק מגוון רב של חומר בעברית ובאנגלית

אבות העולם, אברהם יצחק ויעקב, אף הם בנו מזבחות לשמים והעלו עליהם עולות לה'. אף הם, כל מאכלם שאכלו מן החי, היה כמאכל הכהנים שזוכים משלחן גבוה ואוכלים מבשר הקדשים.

אבותינו במדבר, לא הותר להם לאכול בשר תאווה אלא נצטוו להיות מביאים לעזרה שבמשכן זבחי שלמים, זורקים את דמם על המזבח ומקטירים עליו את החלב, ושאר הבשר – הבעלים אוכלים אותו בקדושה, וחלק הכהנים – לפני מן הקלעים שבמשכן. נמצאים גם הם כאבותיהם הראשונים, אינם אוכלים בשר אלא משיירי המזבח בלבד. רק כאשר הרחיב ה' את גבול ישראל, והמקום אשר בחר ה' לשכן שמו שם, רחוק היה מרוב מושבות ישראל, רק אז הותר להם לאכול בשר בכל גבולם ונחשבה להם השחיטה ששוחטין את הבהמה והעוף כדת, והברכה שמברכין לה' על השחיטה – כמאכל קדשים.

כמה וכמה גדרים של קדושה ודרך ארץ יש להם לישראל באכילת בשר. אמרו החכמים: למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר לשובע; שלא יאכל בשר אלא לתאבון; שלא יאכל בשר בסעודת הבוקר. וכן אמרו החכמים, שכן סורר ומורה נהרג אלא אם אכל תרטימר (משקל גס) של בשר. ברם, הגדולה שבכל הגדרים היא זו שאמרו החכמים, שרק מי שעוסק בתורה רשאי לאכול בשר, ולא הבוטל מתורה.

ללמדנו שישאל שאוכלין בשר, לא להנאת גופם בלבד מתכוונים אלא עבודה יש להם באכילה זו, עבודת שמים.

כל העוסק בתורה והקורא את 'שמע' ואומר: 'זאהבת את ה' אלקיך... ובכל נפשך' – 'אפילו נוטל את נפשך', וכל עצמותיו תאמרנה אתו, הרי הוא ממליך עליו מלכו של עולם ומוסר אליו נפשו באהבתו אותו. לפיכך דין הוא שבהתעלות נפשו של זה יהא מעלה עמו גם נפש כל חי שראויה להתעלות ולהיות מובלעת בתוך אבריו וכל עצמותיו. אבל זה שאינו אלא מרדף תענוגות בעולמו – מה חזית להמית נפש כדי להחיות נפש שלך! לפיכך כל כך מרובים הם דיני התורה באכילת בשר, יותר מבכל מאכל אחר, כדי לעשותו בהכשר ובטהרת הגוף והנפש.

משניתנה תורה לישראל, נאסרו להם ולבניהם לדורותם, כל בהמה חיה ועוף טמאים, איסור מפורש. מינים אלה מעולם לא עלו על המזבח ולא הוכשרו לקרבן אפילו בימי נח, וכל שלא עלה על המזבח אפילו פעם אחת – אין לכם בו שיריים...'

(מתוך 'איש וביתו' לרא"א ביטוב, פרק כ. ע"ע פירוש רש"י הירש נח ט, ג)

פרק שלישי; דף מב

'אלו טרפות בבהמה: נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת...' – לעיל (לכ): פרש רבא שחלק מאותן המנויים כאן – נבלות, לפי שאין שחיטתן שחיטה כל עיקר, כגון פסוקת הגרגרת. וכבר כתבו הראשונים (ע' במובא שם), שהמונח 'טרפות' בלשון חכמים, וכן בלשון בני אדם, פעמים משמעותו כללית על כל בשר האסור והפסול, לאו דוקא באיסור 'טרפה' האמור בתורה.

על נקובת הוושט – חילוקי השיטות ופרטי הדינים – ע' בסיכום שבשאלות ובתשובות לעיל דף לב.

'נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת, ניקב קרום של מוח, ניקב הלב לבית חללו...' – בשתי הטרפות הראשונות נקט התנא בשם תואר על הבהמה, 'נקובת... פסוקת...', ואילו בשאר הטרפויות נקט שם פועל – באר מהרא"ל צונץ, לפי ששתיים הראשונות, אם נעשו בדרך שחיטה – כשרה, הרי שלא כל נקב בוושט או פיסוק בגרגרת מטריף. (מובא ב'שיחת חזוּלִין'. וע"ש הסבר נוסף בשם הר"נ משאדיק, וע"ע תורת חיים).

ובשו"ת אבני נזר (י"ד כג) באר על פי מה שייסד, שאיסור טרפה חל ע"י מעשה ההיטרפות, לא מהמצב ההוה, שהבהמה עתה מוטרפת. וגם בהמה שנוולדה טרפה – מ"מ היווצרות מציאות הטרפות הוא האוסר. ועל כן בכל הטרפות שונה התנא בלשון פעולה, 'ניקב הלב' וכדומה – כי פעולת הנקיבה היא האוסרת, אבל בנקובת הוושט ופסוקת הגרגרת, אין השחיטה מועילה כלל, שהרי יש פגם בסימנים עצמם, אם כן באלו האיסור נובע מן המצב ההוה, שהסימנים פגומים – לכך נקט התנא לשון המורה על המצב ולא על המאורע.

(על ראייתו לחידוש זה – ע' להלן נח, ושם מובא מהחזו"א דרך אחרת, פחות מחודשת.

ואילה"ק על יסוד זה מרש"י להלן (קג. ד"ה וכגון) שלריש לקיש איסור טרפה לא חל על איסור אבר מן החי אלא רק בשעת מיתתה – והלא אז לא ארעה ההיטרפות – ל"ק, כי בעצם אכן חל האיסור בהיטרפות, ונפ"מ לקוברו בין רשעים גמורים, אלא שאין לוקים מחיים).

'מכלל דטרפה לא חיה. ולמאן דאמר טרפה חיה...' – 'מה שנחלקו חכמי ישראל בטרפה אם היא חיה או אינה חיה – תמוה, היאך לא בדקו הדבר בנסיונות הרבה? – אפשר שקיימו מן הטרפות שהם הלכה למשה מסיני פעם אחר פעם, ומצאו שלא היו מתקיימות שנים עשר חדש, ואעפ"כ מי שראיות חכמתו או קבלתו נותנת לו שהיא חיה, אינו חוזר בו, שהרי אומר שמתה במקרה, כדאמרינן גמירי דאי מבדרי לה סימני – חיה (כלומר, שמא יש להם מרפא ע"י פיזור סם כלשהו, ואין הפגם עצמו מכריח שתמות)... ונפקא מינה – לספק דרוסה ולכל ספק שבטרפות, שמשתיין אותה – אם נתקיימה י"ב חדש בידוע שאינה טרפה'. (לשון הרמב"ן בחדושי. וכע"ז בחדושי הר"ן.

וכן נוקטים להלכה, שהטרפה אינה חיה, ועל כן ספק-טרפה שנתקיימה י"ב חדש – סימן שאינה טרפה. וראה להלן בענין אפשרות הוכחה זו בזמננו).

בעיקר השאלה, באר הרשב"א (בשו"ת, ח"א צח) שהמחלוקת כאן אם יש מיעוט טרפות שהן חיות או כולן מתות לאחר זמן מחמת טרפותן. ואולם יש שכתבו שגם למ"ד טרפה אינה חיה, יש מיעוטא דמיעוטא שחי (ים של שלמה – כאן סי' פ. וע"ע במאירי כאן; רמב"ן עו. תוס' הרא"ש נדה ב: ש"ך ופר"ח י"ד נו, יח; חקרי לב – י"ד כו).

'ולמאן דאמר טרפה חיה מנא ליה?... – אין כאן קושיא מנין שהטרפה חיה – שאינו צריך להביא לזה ראייה מן התורה, אלא כוונת השאלה מה הוא דורש מאותה חיה שאמרנו; – אלא לפי שבתירוץ הוא מראה משם שטרפה חיה, לכך הקשו בלשון זו 'מנא ליה'. (וכן דרך התלמוד בהרבה מקומות, שכשהוא מקשה, מרגיש בתירוץ ועושה הקושיא על דרך התירוץ).

וכן בהמשך ששאלו 'אלא טרפה חיה מנא ליה' – משום שלא דחה את הדרש שבפסוק הקודם, ואם כן משמע חיה אכול שאינה חיה אל תאכל – לכן אמר שיש מקרא אחר המורה שיש חיה שאינה נאכלת. (עפ"י חדושי הרמב"ן והר"ן).

ע' במובא בגטין ו (חוברת ו) שדרך חז"ל בהרבה מקומות להביא ראייה מן הכתוב לדברים מציאותיים, גם בדברים הגלויים לכל. ע"ש בטעם הדבר).

'מלמד שתפס הקב"ה מכל מין ומין והראה לו למשה ואמר לו: זאת אכול וזאת לא תיכול' – פירוש, הראה לו את שורש הטעם לטהרה ולטומאה של כל מין ומין, כי עיקר הדבר אינו תלוי בסימנים, שהם אינם מהוים אלא סימן לטהרה או לטומאה ואינם עיקר הטעם, אלא הטומאה והטהרה תלויים בריחוק המין ובקירובו לקב"ה, ובזה שתפסו לכל מין ומין הראה לו מפני מה מין זה אינו מרוחק מהקב"ה התופס אותו, ומין זה מרוחק. (עפ"י מהר"ל. השוה גם בפירוש רש"ה – שמיני יא, ד. וכבר הביא כן מהרמב"ם בספר המורה ח"ג מה). וע' גם בשו"ת מהרי"ט (נא).

וראיה לדבר שאין הסימנים סיבת טומאה וטהרה, שאלמלי כן, היה בדין שחולה שצריך לאכול איסור ומאכילין אותו הקל קל תחילה, יש להעדיף להאכילו מבהמה עם סימן טהרה אחד, יותר מבהמה ללא כן סימן, והרי אין הדין כן. ואפילו לפי מה שכתבו התוס' בנדה (נא: ד"ה תרנגולתא) בתחילת דבריהם, ששייך מין בע"ח מסוים שחלק ממנו טהור כי אין בו סימני טומאה, וחלק אחר מאותו המין אסור. וכתבו שאין להתיר משום 'יוצא מן הטהור טהור' כיון שיצא מן האם כשהוא ביצה, ונאסר ממילא ע"י סימני טומאה – גם לדבריהם אלו אין הכוונה שהסימנים מהוים סיבת הטומאה, שאינם אלא סימן, רק שאינו סימן על המין אלא על הפרט. (וכ"כ בשו"ת מהרי"ט (נב) שאין הסימנים סיבה לגורם).

ואולם מדברי הריטב"א בנדה (נא: נראה שיש צד לומר שהסימן גורם לטהרה, שכתב לענין סימני דגים, שלכך פרשה תורה 'סנפיר' אעפ"י שיש לסמוך על קשקשת לבד, כי כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר – 'אולי הוא (- הסנפיר) גם כן גורם טהרתו, ואע"פ שהוא לבדו אינו גורם טהרה' – ואם אינם אלא סימנים, מה מקום לציין סימן שאינו מעלה ולא מוריד כלום, ומה שייך לדבר על 'גורם טהרתו'.

ואולם נראה שאין הפרש בדין דג עם סימן טהרה אחד ובין דג שאין לו שום סימן. וראיה לדבר, שאם יש הפרש ביניהם, מהו שהוצרכו לומר (בגמרא שם ולהלן סו:): שלכך נאמר 'סנפיר' בתורה משום 'גדיל תורה ויאדיר' והלא נפקותא גדולה להלכה, לענין 'הקל קל'. ולכן נראה שדברי הריטב"א אינם שייכים כלל לקביעת הדין אלא למהות ענין הטומאה, וכנראה יש שייכות מהותית לסימני הגוף וההתנהגות, עם טומאת אותם מינים. וכן יש באגרות הראי"ה (ח"א קג) 'כתב רחמנא סנפיר להודיענו הידיעה המופשטת שכח הטהרה מונח בשניהם, וממילא ידענו שאין הסימנים ענינים הסכמיים, אלא שבהם מונחת הטהרה...'. ע"ש. וע"ע בקובץ ענינים להלן ע:

וע' בכורות י' שלר"ש יש חילוק לענין קבלת טו"א בין מין טמא שאין לו סימני טהרה כלל ובין זה שיש לו מקצת סימנים. ויש שהביאו משם ראייה שהסימנים מהוים סיבה לטהרה (ע' בשו"ת דובב מישרים ח"א פח). ואולם לפי הנ"ל יש לדחות שמ"מ לפי מהותם קרובים הם למינים טהורים יותר מהאחרים).

(ע"ב) 'אלא סבר לה כר' שמעון בן אלעזר דאמר כשרה היא' – ואף על פי שטעמו של ר' שמעון בן אלעזר, שיכולה לכוות ולחיות, אינו מתישב עם שיטת תנא דבי ר' ישמעאל שטרפה חיה – מכל מקום תנא דבי רי"ש סבר כדינו של ר' שמעון בן אלעזר שכשרה, ולא מטעמו, אלא סובר שנחתכו רגליה אינה מכלל טרפות שנמסרו למשה בסיני. (עפ"י רמב"ן; ר"ן; מהר"ם).

ככתבם וכלשונם'

הטרפות שמנו חכמים; השתנות הטבעיים ושינויים במיצאי הרפואה
'נמצאו כל הטריות המנויות כשיפרטו, ואפשר שימצאו בבהמה וחיה – שבעים. ואלו הן...
ואין להוסיף על טריות אלו כלל – שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי דורות

הראשונים והסכימו עליהן בבתי דיני ישראל – אפשר שתחיה, ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות.

וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה, אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן – אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר על פי התורה אשר ירוך... (לשון הרמב"ם – שחיטה י, ט-ג).

'... ואף בטריפות דמן ארכובה ולמעלה אין מעידין בזמנינו – דמנתחים הרופאים וחיים. ואין לתמוה על זה, דבאמת נראה דברא הקב"ה רפואות אף לטריפות, וכדאמר... אלא שלא נתגלו בכל דור ודור ובכל מקום ומקום. ויש אשר נתגלו וחזרו ונשכחו, והכל ערוך ומסודר מאת הבורא ב"ה בראשית הבריאה, ונמסר לחכמים לקבוע הטריפות על פי רוח קדשם שהופיע עליהם. והנה היה צריך להקבע בב' האלפים תורה, (כדאמר ע"ז ט' א') דיני הטריפות לדורות, וכדאמר (ב"מ פ"ו א') רבי ורבי נתן סוף משנה, רב אשי ורבינא סוף הוראה, ואין לנו תורה חדשה אחריהם, והיו קביעות הטריפות כפי השגחתו ית' בזמן ההוא, ואותן המחלות שהיו פרוונקא דמלאכא דמותא בזמן ההוא, שלא נתן הקב"ה לברואיו או רפואת תעלה להן – המה הטריפות שאסרתן התורה בין בזמן ההוא, ובין בזמן של הדורות הבאים, שמסר הקב"ה את משפטי התורה שלהן לחכמי הדורות ההם.

ואפשר עוד, שלא בהתגלות סמי הרפואה ואופניהם לבד נשתנו בזמננו, אלא גם בשינוי הגופים החיים, כמו שינוי מיעוטי הדם, שהראשונים הוכרחו להקזה, והאחרונים הקזה סכנה להם. וכן בשינוי האקלימים וישר עיני הטבע, וכמו שכתבו תוס'... וכן ביולדת למקוטעין... וכן הרבה. ואפשר דהנתוחים שבזמננו לא היו מועילים בימים הראשונים, וגם אפשר דאינם בכל האקלימים החמים והצנים.

וזה לשון הרמב"ם (פרק י' מהלכות שחיטה הי"ג) 'וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה אע"פ שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן – אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר 'על פי התורה אשר ירוך' עכ"ל. ודבריו ז"ל סתומים, שכנראה הוא מקיים אמתת דברי הרופאים, ואם כן איך נתישבו דברי חכמים אשר המה כמסמרות נטועים לעד – אבל למש"כ גיחא. אמנם לענין להשיא את אשתו, כל שיש לו רפואה בזמנו אין משיאין את אשתו...'. (מתוך חזון איש יו"ד ה, ג. ע"ש).

וכעיקרי הדברים הללו, בהבדלים מעטים, כתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג לו):
'דהנה כתב הרמב"ם 'ואין להוסיף על טרפות אלו כלל... – ולשון זה משמע שלא מכחיש מה שאמרו מדרך הרפואה שמקצתן אינן ממיתין, אך שמ"מ לדין האיסור אכילה מלאו דטרפה, אין לך אלא מה שמנו חכמים.

וטעמו נראה, דאף דלשון טרפה משמע דהאיסור הוא משום שתמות, וכלשון המשנה 'זה הכלל כל שאין כמוה חיה – טרפה' (בחולין דף מ"ב), ולשון הרמב"ם... – מכל מקום הוא הלכה מסיני שהוא דוקא מה שהיתה בשעת מתן תורה טרפה נאסרה מטעם זה דנוטה למות, אף כשישתנו הטבעים באיזה דברים שלא נעשית טרפה ואפשר שתחיה בהן. וכן הוא דוקא מה שהיתה או כשרה בחולי איזה אברים – לא נאסרה, אף כשישתנו הטבעים ותעשה טרפה במכות אברים אלו, דשינוי הטבעים לא יעשו שינוי בהדין. והוא הכרח ממה שנאמר בהלכה מסיני כתנא דבי רבי ישמעאל י"ח טרפות (בחולין שם), ועולא אמר (בדף מג) ח' מיני טרפות נאמרו לו למשה מסיני – ואם היה תלוי במכה שנוטה למות כפי השעה והזמן, או שנימא שליכא כלל מציאות דשינוי הטבעיים בזה – לא היה צריך למסור בקבלה למשה מי הם הטרפות, דהיה שייך שהתורה תסמוך על אומדנא דחכמים, שלכן הכרח מזה שאף בענין טרפות וכשרות לענין

המציאות, אפשר להיות שינוי הטבעיים, כמו שאיכא בכמה דברים, כהא שכתבו התוס'... כן נשתנו לענין טרפות בכמה דברים שאז היתה טרפה ועתה כשרה, ודברים שהיתה כשרה ועתה טרפה, ולכן באה ההלכה לומר שלענין הדין לא ישתנה, שמה שהיתה או אסורה באיסור טרפה הוא לעולם כן, ומה שהיתה או כשרה הוא לעולם כן, וממילא לא היה שייך לסמוך על אומדנא דהרופאים והוצרכה ההלכה לפרש מי הן הטרפות שנאסרו, ובוהו הוי ממילא כנאמרה ההלכה שיהיו שינויים בהמציאות ולא בדין...'. (ע"ש בהמשך, באור כל דברי הרמב"ם בענין. וע"ע שחור ושנה כענין זה בחלק אה"ע ח"ב ג, ב. ועוד שם באריכות בחו"מ ח"ב עג, ד).

א. הנצי"ב (בהעמק שאלה קכה, א; שו"ת משיב דבר ח"ב יז; העמק דבר שמות כב, ל. וע"ע במרומי שדה להלן נז.) באר שיטת הרמב"ם, ששני סוגי טרפה יש; אלו שנמנו בהלכה למשה מסיני, והן אותן המנויות במשנתנו – אפשר שתהא להן לפרקים רפואה בידי אדם, אלא שאינן חיות מעצמן – ומ"מ המה טריפות ואסורות לעולם. (והוא מדרשה המובאת בתו"כ שמיני פ"ג.) ויש סוג נוסף של טרפות שאינן הלכה למשה מסיני אלא משום שברור שאי אפשר להן לחיות, כמו ניטל לחי העליון, וכדומה הרבה – ואלו אינן טרפה אלא באופן שאין להן רפואה. לדבריו מובן היטב לשון הרמב"ם שם ('שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי דורות הראשונים והסכימו עליהן בבתי דיני ישראל – אפשר שתחיה'), שנראה ממנו שאילו היה נודע בודאות על מכה מסוימת שהיא ממיתה – היתה זו טרפה, וכשם שכתב הרמב"ם אודות לחי העליון (ע' בתשובתו לחכמי לונגיל – הובאה בכס"מ ח, כג) – הרי מבואר שאעפ"י שאינה מן ההלכה, כל שא"א לחיות במציאות – טרפה.

ואולם נראה להגביל זאת בשני תנאים; דוקא באופן שהפגם הממית נכלל באחת ממיני הטרפות שנמסרו למשה מסיני, כגון ניטל לחי העליון – בכלל 'נטולה', ודוקא אם א"א לה שתחיה בשום אופן. ועל זאת כתב הרמב"ם, שחוץ מאותן שבעים שנמנו, אין עוד סוג טרפה שא"א לו לחיות, הגם שיתכן מצב שודאי תמות, אך כל שאין בה אחד מן הפגמים שנמנו בהלכה-למשה-מסיני, אין זו 'טרפה'. וכגון בהמה שאכלה סם המות, (כמבואר להלן נח ובתורת הבית דף לז; בית הלוי ח"ב סו"כ לא). ראה עוד בבאור הענין במאמרו של הגרנ"א רבינוביץ, ב'תחומין' ח, עמ' 444 ואילך.

ולכאורה זה שלא כדברי האג"מ, שכל אותן שהיו כשרות בזמנם, גם אם עתה אין להם קיום בודאות – כשרות. וגם דחק שם להגיה בלשון הרמב"ם, ע"ש, ולהנצי"ב – אין צורך, כאמור. וע"ע.

וכעיקר חילוק הנצי"ב צידד בקיצור באחיעזר (ח"א יב, ה – בשיטת הרמב"ן), שכל אותן שנמנו הלמ"מ, אף אם יש להם רפואה בידי אדם – טרפות הן. ודוקא מאותן שלא נמנו, כיון שיש להם רפואה בידי אדם – אינן טרפה.

ובשו"ת דעת כהן (כו, ג ה) כתב, שכל אותן טרפות שמנו חז"ל, הן מחלות 'פשוטות' ולא 'מורכבות', ואילו יתברר מדרך הרפואה על צירוף מחלות, הגורם למיתה, י"ל שהיא טרפה. וזהו יסוד 'תרתי לריעותא' המובא רבות בפוסקים, שחוששים, בגדרים מסוימים, לצירוף מחלות הגורמים להטרפה. ע"ש.

וקרוב לעיקר הדברים כתב בתבואות-שור (לג), שכל שברור וידוע לכל שאינה חיה, כגון שנימוק הלשון עם ה'טוטלת' – טרפה.

ב. לפי הנ"ל יצא לכאורה שבספק טרפות, שהיית י"ב חדש לודא שאינה טרפה – לא תועיל כיום, באותם סוגי טרפות שבזמננו הם חיים, שהרי אין זה מוכיח מאומה, כי גם ודאם אינם מתים תוך י"ב חדש. וכ"כ סברא זו בתבואות שור – ל סק"ו; בכור שור – חולין נח.

ויש להעיר בנידון המדובר באחרונים אודות דקירת מחט בבהמות בין צלעותיהן, שהרופאים נוהגים בה, ודנו להוכיח מכך שעושים כן למאות ולאלפים והם חיים (ע' חכמת אדם כ, ב; מלמד להועיל ט; עמודי אור מט; הר צבי יו"ד יג; שו"ת הגר"י הרצוג יו"ד לו; אג"מ יו"ד ח"א כ. וע' באריכות רבה בשו"ת יביע אומר ח"ח יו"ד ב) – ולפי האמור לכאורה אין כל הוכחה מן המציאות שלפנינו שהם חיים, לענין הדין, להכריע במחלוקת הפוסקים. ואעפ"י שיש לומר שבמקום ספק או מחלוקת אכן יש להכריע מן המציאות, שאין לומר 'נשתנו הטבעים' אלא במקום הכרח. אך לכאורה נראה שבענין חיתוך וניקוב המעיניים

והריאות הלא נוהגים בהם הרופאים כיום לאלפים ולרבבות לעשות לאנשים ולבעלי חיים, וכולם חיים ובריאים – הרי שבסוג זה של טרפות אין להוכיח כלל לעיקר ההלכה. וצ"ע.

ג. אודות הגדרת טרפה באדם, לענין ההורג את הטרפה שפטור ממיתה – אינה תלויה בהגדרת 'טרפה' גרידא, אלא בתנאי נוסף, שאין לו רפואה עפ"י חכמת הרפואה שבאותה תקופה – כן נקטו בהחלט בשו"ת אחיעזר ח"א יב, ה ובשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג לו ובחור"מ ח"ב עג, ד (מובא בסנהדרין עח). וכמו שכתב בחזו"א הנ"ל אודות התרת אשתו להנשא. וכ"כ עוד אחרונים – ע' בשו"ת יהודה יעלה קצג; דובב מישרים ח"ג קכו. וע"ע במצוין בספר 'השתנות הטבעים בהלכה' פרק ד הערה 47.

ונראה לפי"ז שהוא הדין לענין שור טרפה שהרג את הנפש, שאינו נסקל, לפי שהוקש למיתת בעליו (רמב"ם נזקי ממון י, ז) – אין הגדרת טרפה שם אלא לפי אותו זמן. וכן לפי מה שצדדו אחרונים (מנ"ח; אבני נזר) שהעושה בע"ח טרפה בשבת – חייב משום נטילת נשמה. לכאורה אינו תלוי בדין טרפה לאכילה, אלא לפי המציאות באותו זמן, אם יש לו חיים אם לאו.

וכן נ"פ שלענין קבלת טומאת אכלים בדגים שנולדו בהם סימני טרפות (שנסתפקו בזה להלן עה) – נקבע הדין לפי מקומו ושעתו, אם עומד למות אם לאו, ואינו תלוי בדין 'טריפה'. וכן נ' לענין דין המעריך או הנודר דמי אבר שהנשמה תלויה בו, שחייב דמי כולו, ואמרו (בערכין כ) אפילו מארכובה ולמעלה כלומר דבר העושה אותו טריפה (וכמ"ד טרפה אינה חיה) – נראה שיש לילך בכל מקום וזמן לפי הקביעה הרפואית אם יכול לחיות אם לאו, ולא דוקא י"ח טריפות.

לענין פדיון הבן, לתניוק שעבר ניתוח במעיו וכדו' – כל דבר המוגדר כ'טרפה' – בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז צט) כתב לפדותו ללא ברכה, ואעפ"י שהוא בריא ואין חשש למיתתו. ובשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו לב) כתב שיש לפדותו בברכה, ואעפ"י שהוא בהגדרת 'טרפה' – שהעיקר תלוי אם הוא מסוכן אם לאו, והרי הוא חי ובריא.

ד. על עקרון זה, בנושאים אחרים, שדין התורה נקבע כפי המציאות הטבעית והגדרתה בשעת מתן התורה – ע' חות דעת צח סק"ג; שו"ת משפט כהן יד; כד, ה.

ה. עוד בענין מימצאי הרפואה בעניני טרפה, ע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א צח (ע' אג"מ שם); שו"ת הריב"ש תמו – מצוטט להלן מו; תבואות שור – ל; בכור שור – להלן נח; שבילי דוד – יו"ד בקונטרס זה הכלל – מובא בשו"ת דובב מישרים ח"ג קכו.

וראה עוד: 'מכתב מאלהיה' ח"ד עמ' 355 (מובא להלן נג); הקדמת 'שיחת חולין'; 'מנוחת אהבה' – במילואים שבחלק ג, (מהדורה שלישית); 'השתנות הטבעים בהלכה' פרק יח. ועע"ש בהרחבה בפרק ד, על שיטת הרשב"א בטרפות).

*

'זאת החיה אשר תאכלו – חיה אכול שאינה חיה לא תיכול'

אשר תאכלו (עם האותיות) בגימטריא: **חיה אכול שאינה חיה לא תיכול**. (בעל הטורים – שמיני יא, ב עפ"י עיטור ביכורים. ובהפרש אחד.

וברוב ספרי בעה"ט הגיהו 'אשר תאכלו' – שוה בדיוק 'חיה אכול ושאינה חיה לא תאכלו').

דף מג

'למה לי למימר אדום ופנימי לבן? דאי חליף – טרפה' – כתב הר"ן, אין הכוונה שיתחלפו גווניהם זה באודם וזה בלובן, שזה אי אפשר, אלא הכוונה שפנימי יוחלף צבעו באדמימות, שהוא סימן לדרוסה.

ואולם הרמב"ם כתב (שחיטה ז, כא) 'וכן הושט שנמצא העור החיצון שלו לבן והפנימי אדום, בין בעוף בין

בבהמה – הרי הוא כאילו אינו, וטרפה'. ואפשר שייהפך האדום לגוון לבן על ידי חולי. (עפ"י מגיד משנה). הר"ן כתב דבריו על יסוד דברי רש"י שהביא. ולפנינו לא נמצא כן ברש"י. אדרבה, יש לדקדק קצת מלשון רש"י לעיל (בד"ה לא תיפוק) ששניהם נתחלפו זה בזה. (וע"ע רש"ש). ולשיטה זו אפשר דוקא אם הוחלפו שניהם, אבל אחד מהם – הרי זה כניקב זה בלא זה שכשר, כמו שכתב בעל העיטור. וכן דייק בשלטי הגבורים מלשון הרמב"ם.

ואולם הרשב"א (בתוה"א ל: ובקצר לא:), הרא"ש והטור כתבו, שאפילו שניהם אדומים או שניהם לבנים – טרפה, ואינו דומה לניקב, שהנקב קטן והעור השני מגן עליו, אבל כאן שכולו לקוי, אינו מתקיים ע"י השני. וכן פסק בשו"ע (לג,ה). וע"ש פרטים נוספים בנו"כ).
יש שיטה אמצעית; שניהם אדומים – טרפה, שניהם לבנים – כשרה. כן מובא בהגהות אשרי מא"ז. וע' בחדושי הנצי"ב שבאר מקור שיטה זו.

'שני עורות יש לו לוושט... ניקבו שניהם זה שלא כנגד זה... זמנין דמיהנדזין בהדי הדדי' – הנודע-ביהודה (קמא יו"ד ט) נשאל אודות נקב הנמצא בוושט סמוך לראש, במקום הדבוק לבשר – האם הבשר סותמו והיא כשרה.

והשיב, אמנם לעצם השאלה אם הבשר מהוה סתימה, אין לעזוב את דברי הרמב"ם שכתב שנחשב כסתימה. ואעפ"י שהגאון בעל 'תבואות שור' (מו,ב) לא כתב כן. אבל להורות בוושט שהבשר סותם – 'קשה מאד, כי הלא אנו רואים בעינינו איך עורות הוושט דבוקים זה בזה וכמה קשה עלינו להפרידם זה מזה, ואף על פי כן אמרו רז"ל שאם ניקבו שניהם זה שלא כנגד זה – טריפה, דהואיל ואכלה ביה רווחא ליה וגמדא ליה וזמנין דמתרמי אהדדי – אם כן גם בבשר אי אפשר לסמוך ולומר שדבוק שם בבשר, דרווח ליה וגמדא ליה ואינו נשאר דבוק במקומו, ולכן אין לסמוך שם על סתימת הבשר, ותו לא מיד'.
(בהסבר החשש בשני נקבים זה שלא כנגד זה – ע' בשו"ת דעת כהן, כא)

הרמב"ם כתב (ז,כא) על שני העורות הללו, האדום והלבן, שהם קיימים בין בעוף בין בבהמה. ואולם בתרנגולים קשה להבחין בשני עורות בוושט, שאינם נפרדים זה מזה. (עפ"י דמשק אליעזר ד,ה). אכן באווזים אפשר לקלף העור החיצון ולהפרידו מן הפנימי, אם כי גם החיצון נוטה ללובן. (דעת תורה לג,כ). וכנראה כוונת הרמב"ם למינים אחרים. (עפ"י שיחת חולין).

'ניקב הקורקבן וכיס שלו קיים' – מרוב הראשונים נראה, כי הכיס המדובר כאן, הוא העור הקשה והמחוספס של הקורקבן, הפנימי ביותר, אשר בתוכו מתלקט המזון הנטחן. וכן הסיק החתם סופר (ג). ואולם יש שנראה מדבריהם שהכיס הוא עור לבן רך, המתוח בצידו הפנימי של הקורקבן, מתחת לעור הנקלף. (ע' בפרוטרוט בספר שיחת חולין).

ה'נודע-ביהודה' (קמא יו"ד יח) דן בקורקבן שכל עור הכיס שלו נרקב לגמרי. ובתוך הדברים כתב שלכאורה יש לדייק מכך שנקטו כאן 'ניקב הקורקבן וכיס שלו קיים' – כשר, משמע הא אילו ניטל – פסול, (שהרי ניטל חמור מניקב בכל האברים מלבד בטחול שניטל כשר וניקב פסול, כמוש"כ הראשונים). ואולם דחה דיוק זה והסיק להכשיר. וזו לשונו:
'אלא שאומר אני כלל גדול בידינו שאין להוסיף על הטריפות, וכיון שלא נזכר בגמרא בשום מקום ולא

בשום אחד מדברי הפוסקים שאם ניטל עור אחד מקורקבן יהיה טריפה – מכלל שבאמת אינו טריפה. ומה דנקט בגמרא ניקב הקורקבן וכיס קיים כשר ולא נקט ניטל, היינו משום שאמוראים לפרש פרטי הדברים שנזכרו במשנה באו, ובמשנה לא נזכר ניטל הקורקבן רק ניקב...! (וכן כתבו כמה מן הפוסקים להפך, כאשר ניטל כל בשר הקורקבן ולא נשאר רק הכיס הפנימי, וכל שכן אם נברא כשהוא חסר. עפ"י טוב טעם ודעת' תנינא קעט ועוד)

(ע"ב) 'אמר עולא: ישב לו קוץ בוושט – אין חוששין שמא בריא... קסבר עולא אין חוששין לספק דרוסה' – אבל אנו נוקטים להלכה כדעת החוששים לספק דרוסה (כדלהלן ג:), הלכך ישב (= נתחב) לו קוץ בוושט – יש לחוש שמא ניקב החיצון (רי"ף, תוס').

ולפרוש רש"י, עולא דיבר ללא קורט דם מבפנים, (וכן משמע ממה שאמרו 'ישב איתמר, אבל נמצאת לא איצטרך ליה לעולא, דכולהו חייו ברייתא קוצי אכלן' – ואם מדבר בשנמצא קורט דם, הלא הוצרך לומר), ואם כן להלכה דלא קיימא לן כעולא, יש לחוש לתחיבת קוץ בוושט אפילו ללא מציאת דם כלל.

ומה שאמרו לעיל 'ניקב זה בלא זה כשר' ובכלל זה כשניקב הפנימי ולא החיצון – והלא לעולם יש לחוש שמא ניקב גם החיצון ונסתם? – לא קשה, כי כאן לא דיברו אלא בתחיבת קוץ, אבל ניקב הפנימי מחמת חולי, ורואים שהחולי לא שלט בחיצון – כשר. (עפ"י הרשב"א; הר"ן).

א. כמוכּוּן, הקושיא מ'ניקב זה בלא זה כשר' אינה אלא לשיטת רש"י והרמב"ם, שגם בדיקת נקב אינה שייכת בחיצון, (כפי שכתב הרא"ש כאן והתוס' לעיל כה:), אבל יש ראשונים (כאן ולעיל כה) החולקים על כך, שדוקא לענין בדיקת דריסה, שאינה אלא אדמומית, אין להבחין בחיצון, אבל הנקב ניכר שם.

ויש שכתבו (ע' בראשונים כאן ולעיל כה; רבנו יונה – מובא במ"מ, שיחיה ג, כב), שכאשר מזהים נקב מבפנים, אפשר לבדוק מבחוץ כנגד אותו מקום, ולא אמרו שאין לוושט בדיקה מבחוץ אלא כאשר יש להסתפק בכל הוושט, ולפי שהעין משוטטת לחפש ואינה ממוקדת בנקודה אחת, לכך אין לסמוך על הבדיקה בוושט, שבקושי רב יש להבחין שם בנקב.

ב. אם כי התוס' שלפנינו, הר"ן, הרמב"ן, הרשב"א ועוד, פסקו דלא כעולא – רבנו ברוך בעל ספר התרומה (מובא בהג"א), ורבי אליעזר בר' נתן ('הראב"ן') פסקו כעולא. וכן נקט הרא"ש לעיקר. וכן הביא דעה זו הרמ"א.
ג. אריכות דברים בכללות הסוגיא – ע' בית הלוי ח"ב כו-כו; נודע ביהודה – קמא יו"ד ח).

זמאי שנא משתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן? התם איתחזק איסורא' – אבל כאן לא איתחזק איסורא, אדרבה, הבהמה בחזקת התר עד שיוודע לך שנטרפה. (עתוס'). ואם תאמר, הלא נקובת הוושט לכמה שיטות מהראשונים הרי היא נבלה, והרי לפנינו ספק שחוטא ספק נבלה, וכל ספק שנולד בשחיטה – אסור, (כדאמר רב הונא (ביצה כה) בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיוודע לך במה נשחטה) –

יש לחלק בין ספק במעשה השחיטה עצמו, כגון ספק שהייה וספק דרסה, שאם שהה או דרס הרי לא נעשה מעשה המכשיר כלל, ונשארה חזקת איסור של הבהמה שאינה זבוחה, ובין מצב שבו ודאי נעשה מעשה המכשיר, אלא שהספק נולד מצד אחר הגורם שהשחיטה לא תועיל מצד הדין, כגון שמא ניקב הוושט. וכיון שהבהמה בחזקת שאם ייעשה בה מעשה שחיטה הראוי, תהא מותרת, עליך להביא ראיה שארע בה דבר חדש שאוסר. (עפ"י חות דעת סוס"י קי, בית הספק סקכ"ו).

ע"ע: תוס' כאן וביבמות ל: רשב"א שם ולעיל י: כרתי ופלתי לג סק"ד; שב שמעתא הו; שו"ת רעק"א קסו; חתם סופר כה; שו"ת בית זבול ח"א ג; אחיעזר ח"ד צ; משנת ר' אהרן יד, ג; הרחב דבר שמות כב, ל).

ז'ליטעמיך נידמיייה לספק טומאה ברשות הרבים דספקו טהור, אלא התם הלכתא גמירי לה מסוטה' – משמע, שזה שספק-טומאה ברשות הרבים טהור – הלכה מיוחדת היא שלמדנוה מסוטה. וגם לפי שיטת הראשונים שספק-טומאה ברשות הרבים טהור כיון שמעמידים הדבר על חזקת טהרה (כן כתבו התוס' בנוזר נו ובסוטה כה: ובע"ז לז: ודלא כהתוס' לעיל ט: ורש"י ותוס' ריש נדה) – מכל מקום כבר כתבו התוס' (בסוטה שם) שמסוטה הוא שלמדנו דבר זה, שיש לילך אחר חזקת טהרה, שלא כברשות היחיד שאין הולכים שם אחר חזקה זו. (עפ"י קהלות יעקב – טהרות סא,ג)

ז'וכמה? אמר רב אויא: פחות משערתא ועדיף מחטתא' – יש מי שאומר ששיעור זה נאמר בשור בינוני, אבל שאר בהמה חיה ועוף – לפי גודלן וקטנם. (מובא בחדושי הרמב"ן. ע"ש. וע"ע בראשונים להלן מד. גבי 'כדי תפסת יד').

ז'ילו אמרו ליה לבריה דרב יוסף בר חמא דלשלים דמי תורא למריה' – ע' בראשונים כאן ובסנהדרין לג. וע' במובא שם, סיכום השיטות השונות בדיין שטעה, לענין חזרת הדין ולענין חיוב הדיין בתשלומים.

פרפראות ולשון

'הלכות חבר כזית מרה וקורקבן סימן)' – ... גם בתלמוד מקובל שהמרה היא האבר בו מקור הכעס. ועיין ברכות ס"א ע"ב: 'כבד כועס מרה זורקת בו טפה'. לפי זה אני מבאר לעצמי את 'סימן' הרשום בחולין מ"ג. 'סימן' בתלמוד הוא משפט מנומטכני (עוזר לזכרון) שנוצר ע"י צרוף של תבות ראשי הלכות הבאות זו אחר זו בסוגיה תלמודית. מתקבל על הדעת של'סימנים' תהיה איזו משמעות שהיא, כי אם לא, יש ספק אם ערכה רב להקל על הזכרון.

הסימן הוא: 'הלכות חבר כזית מרה וקורקבן'. המרה היא מקום הכעס והקורקבן הוא האבר הראשי להזנת האדם. אסור לחבר, והכוונה כאן לתלמיד חכם, להפריז יותר מדי בפיתוח שני אברים אלה, אך גם אסור לו להזניחם לגמרי ולתת להם להתנוון. 'לא הקפדן מלמד' נאמר בפרק אבות, ו'כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו' נאמר בפסחים סו: מאידך אסור שתחסר הקפדנות לגמרי ביחסו של ת"ח אל תלמידיו, וכך אומר רבי לבנו: 'זרוק מרה בתלמידים' (כתובות קג: וע' תענית ד.).

וכן בקורקבן. מיותר להוכיח שאין ת"ח יכול להיות זולל וסובא, רדוף תאוות אכילה ושתייה. המדרש (סדר אליהו רבה פכ"ו) אומר: 'עד שאדם מתפלל שתכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו'. (ע' כתובות קד. תד"ה לא. ובוהר וירא: האי צורבא מרבנן דמרוי, קרינן עליה נזם זהב באף וכו'). מצד שני אסור שת"ח ימנע מגופו מזון הדרוש לו ולא יסגף עצמו, כי אם יעשה כך תזקן תורתו ('אם אין קמח אין תורה'). וכך אומר רב ששת (בתענית יא:): האי בר בי רב דיתבי בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה (– יאכל הכלב את סעודתו). ולעולם ילך בדרכה של תורה: 'פת במלח תאכל' וכו'. (אבות ו).

ההשתוות במדות הכעס ובדרכי אכילה ושתייה – אלו הן 'הלכות חבר; כזית מרה וקורקבן' – לא ירבה ולא ימעט'. (עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, עמ' צד.

עוד על תפקידי המרה ועניניה – ע' במובא בשיחת חולין).

ז'ושט' – מובא בזהרה (פינחס) לדרוש 'ושט' מלשון שטו העם ולקטו, שהוא חיפוש מזון. יש מי שכתב מלשון בזיון ומיאוס, כתרגום של ויבו עשו – ושט עשו. (מובא בשיחת חולין. עע"ש).

'קורקבן' – אפשר מלשון 'קרקור-קובה' כלומר קיבת העוף, כדרך שמצינו שהעוף מכונה 'קורקור' – כמו שאמר רב יוסף (בב"ב כג.) 'אפיקו לי קורקור מהכא'. (עפ"י שיחת חולין. בלשון תורה נקרא הקורקבן מוראה או נצה – ע' במובא בזבחים סה).

'תורבין הוושט' – יש גורסים תרבין, והוא לשון חצר בארמית (כבב"ב צה: 'תרביצא', ועוד), כלומר חצר הוושט. (עפ"י הערוך. וע"ע כף החיים כ סק"ח).

דף מד

'אלא אי כבית שמאי כקוליהן וכחומריהן אי כבית הלל כקוליהן וכחומריהן... כאן קודם בת קול' – אף על פי שאמרו (בע"ז ז.) שכשחולקים שני חכמים, יש לילך בשל תורה אחר המחמיר, ואילו כאן משמע שקודם שהוכרעה הלכה כבית הלל, הרשות נתונה לעשות כדברי בית שמאי או כבית הלל בין לקולא בין לחומרא (וע' בחדושי הרמב"ן והרשב"א כאן) –

נראה, שזה שאמרו בשל תורה הלך אחר המחמיר אינו אלא בשאין אחד מהם רבו, אבל אחד מן החכמים הוא רבו – הולך אחריו אף להקל. ונקרא 'רבו' כל שהוא קרוב לו ושומע שמועותיו תמיד ברוב המצוות. ובוה, כאשר יש שני חכמים קרובים לו, רשות בידו להחזיק בהוראותיו של אחד מהם ולהחזיקו כרבו, ואז ילך אחריו בין להקל בין להחמיר. וזהו שאמרו כאן הרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה, והיינו להחזיקם כרבו ולהלך אחריהם תמיד, בין לקולא בין לחומרא. ודין זה קיים בין בחיי החכם בין לאחר מותו – כל שידועות הוראותיו והלכותיו מפני תלמידיו או מספריו.

ורשאים להלך אחר הרב אף להקל בשל תורה, ואפילו החולקים עליו הם הרבים – כל זמן שלא היה מושב בית דין ודגו זה כנגד זה והכריעו את ההלכה. ומחלוקת בית שמאי ובית הלל אחר בת-קול, הרי היא כהכרעה של מושב בית דין ואין רשאים להקל כדברי בית שמאי, ואף לא להחמיר.

וכאשר אין אחד מהם רבו, שאז יש להחמיר בשל תורה כאמור, אם יש קולא וחומרא בכל צד (כגון שדרה וגולגולת, בעירובין ז.) – הלך אחר אחד מהם, בין לקולא בין לחומרא. ואילו היה הדבר ספק, היה ראוי להחמיר בשניהם (כגון שם – לענין טרפות ולענין טומאה), אבל כיון שיש כאן מחלוקת חכמים, ראוי להלך אחר אחד מהם בין לקולא בין לחומרא. כן משמע בסוגיא בעירובין שם. ואפשר שדוקא כשהם רבותיו. (עפ"י חזון איש יו"ד קג, א. וע"ע דרך נוספת שם בסק"ה, מהריטב"א.)

ובשו"ת אור לציון (ח"א או"ח ז, ב) כתב לפרש (כיצד אפשר להקל כב"ש או כב"ה, והלא בשל תורה הלך אחר המחמיר) שהכוונה לת"ח שנראה לו מדעתו להכריע כדעת ב"ה או כדעת ב"ש, אבל סתם אדם – עליו להחמיר בשל תורה. עוד בענינים אלו ע' במובא בע"ז ז).

'למעלה עד כמה...' – הסימן שנתנו לעיל בתורבין הוושט, 'כל שחותכו וכוויץ', אין ניתן לעמוד עליו בחייה אלא לאחר שחיטה, (ונפקא מינה לנקב הנמצא שם), ואילו כאן שאלו על מקום השחיטה. ונתנו בו שיעור מעשי לשוחט. (עפ"י מהרש"א. וכ"כ כמה פוסקים, ששיעור אחד הם, ואולם יש שדייקו מלשון הראשונים שאין שני השיעורים זהים. ע' בפירוט בשיחת חולין).

'כִּי אַתָּא רַמִּי בַר יַחְזַקְאֵל אָמַר... הַכִּי אָמַר רַב: וּשְׁטַן נָתַנוּ [בּו] חַכְמִים שִׁיעוּר, מְכַלֵּל דְּתוּרְבִין הוּשֵׁט לְאוּ מְקוּם שְׁחִיטָה הוּא וְקָאֵמַר בְּמִשְׁהוּ' – עֵתוּס'. וַיֵּשׁ לְפָרֵשׁ דְּבָרֵי רַבָּא שְׁאֵמַר 'רַמִּינָא עֲלֵיהּ חוּמְרָא דְרַב וְחוּמְרֵי דְשִׁמּוּאֵל וְטְרִיפְנָא לֵיהּ' (וְהֵלָא מְדַבְרֵי רַב עֲצָמוּ יֵשׁ לְשִׁמוּעַ לְאֶסְרוּ) – לְפִי שְׁבַדְבְּרֵי רַב לֹא מְפּוֹרֵשׁ שֶׁהַתּוּרְבִין אֵינּוּ מְקוּם שְׁחִיטָה, (וְזֶה שְׁאֵמַר 'נָתַנוּ בּוּ חַכְמִים שִׁיעוּר' – אִפְשָׁר שִׁיעוּר לְמִטָּה קָאֵמַר), אֲלֵא מְשִׁמוּאֵל אֲנּוּ שׁוֹמְעִים שְׁאֵינּוּ מְקוּם שְׁחִיטָה, וְכִיּוֹן שְׁלֹא מְצִינּוּ בְּפִירוּשׁ שְׂרַב חוֹלֵק עַל כֶּךָ, יֵשׁ לוֹמַר שֶׁגַּם הוּא מוֹדֵה לְדַבְרֵי, לְכֵן אָמַר רַבָּא 'חוּמְרָא דְשִׁמּוּאֵל'. וְחוּמְרָא דְרַב' הֵיינוּ שֶׁהִנְקַב פּוֹסֵל בְּמִשְׁהוּ. (עִפ"י רַעֲק"א)

'עַד כַּדִּי שִׁיעוּר' – פָּרְשׁוּ הָרַאשׁוֹנִים דֵּהֵיינוּ פְּרָצִים פְּרָצִים כְּעֵין שְׁעָרוֹת. שֶׁהַקְרוּם הַפְּנִימִי שֶׁל הוּשֵׁט הוּא חֶלֶק, וְאֵילּוּ הַכְרַס מְצוּפָה מְבַפְּנִים בְּשִׁכְבָּה מְחוּסְפֶסֶת, הַעֲשׂוּיָה בְּלִיטוֹת וְחֲרִיצִים. אֲבָל אֵין הַכוּוֹנָה לְשְׁעָרוֹת מְמַשׁ. (עִפ"י הַרִי"ף; רַבְנּוּ יְרוּחַם טו, ג; מַהֲרִ"ו – הַלְכוֹת שְׁחִיטָה יא, א; פְּרִישָׁה כ, ד. וּבִאֲרָחוֹת חֲיִים (הַל' שְׁחִיטָה, א) פָּרַשׁ כְּלָפִי הַשְׁעָרוֹת שֶׁמְבַחֲוִין, שֶׁמְקַבְּלִים לְאוֹתוֹ מְקוּם – מוֹבָא כֹּל זֶה בְּשִׁחַת חוֹלִין).

(ע"ב) 'חֶכֶם שְׁטִימָא – אֵין חֲבִירוֹ רְשָׁאֵי לְטַהַר...' – נִתְבָּאָר בַּע"ז ז.

'שְׁאֵנִי הַכָּא דְרַב לֹא אֶסְרֵי מִיֶּסֶר... רַבָּה בַר בַּר חֲנָה אֲגַמְרִיהּ סַמְך' – יֵשׁ אוֹמְרִים שְׁכִיּוֹן שֶׁהוֹרָאתוֹ לֹא הִיתָה מְסַבְרָה אֲלֵא עַל פִּי קְבֻלַּת רַבּוֹ, שׁוֹב אֵין צוֹרֵךְ בְּתִירוּץ הַקּוּדֵם, אֲלֵא רְשָׁאֵי לְהַתִּיר מַה שְׁאֶסְרֵי חֲבֵרוֹ, אֲלֵא שֶׁהָאֵמַת הִיא שְׂרַב לֹא אֶסְרֵי רַק בִּיקֶשׁ לְאֶסְרוֹ. (עֵתוּס', בְּאוֹפֵן הָרַאשׁוֹן. וְכ"כ הָרַא"שׁ וְשִׁלְטֵי הַגְּבוּרִים). וְאוֹלָם הַר"ן כָּתַב לְהַפְּרֵי, שְׁאֵעִפ"י שְׁקִיבֵל הַלְכָה מְרַבּוֹ, כֹּל שְׁאֵילוֹ רַב הִיא שׁוֹמֵעַ הוֹרָאתוֹ לֹא הִיא חוֹזֵר בּוּ מְדַעְתּוֹ, אֵינּוּ בְּגֵדֵר 'טוּעָה בְּדַבְרֵי מִשְׁנֵה' וְאֵין חֲבֵרוֹ רְשָׁאֵי לְהַתִּיר, וְעַדִּיּוֹן אֲנּוּ צְרִיכִים לְתִירוּץ הַקּוּדֵם, שְׂרַב לֹא אֶסְרֵי. (וְכ"כ הַרְשֵׁב"א וְעוֹד בְּשֵׁם הַתּוֹס'. וְכֵן נִקַּט הַרִיב"ש בְּשׁו"ת, תְּצַח).

הַרְמַ"א (י"ד רְלָא) הִבִּיא דְעָה רַאשׁוֹנָה. וְאוֹלָם הַש"ךְ שֶׁם כָּתַב שֶׁהַעֵיֶקֶר לְהַחְמִיר כְּדַעַת הַפּוֹסְקִים שְׁאֵפִילוֹ כְּשֵׁי שׁוֹ לּוֹ קְבֻלָּה לֹא יִתִּיר מַה שֶׁהָרַאשׁוֹן אֶסְרֵי.

'אֵיזְהוּ תְלַמִּיד חֶכֶם – זֶה הוֹרָאָה טְרַפָּה לְעֲצָמוּ' – וְאֵינּוּ מְרַאָה אוֹתָהּ לְאַחֲרִים לְהַקְלֵי. (רַבְנּוּ גְרֶשׁוּם. וְא"ת מֵאֵי רְבוּתָא, וְהֵלָא אִם סוֹבֵר שֶׁהִיא טְרַפָּה וְדָאֵי אֶסְרוּ לּוֹ לְהַקְלֵי וַי"ל הַכוּוֹנָה שְׁאֵינּוּ מְצַדֵּד לְהַתִּיר, רַק רוֹאָה וּמַחְלִיט לְהַטְרִיף (ע' חֲדוּשֵׁי אֲגָדוֹת לְמַהֲר"ל וְעוֹד).

יֵשׁ מְקוּם לְפָרֵשׁ בְּאוֹפֵן נּוֹסֶף; בּוֹזֵה שֶׁהוּא רוֹאָה בְּעֲצָמוֹ וְאֵינּוּ מְרַאָה לְאַחֲרִים מְלַכְתְּחִילָה, וְאֵינּוּ חוֹשֵׁשׁ שְׁמָא מִתּוֹךְ הַפְּסֵד מְמוֹן הוּא יִקַּל לְעֲצָמוֹ שְׁלֵא כְּדִין – אוֹת הוּא כִּי נִקִּי מִתְּאוֹת הַמְמוֹן. וּמִתּוֹךְ שְׁלֵא חֵשׁ שְׁמָא יַחְמִיר שְׁלֵא לְצוֹרֵךְ וַיִּפְסֵד לְעֲצָמוֹ – סִימָן הוּא שִׁיּוּדֵעַ אֵת הַהֲלָכוֹת עַל בּוּרִין. שְׁתֵּי שְׁלִמוּיּוֹת אֵלוֹ יַחְדָּיו, בְּתַכּוּנוֹת–הַנֶּפֶשׁ וּבְנַפְשׁ–מְשַׁכְּלָת, הֵן הֵן הַמְקַנּוֹת לְאֶדָם תּוֹאֵר 'תְלַמִּיד חֶכֶם'.

'הַנִּי מִלֵּי דְמִזְבִּין מְבִשּׁוּמָא, הַכָּא מִתְקַלָּא מוֹכַח' – 'הֵילֵכְךָ הָאֵידְנָא נְמִי, כְּגוֹן בַּעִיר וִינ"א, שְׁמוּכְרִים הַבְּשֵׁר קְבֵרְטוֹ"א חֲצִי־קְרֵבְטוֹ"א, הֵיינוּ כְּמוֹ מִתְקַלָּא – שְׁרִינָן לְמִיזְבֵּן מִינָה לְתַלְמִיד חֶכֶם וְלִיכָא חֲשָׁדָא וְאֵע"פּ שֶׁהַתִּירָה. וְאֵפִילוֹ הִיכָא שְׁמוּכְרִין בְּשׁוּמָא, שְׁרִי לְטַעוּם מְמַנּוּ מְעַט כַּדִּי לְבַרְר הוֹרָאתוֹ.

וְקִשָּׁה הֵיאָךְ הַחֲזוֹנִים לְוִקָחִים הַטְּבַחִיא, הֵא אֵיכָא חֲשָׁד שְׁבִשְׁבִיל הַטְּבַחִיא הוּא מְתִיר'. (הַגְּהוֹת אֲשֵׁרִי – מְאוּר זְרוּע. ע"ע בְּשׁו"ת הַרִיב"ש, תַּק).

כַּכְתָּבִים וְכַלְשׁוֹנִים

ע"ב) 'שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם' –

'קבלתי מכתבו היקר בדבר הי"ש בלענדעד שתחת השגחתו עושים בלענדעד שלא בתערובות יין וגליצערין. ואני אומר לו יישר כחו בזה שיהיה ראוי למהדרין ליזהר מדברים שצריך הוראת חכם, כהא דחזוּלִין דף לו ודף מד ואיפסק ברמ"א סוף סימן קטז, וכל שכן בזה שיש גם אוסרין. ואני אף שאני מתיר, נזהר אני בעצמי מלשתות בלענדעד, רק בחבורה שלא למיחזי כיהורא, הייתי שותה משהו לברך המסובין כנהוג. ולכן ודאי טוב שיהיה י"ש בלענדעד בלא שום חשש'.
(מתוך אגרות משה יו"ד ח"א סב)

'איזהו תלמיד חכם, זה הרואה טרפה לעצמו...' –

'...והרואה טרפה לעצמו ואוסרה אינו מקבל אפילו מן דבר שהוא שלו שאינו מצדד להתיר הטרפה שהיא שלו, ולכך תלמיד חכם כזה הוא פשוט לגמרי – כיון שאין שייך בו קבלה, וזה שנקרא תלמיד חכם כאשר יש לו מדת השכל שאינו מקבל כלל, שהגשמי החמרי מקבל והשכלי אינו מקבל, שהוא פשוט, ולכך כל אשר רואה טרפה לעצמו ואינו מצדד להתיר אותה עד שבשביל זה אינו נחשב מקבל, וזהו גדר ת"ח שהוא שכלי ואין השכל מקבל רק הגשמי החמרי... ואשרי חלקו אשר זוכה אל המדריגה הנעלה הזאת, אבל בעונותינו, לא רבים אשר הם בגדר תלמיד חכם, אשר לת"ח על כל ראוי לו מדת הפשיטות בפרט, ומדת הפשיטות – שאינו מקבל כלל, כמו שהוא ידוע, כי כל מקבל הוא חמרי גשמי, שהשכל הוא פשוט אינו מקבל, ועתה בזמן הזה נהפך הדבר בעו"ה, שחושבים כי גדר של תלמיד חכם שיקבל. ובודאי דבר זה נמשך אל למודנו, שאילו היה הלמוד של דור זה כאשר הוא ראוי אל תלמיד חכם, היתה הנהגתנו במעשים מתיחסים לפי השכל גם כן ודי בזה משום הכבוד. (נתיבות עולם למהר"ל, נתיב התורה – ד)

'לא קא בעי מר דאיחי, דכתיב ושונא מתנת יחיה' –

'שונא מתנות יחיה – כי מי ששונא את המתנות ראוי שיהיה בשביל זה חי, כי המקבל דבר מזולתו אין ראוי לו החיים כי החי עומד בעצמו, ולפיכך אמרו כי העני נחשב כמת, וזה מפני שאין לו החיים בעצמו כאשר הוא צריך לזולתו ואין לו בעצמו החיים, אבל מי שהוא שונא מתנות שהוא רוצה שיהיה עומד בעצמו מבלי שיקבל מאחר ודבר זה הוא החיים. ולכן יקרא המעין שהוא נובע בעצמו ולא קבל המים – נקרא מעין חיים, כי חיותו בעצמו ואינו מקבל המים'.
(נתיבות עולם למהר"ל, נתיב התורה ד)

'... ומאחר שאינו שייך למקבל, אם כן אין הנאה זו ראויה לו כלל, שאינה מחלקו ושורש נפשו, ועובר בזה על 'לא תחמוד' כשיחמוד ליקח דבר שאינו שייך לו. ועל ידי זה יוכל לפעמים לאבד גם השייך לו, כמשפט החומד מה שאינו שלו – דגם מה שיש לו לקחו ממנו, (כמו שאמרו בסוטה ט). וכגמלא דאזיל למתבע קרני (בפרק 'חלק'). ופעמים יוכל ליטול בזה חיותו ח"ו, וכמו שכתוב ושונא מתנת יחיה. ובחזוּלִין מד: 'לא בעי מר דאיחי' – דכל קניני האדם הם לצורך קיום חיותו בעולם הזה, וחלקי חיותו מתפשטים בהם, כידוע בסוד נפשם בהם תתעטף, ועל כן כל אחד קניניו הם כפי מה שבכח התפשטות חיותו וחלקי נפשו, ובמתנה דאפשר שיקבל קנין שאין שייך לו, הרי הוצרך להתפשט חלק מחיותו במה שאין שייך לו, ובזה חיותו אפשר שיתמעט.

ובמגילה (כה) איתא 'במה הארכת ימים... לא קבלתי מתנות' ונראה דאין רצה לומר דזה גורם אורך יותר מהקצוב... ומכל מקום גם זה אמת, דמקצר, וכמפורש בסוטה (מז): משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים. וכוונת כפל הלשון...'
(מתוך 'ישראל קדושים, עמ' 34-35, ע"ש)

'... ובענין שאלתו – בגדר 'שונא מתנות יחיה' שהובא כמה פעמים בש"ס, והוא מבואר בשו"ע ח"מ סו"י רמט מדין מדת חסידות. ובלשון הטור (שלא העתיק המחבר): מדת חסידות שלא לקבל מתנה משום אדם. עד כאן. והיינו שהוא מדת חסידות בלי יוצא מהכלל, אפילו לקבל מצדיקים וקרובים – עיין חולין ז: ושם מד: ועיין מגילה כט. וקדושין נט. ומחולין ז: משמע אפילו מאביו. אמנם אם מתיקרים בו במה שנקרא שמו עליהם, איתא בחולין מה: דאין זה בגדר מתנה אלא הנאתם הוא, כמו שכתב רש"י שם. וכזה הנדון של כבוד-תורתו, דאף שאין כב' מטריח עבור המוסד, אבל עצם הדבר להיות נקרא שמו עליהם, הנאה היא בשבילם, ועבור הנאה הזאת הם משלמים, וכב' מותר לקבל.
ועל שאלת בנו המופלג, בענין שנותן חמשים לא"י לחודש לבתו, והבן, צדיק בן צדיק, טוען שונא מתנות יחיה – ואם כי טענתו טענה, אמנם כנראה שבסבלונות שרגילים ליתן לבני משפחה, אין מקפידים בכך, וגם אם יש בו סרך מצוה של קירוב דעת על ידי זה להשפיע לטובה על הבת, יש גם כן להקל עפ"י יסוד דברי הדרישה חו"מ סי' רמט שם ותל"מ'. (מתוך שו"ת שבט הלוי ח"ו רכט)

דף מה

'ניקבה כנפה' – כלומר שהנקבים צפופים, שאין בין נקב לנקב כמלא נקב.
'נקבים שיש בהן חסרון – מצטרפין לכאיסר... בעופא... מקפלו ומניחו על פי הקנה, אם חופה את רוב הקנה – טרפה... – משמע שמצרפים גם את מה שבין הנקבים, (כמו שפרש"י). ואין חילוק בענין זה בין עוף לבהמה, אלא שזה שיעורו באיסר וזה ברוב קנה, אבל בשניהם מצטרף מה שבין הנקבים. וגם כאן, דוקא כשהם סמוכים, שאין בין נקב לנקב כמלא הנקב. (ר"ן; שו"ע יו"ד לד, ג.
מפורש בר"ן שגם בנקבים שאין בהם חסרון, מצרפים את מה שבין הנקבים להשלמת רוב. וכמה ראשונים חולקים וסוברים שאין לצרף את מה שביניהם (ע' רא"ש. וע' ב"ח ופרי חדש שם). ולכאורה לפי שיטתם בהכרח אין בין נקב לנקב כמלא נקב, שאם כן, לעולם אין רוב גרירת בצירוף הנקבים, שהרי העומד מרובה על הנקוב או כמותו.
ואולם אפשר הדבר לפי מה שכתב רבנו יונה (מובא בכס"מ ג, כג. וע"ע דרכ"ת סקל"ב), שגם כשהנקבים באלכסון טרפה, (אבל לא לאורך הגרירת – שאינם פוסלים כלל, שהרי אפילו נסדק רובו לאורך אינו פוסל) – באופן שאם יצטרפו הנקבים יחדיו נמצא כשיעור רוב רחבה פסוק. ואולם זה רק בהנחה שפסול אפילו בשיעור רוב רחב בקו ישר, אעפ"י שהנקבים באלכסון.
ויש לומר שלפי שיטה זו גם אליבא דאמת, אפילו יש ביניהם יותר ממלא נקב – פוסל. ואפשר שגם הר"ן מודה לזה. לא אמר הר"ן אלא לענין צירוף מה שביניהם, שאי אפשר להחשיבו כמי שאינו אלא כשהוא פחות מהנקב עצמו, (וכעין שאמרו בהל' עירובין ובהל' טומאה ועוד, דאתי האי גיסא והאי גיסא ומבטל לה), אבל לענין צירוף הנקבים עצמם, יש לצרפם אפילו ביניהם כמלא נקב.
אלא שיש לעיין לפי"ז, בנקבים שיש בהם חסרון, שאפילו כשהם לאורך הגרירת מצטרפים, (כמוש"כ רבנו יונה), האם מצרפים כל שני נקבים בוודאי אפילו רחוקים מאד זה מזה. וצריך עיון ובירור בכל זה בפוסקים, ונכתב רק להעיר).

'כאיסר' – לפי ההשערה בזיהוי האיסר, מטבע איסר האיטלקי שהיה נהוג בארץ ישראל בזמן התלמוד, קוטרו 25–23 מ"מ (עפ"י ספר 'מאור' עמ"ס חולין וספר 'מדות ושעורי תורה'). שיעור זה אמור בבהמה גדולה. ובבינונית וקטנה יש לחשב לפי היחס (עפ"י הרא"ש. ב'מדות ושעורי תורה' כתב שחלל קנה של שור בימינו קרוב ל-8 סמ"ר).

'כנפי ריאה' – קצה הריאה. (כמו 'מכנף הארץ'). (עפ"י הערוך – ערך כנף).

'ואמרי לה: עד דאינקיב תתאה' – יש מפרשים גם התחתון, אבל נקב בתחתון לבדו אינו פוסל, כיון שהקרום העליון שהוא חזק, מגן על המוח. (רמב"ן). ויש אומרים תחתון לבדו פוסל. (ר"ן). **'אמר רבי שמואל בר נחמני: וסימניך'** – שלא תטעה בזיהוי העליון או התחתון – **'חייאת דמתנח ביה מוחא'** – כלומר התחתון, שהוא כשק שהמוח מונח בו, (שלא כקרום העליון שאינו מקיף את המוח לגמרי, ויש מקומות שהוא חסר, מלמטה. חדושי הרשב"א והר"ן, באזור נקבי החוטם. הגר"ז. ועוד, העליון אינו דבוק למוח אלא לעצם הגולגולת, ואילו הקרום התחתון הוא חופה בצמידות את המוח. אבנ"ז) – בו הנקב מטריף.

ומכך שנקטו סימן בתחתון, משמע שהעיקר כן להלכה, שאינה טרפה עד שיינקב קרום תחתון בנוסף על הקרום העליון, (עפ"י חדושי הרמב"ן, בשיטת הר"ף; ראב"ן. וכן צדד הרשב"א). ויש אומרים, שהכל תלוי בתחתון בלבד. (עפ"י רשב"א ר"ן ורא"ש בדעת הר"ף. וכ"כ הר"ן בד' הרמב"ם לפי גרסתו). ויש פוסקים להלכה שאם ניקב אחד מהם – טרפה (בה"ג – סא. וע' או"ז ח"א תז. וכתב הרמ"א שכן נהוג). ויש פוסקים כלשון ראשונה, שהכל תלוי בעליון. (כן כתב הרא"ש בשם ר"ש ור"ת. וכ"כ בתורא"ש בשם ר"י. ובחדושי אנשי כתב כן בשם רש"י. ונראה שצ"ל ר"י).

(ע"ב) 'פולין' – על השיטות השונות בזיהוי ה'פולין' – ראה בבאור בספר 'שיחת חולין'.

'לבית חלל קטן' – בכלל 'חלל קטן', מה שמכונה כיום 'החדר הימני', וכן ה'עליות'. ומה שכתב רש"י 'הרבה חדרים קטנים' יש משערים כוונתו לחלוקה הנוצרת ע"י שרירים קטנים בתחתית החדר הימני, או מפני השסתומים הקיימים בחללים, נראה כמחולק לחללים קטנים. ויש מבארים כוונתו לפיות הסמפונות הרבים הנכנסים ללב. (עפ"י 'מאור'; 'שיחת חולין' – ע"ש בפירוט).

'תלתא קני הו, חד פריש לליבא וחד פריש לריאה וחד פריש לכבדא' – כבר בארו המפרשים, ששלושת הקנים אינם פורשים ממש מקנה אחד (כפי שניתן להבין לכאורה מפשטות לשון רש"י. ואולם מדקדוק לשונו להלן (מט. ד"ה מכשר) נראה ג"כ שאין קנה הכבד המשך ישיר לקנה הנשימה), כי הקנה שבו עובר האויר, מגיע לריאות ומסתעף שם לסמפונות. אלא שקרוב לסופו סמוך לריאות, יש מקום אחד שבו נמצאת הסתעפות של שלשה קנים; קנה הריאה, קנה הלב (הוא 'אבי העורקים' המוביל דם מהלב לאיברים שלמטה הימנו), וקנה הפורש לכבד ('וריד נבוב תחתון' – המחזיר דם מהכבד והגוף התחתון, ללב). (ראה הסבר הענין בהרחבה בקהלות יעקב – חולין יז, ובספר שיחת חולין).

'חוט השדרה שנפסק ברובו... אמר רב הונא: אין הלכה כר' יעקב...' – 'פעם הראו לי בועה ונוצות בתוכה על צד העורף בתרנגול, ובדקתי והנה הגיע בחוט השדרה והיה רק נקב קטן בחוט ורובו היה בריא, והכשרתי, כי לא מצינו שאין אנו בקיאים בזה'. (אגרות משה יו"ד ח"ג ד)

'כבודו שאל אודות הצוארים העקומים, השכיח אצל עופות... ואני בעניי כפי אשר למדני הנסיון מאות פעמים, כי בין עקום קצת בין עקום הרבה [דלא כהלב"ש טו, ח], מעיקר הדין לא צריך בדיקה (כלומר, בדיקת החוט) כלל, כי דבר הנראה הוא שלא נעשה ע"י שבירת מקל וכיו"ב אלא הוא מתולדה או נעשה מחולשה דאחר לידה, וגם אפשר בקל לבדוק על ידי שחיתכים הצואר לרוחב במקום העקמימות, וכן עוד פעם למעלה מזה ולמטה מזה, ועל ידי זה אפשר להכיר בקל אם נמצא איזה ריעותא בחוט. וכן קבלתי מגאון ישראל החזון איש זי"ע, דלפי דעתו אין צריך בדיקה כלל, דהגורם לעקמימות זה אינו אלא רכות חוליות הצואר. ומ"מ לחומרא בעלמא כדאי לבדוק כנ"ל'. (שבת הלוי ח"ב ו. וע"ש בח"ה פח). ואולם כאשר ניכר שהעקמימות בשדרה או במפרקת נוצרה מחמת שבר – שאין להתיר בלא בדיקת החוט, אף בדיעבד. ספק אם מחמת לידה אם מחמת שבר – יש אוסרים ללא בדיקה (דע"ת כו, ז; מנח"י – בשם אחרונים), ויש מתירים בדיעבד. (שו"ת מהרי"א ח"א עז). ואם נוטה הדבר שהוא מלידה – יש להתיר מן הדין ללא בדיקה. (מתוך 'כשרות וטריפות בעוף' לב, יט. ואין בכלל זה מה שכתבו כמה פוסקים אודות עוף שראשו נוטה לאחוריו, שיש לבדוק את המוח והמפרקת. יש שכתבו שאסור לאכלו (ובחי צדק). ויש שכתבו שמן הדין הוא מותר (דע"ת). ע' 'כשרות וטריפות בעוף' לא, ח).

'נתמזמוז כשר' – הרי"ף והרמב"ם פרשו, שמתנדנד ואינו נכפף ונופל. (ע"ע בש"ך לא סק"ב, וב"ח שם).

*

'במדרש רבה: אמר רבי ברכיה אמר רבי יצחק... הקב"ה הראה למשה גלגולת של אש והראה לו אם ניקב קרום של מוח טריפה, עד כאן. להבין הענין נראה לומר כי הנה השי"ת, השתלשל אלהותו יתברך בלבושים וצמצומים רבים עד שורש מטה מטה, ועל ידי עבודת האדם בעבודת בוראו והזדככות חומריותו ובקשתו את ה', הוא מסיר פעם אחר פעם הלבושים עד שבא ללבוש דק שיוכל להשיג מציאות השי"ת ונפלאותיו, אמנם מהותו אין באפשרי לשום בריה שבעולם להשיגה. ובאם חלילה רוצה להתבונן במה שלא הורשה ולהשיג מהותו יתברך, הרי הוא כנוקב שם, וזהו 'נוקב שם יומת'.

וזהו פירוש המדרש שהראה הקב"ה למשה גלגולת של אש, שאם ניקב קרום של מוח טריפה. קרום גימטריא שמו"ו – כי כל השבעים טריפות יש להם סודות נעלמים הרבה מאד ועל מה המה מרמזים. וניקב קרום של מוח יש לרמוז על שרוצה להשיג מהותו יתברך שהוא ושמו אחד וזה אי אפשר, רק דרך מלבושים יוכל להשיג פעולתו כל פעם יותר בדקות. וזה ה' מלך גאות לבש – שאי אפשר להשיג גדולתו כי אם דרך מלבושים' (מאור ושמש פר' שמיני ד"ה במדרש)

דף מו

'אמר רב פפא: הלכך בעינן כזית במקום מרה ובעינן כזית במקום שהיא חיה...' – כבר צוין בסוטה מ דרכו של רב פפא במקומות רבים, לפסוק להחמיר כשתי הדעות החולקות (ע"ע במצוין ביוס"ד ב"ב לא).

ישנם בעלי חיים מסוימים שאין להם מרה (ע' בראשונים ריש פרקנו), או שהמרה אינה סמוכה לכבד (כגון הצבי. כלבו, קא). ובאותם מינים די בשיור כזית בכבד במקום שהיא חיה. (עפ"י רעק"א. מובא בשיחת חולין, ע"ש).

(ע"ב) 'הני תרתי אוני דסריכין' – הריאה היא אבר אחד המורכב מכמה חלקים, השסועים במקצתם זה מזה. חלקים תלויים אלו דומים במדת מה לאזנים, ומכאן שמם 'אונות הריאה'. ('אונא' – תרגום של אוזן. ראשונים, וכדלהלן נט:). עוד יש שני חלקים גדולים הנקראים בפי הראשונים 'אומות' (כנראה מלשון 'אם' ועיקר).

'סירכא' – ריר או שכבה אחרת הנסרכת ויוצאת מרקמת האבר אל מקום אחר. 'אוני דסריכין' – אונות הדבוקות ומחוברות זו לזו בסירכא. (יש סירכות שאינן מחוברות משני צדיהן אל שני מקומות, והן המכונות 'סירכות תלויות').

נחלקו הראשונים בטעם פסול הסירכות; אם משום חשש נקב שכבר היה, ונסתם ע"י הסירכא, ואין זו סתימה טובה (וכדין קרום שעלה על הנקב). או להפך, הסירכא סופה להתפרק וליצור נקב בריאה, והעומד לינקב – כנקוב דמי. והאריכו רבות בפרטי דיני סירכות ובחילוקי המנהגים. וזו לשון הרשב"א (בתשובה קיב, מובא ב'שיחת חולין'): 'אין לך דבר שנחלקו בו הדעות כמו שנחלקו בעניני הסרכות, יש מדרך פירוש הגמרא ויש ממנהגי המקומות'.

למעשה, נחלקו המנהגים בענין הסירכות, לדעת השלחן-ערוך, כל סירכה הנמצאת במקום שאסרו חכמים, בין עבה וחזקה בין דקה כחוש השערה – אסורה. 'ולא כאותם שממעכים ביד ואם נתמעה תולים להקל – וכל הנהג כן כאילו מאכיל טרפות ל'ישראל' (י"ד לט, י). וכן נוהגים ההולכים אחר פסקי מרן השו"ע. ואולם הרמ"א (לט, ג) הביא שהמנהג באשכנז למשמש בסירכות ולמעט בנחת ולא בכח – וכל שמתנתקת ע"י מיעוץ זה – אינה אלא ריר בעלמא. 'ואף על פי שהיא קולא גדולה, כבר נהגו כל בני מדינות אלו, ואין למחות בהם מאחר שיש להם על מה שיסמכו, ומ"מ צריך להיות הבדוק ירא אלקים שידוע ליוהר למעך בנחת שלא ינתק בכח'.

ואחר המיעוץ יש לבדוק הריאה לראות שאין בה נקב. (ש"ך שם). ואם בצביץ (= ביעבע) בבדיקה – אסורה. ואם יש מקומות שמתירים בזה – אין מנהגם מנהג (חזו"א ד, ט). ואם אי אפשר לבדקה, כגון שאבדה הריאה לאחר מיעוץ הסירכות – בפתחי תשובה (לט, א) הביא מתשובת גבעת שאול להקל בזה בהפסד מרובה. וראה בשו"ת יביע אומר (ח"ה י"ד ג), לאחר שהאריך בחומרת הענין, שאין לאכול מבהמה שהיו בה סירכות אלא מבשר 'חלק' בלבד, ובפרט בני עדות המזרח, שיש להם לילך אחר הוראת מרן השו"ע – אם נזדמן לסעוד אצל מי שאינו מקפיד בדבר, מותר לאכול שם בשר, שמא לא היו בו סירכות, וגם אם היו – שמא הלכה כדברי המכשירים, והלא רוב בהמות אינן טרפות.

הנה קטעים מספר תשב"ץ (ח"א סו) אודות ענין הסירכות:

'... וכללת בשאלתך אם איסור הסירכות הוא דבר תורה או מפני גדרן של חז"ל דוקא... ודעתך נוטה שהסירכות בין בחולין בין במוקדשין אסורות דבר תורה, והבאת בזה ראיות לבני אדם הבוטעים והמתפקדים כנגד חז"ל, שאומרים שהם ז"ל גזרו עלינו גזרות שאין אנו יכולין לעמוד בהם, שאיסור הסירכות גורם הפסד ואיבוד גדול בממונם של ישראל, ואתה הקהית את שניהם בראיות מדברי המחברים ז"ל שאין תלונותיהם בזה על חז"ל כי אם על השי"ת, ורצית לעמוד בזה על האמת בראיות מהתלמוד, שגם אתה רפויי מירפא בידך.'

והנה שאלתך חסרה דקדוק אחד שלא הרגשת בו; והוא, שאף אם תמצי לומר שאיסור הסירכות הוא מן התורה – אם אנו חייבים לחזור אחריהם אם לאו, דשמא אין הדין נותן כן, אלא שאם תבא לידינו נאסור אותה ואם לאו אין אנו חייבין לבדוק אחריה...

תשובה... והוא הדין נמי לסירכות הריאה, דבין בחולין בין במוקדשין אסורות דבר תורה... ולענין בדיקת הריאה – אם היא מדין התלמוד או מתקנת אחרונים ז"ל... כל היכא דאפשר למבדק הריאה בודקין אותה מפני שמצוי בהן טרפות תדיר ואין סומכין לכתחילה על הרוב במיעוט המצוי, וכן נהגו אבותינו ואבות אבותינו, וכן היו נוהגים רבותינו בעלי התלמוד ז"ל ולא תקנת אחרונים ז"ל בלבד היתה אלא מעיקר דינא הוא שאין לסמוך ברוב בזה שמיעוטו מצוי... וראיה לדבר... אבל היכא דאפשר מחייב למבדק מדרבנן, ואם נמצאת בה סירכא אסורה מן התורה ולוקין עליה.

ואותן בני אדם הבעוטים ומתפקרים בזה על החכמים ז"ל – לא יפה הם עושים, ואוי להם מענשם, והרי הם בכלל אפיקורסים שאין להם חלק לעולם הבא, וביותר קל מזה נקראין אפיקורסים, כדאמרין בפרק חלק (צט:): 'מאי אהני לן רבנן, מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרי לן בר יונה' – משום הכי הוי אפיקורס ואין לו חלק לעוה"ב. וכל שכן אי אמר קא מפסדי לן רבנן, וכ"ש שאין תלונותיהן על החכמים, שלא החמירו בזה כלל אלא שהצריכו לבדוק, אבל איסור טריפותה עצמו אחר שנמצאת הבהמה טרפה – מן התורה הוא, וכיון שמן התורה הוא, מה הפסד עשו לנו החכמים, אדרבה אנו צריכין להחזיק להם טובה, שע"י בדיקה שהיא מצותם הפרישונו מאיסור תורה, שאלמלא בדיקה זו אכלנו בהמה זו בטרפותה, וטובה גדולה היא זו שקדשנו במצותם מהתגאל באיסורי תורה, וא"כ איך נתרעם עליהם תחת אהבתם אותנו, ואשריהם ואשרי השותה בצמא את דבריהם, ואוי ואבוי למספר אחר מטתם. וכמה סמויות עיניהם של בני אדם אלו...

מפני שבקשת ממנו להשיב לך בפירוש רחב, הארכתי, אע"פ שמן הדין היה לקצר בזה, לפי שהדברים מפורסמים הם ונדועים בכל תפוצות הגולה'.

א. יש דעות הסוברות שבדיקת הריאה בגדר 'מנהג' שנהגו כל ישראל. מאידך יש סוברים שהיא מדאורייתא – ע' במובא בשדי חמד מערכת ב, קיט; יעיר און מערכת ב, יח.

ב. בראשונים להלן נא משמע, שסירכה בריאה אינה אלא בגדר 'ספק טרפה'. וצ"ב.

ג. עוד על כללות עניני הסירכות – ע' בספר 'מוזון כשר מן החי' לר"מ לוינגר ח"ג פרק ח.

*

'בדבר השאלה – ידעת האדון נ"ר, שאין לנו לדון בדיני תורתנו ומצותיה על פי חכמי הטבע והרפואה, שאם נאמין לדבריהם – אין תורה מן השמים חלילה, כי כן הניחו הם במופתיהם הכוזבים. ואם תדין בדיני הטרפות על פי חכמי הרפואה, שכר הרבה תטול מן הקצבים, כי באמת יהפכו רובם ממות לחיים ומחיים למות ויחליפו חי במת. כי אין ספק בנטלה הכבד ונשאר בה כזית שאנחנו מכשירים, הם יאמרו שימות לשעתו, וכן בחרותה בידי שמים, ואחרים. וכמה וכמה אחרים שאנחנו אוסרים, כמו כל הסרכות וכל המראות הפוסלות בריאה. וכן בדיני הדריסה ואחרים, שאין ספק שהם מלעיגים בנו עליהם יוצק זהב רותח לתוך פיהם'.

(מתוך שו"ת הריב"ש תמג)

ובספר לשיחת חולין' (עמ' קצב) כתב הרב המחבר שליט"א שמצא בספר חדש של אחד מחכמי הרפואה שיצא לאור בשנת תשמ"א בצרפת, שאמנם תמיד סברו שנטולת הכבד תמות תוך שעות ספורות, ועתה בנסויים

חדשניים שנעשו בחולדות גילו שאם נשתייר משהו מהכבד, יכול לחזור ולגדול בתוך כמה שבועות, ויחיה. הנה דבר שהיה פשוט לחז"ל, והלעיגו עליו חכמי האומות במשך אלפי שנים, עתה 'מגלים' הם את צדקת תורתנו וחכמינו. ויצא הפרט מן הכלל ללמד על הכלל כולו. עד כאן דבריו.

וזו לשון הגר"מ מאזוז שליט"א בהתייחסות לדברים הללו במכתב:

'הנה יש לנו אברך יקר הי"ו בשיבה שחלה לפני כמה שנים בצהבת ל"א ולא נשאר לו מהכבד רק 2 אחוזים והוטס לצרפת והרופאים שם נתייאשו אף לעשות לו השתלה, וב"ה נתרפא בדרך נס הפלא ופלא ללא השתלה כלל. ואמרו שזה מקרה נדיר בהיסטוריה הרפואית שלפי דעתם צריך להשאר מהכבד 25 אחוזים (עה"כ כמנין 'כבד') וזה נתרפא בשני אחוזים כסתמא דמתני' דאלו טריפות שאם נשתייר משהו כשרה. ברוך פודה ומציל'.

עוד בענין גודל חכמת חכמינו ז"ל בידיעות הטבע והרפואה – ע' בהרחבה בספר הכוזרי בסוף מאמר רביעי; תשב"ץ ח"א קסה, סד"ה ומה שכתבת.

יאמנם עפ"י הידיעות הנוגעות להלכות טרפות, יש לראות בחז"ל את מפלסי הדרך בענף האנטומיה הפתולוגית, כ-1500 שנה לפני פיתוחו ברפואה העולמית. בסיס התיאורים הפתולוגיים של חז"ל הנוגעים להלכות טרפה, היה סטרוקטורלי, היינו מבוסס על שינויים במבנה האברים, על בסיס של צבע, צורה, מיקום, גודל, פגיעות חבלתיות, נוכחות טפילים וגופים זרים – שהוא ההסבר הקרוב ביותר להשקפת המדע החדש. זאת בניגוד לידע ולדעות המוטעות, שרווחו בעולם העתיק בהסבר מחלות ופגעים שונים – מתוך אנציקלופדיה הלכתית רפואית, לד"ר אברהם שטיינברג נ"י, כרך ג' ערך 'טרפה', עמ' 22. וע"ש בהערות.

*

'... אלא בימי רבה רוב יוסף ואביו רבא דהוו להו שמדות, כדאיתא ב'השוכר את הפועלים' (בבא-מציעא פו.). ואמרינן נמי בפרק 'אלו טרפות' עקרו רבה רוב יוסף, ור' זירא אמר להו ערוקאי, שהיו בורחין מחמת השמדות, ואמר להו ר' זירא שעם כל זאת לא ישכחו דברי התורה... אבל אחר כך נתגברה התורה בבבל, כל שכן בימי רב אשי...'

(מתוך תשובות הרמב"ם, מהדו' בלאו, עמ' 716)

*

'בודאי לא נעלם מן המעיינים היטב בדברי חז"ל, שיש בתלמוד מאמרי הלכה שלעתים מתגלה בעמקם משמעות שניה והיא דוקא בעלת אופי מוסרי.

בחולין מ"ו ע"א מסופר: **הוא פולמוסא (מלחמה) דאתא לפומבדיתא, ערקו (ברחו) רבה רוב יוסף. פגע בהו ר' זירא, אמר להו: ערוקאי, כזית שאמרו – במקום מרה'.** ר' זירא אמר לבורחים הלכה: כזית מן הכבד שחייב להמצא כדי שהבהמה תהיה כשרה, צריך להיות ליד המרה. בעל ה'כרתי ופלת' (יו"ד מא,א) פירש יפה שרב זירא בא אליהם בטרונאי, שהרי פנה אל הבורחים בלשון 'ערוקאי'. בהשלימו דברים אלה אומר החתם סופר זצ"ל: תלמיד-חכם נמשל לזית, עיין בסנהדרין כד. 'זיתים – אלו ת"ח שבבבל'. באימרה הנ"ל רצה ר' זירא לרמוז לבורחים שאסור לת"ח לעזב את בני עירו בשעת הסכנה ולמצא מקלט במקום בטוח. ה'זית' חייב להיות 'במקום מרה', במקום הגורל המר ולסבל יחד עם כל היהודים. כך שמעתי, אם זכרוני איני מטעני, מפי

מורי ורבי הרד"ג מודה"ר פייבל פלויט זצ"ל. בשינוי לשון קצת כתוב הענין בספר הזכרון, דפוס דרוהוביץ תרנ"ו עמוד 20. [וגם נמצא בחידושי החת"ס על חולין דף מ"ו. בד"ה ובדרוש אמרתיו].
(מתוך 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' להר"ח ארנטריו. עמ' צד)
ראה עוד ע"ד הרמז והסוד: מי השילוח – ח"א פר' ברכה, עה"פ ידיו רב לו; תקנת השבין – עמ' 166.

דף מז

(ע"ב) 'אבל אגבה אפילו כטרפא דאסא' – כמה ראשונים כתבו לדייק מלשון זו, שאם האונה פחותה מעלה של הדס – אינה מטריפה. (עתוס'; רמב"ן; מרדכי). ויש חולקים (ע' בר"ן שהביא דעה זו). ונוגע הדבר לכמה סוגיות בש"ס, שנשתמשו בביטוי כגון זה, 'אפילו...! אם משמעותו לציין הגבול – כן דעת הרמב"ן וכמה ראשונים. ע"ע ר"ן כתובות ק: בשם הרמב"ן; תרומת הדשן עד; בית יוסף (יו"ד לו, גבי ריאה שנימוקה) בשם אהל מועד. (וע' ט"ז שם סק"ד), או שמא לאו דוקא. (כן דעת החולקים. וכן נראה שנקט הרש"ש לעיל לא. וע"ע בכל זה במגדים חדשים – ברכות טו. וע"ע דעת כהן כו, ג – עמ' סב).
ואולם אפשר שאין כלל אחד בדבר, אלא יש 'אפילו...! שבדוקא הוא, ויש שאינו בדוקא. (כן כתב הר"ן בחידושו).

'אדומה – כשרה... כבשרא – טרפה' – מבואר לחלק בין אדום ממש, שהוא מראה כשר בריאה, ובין אדום כגון הבשר, שהיא טרפה. ומצינו בין המפרשים והפוסקים שתי הגדרות למראה 'בשרא'; ממוצע בין האדום והירוק (המאירי). וממוצע בין אדום וצהוב, בין שנוטה יותר לאדום בין שנוטה לצהוב. (עפ"י תבואות שור – בשמ"ח לח, ד; ראש אפרים – בפר"ת ס"ה).
ולהלכה בודאי עלינו לחוש לכל מראה בשר, בין הנוטה לירוק ובין הנוטה לצהוב. ומכל מקום מוכח מכל הפוסקים שגם בזמננו אנו בקיאים להבחין בין מראה בשר ובין מראה אדום ממש, שכשר. 'ובודאי למי שאינו בקי אם אין לריאה מראה זוהר האדום הרגיל ויש חשש בלבו שיש נטיה לבישרא – אין להכשיר עד שיצא הספק מלבו כמו שכתב הלבושי-שרד, אבל בחנם אין להפסיד ממונם של ישראל'.
(עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ג קא)

'אלמא קסבר חסרון מבפנים לא שמיה חסרון. איתיביה רבי אבא לעולא: הריאה שניקבה או שחסרה, מאי חסרה... אמר רבא: והוא דקיימי סמפונות' – יש מקשים על מה שפרש הרמב"ם בפרוש משנתנו 'או שחסרה' – שהריאה חסרה אונה אחת או יותר, אם כן, מה מקשה הגמרא, והלא אתה מוצא בפשיטות 'חסרה' ללא 'ניקבה'?
יש מי שכתב לתרץ על פי דברי כמה מן הראשונים (ר"ח ורבינו שמואל – מובאים באור זרוע כאן, דף נו בדפי הספר), שרבא שאמר בסמוך שצריך שהסמפונות יישארו בשלמותם, חולק על עולא. ולדברי עולא חסרון מבפנים לעולם לא שמיה חסרון, גם אם נמוקו סמפונות. ויש לפרש לפי זה שלדעת עולא לא קיים כלל פסול 'חסר' בבשר הריאה, ורק נקב פוסל בה. אלא שאם חסרה כולה – הרי היא טרפה כשאר האברים. ורבא הוא שחידש שיש טרפות בבשר הריאה משום 'חסרון', אלא שכל עוד הסמפונות קיימים, אין כאן כלל 'חסרון', כי סופה להתמלאות, אבל כשאינם קיימים, שוב פסולה מטעם 'חסר'.
ולפי זה, אכן לדעת עולא ריאה שחסרה אונה אחת – כשרה. שאין פסול בריאה אלא בנקב ולא בחסרון,

כאמור. ורק רבא הוא שחידש זאת (לעיל בע"א) שחסרה אונה פסולה. ואכן לרבא מתפרשת המשנה כפשוטה, 'או שחסרה' – שנהסרה אונה, וכמו שפרש הרמב"ם. אבל עולא אינו סובר כן, ולשיטתו הקשו כיצד יפרש דברי המשנה. (עפ"י זכר יצחק יט. עוד בענין חסרון אונא ובמסתעף – ע' אבני נזר יו"ד מ; סז, י-טו).

רבי חנניה חלש, על לגביה רבי נתן וכל גדולי הדור, אייתו קמיה ריאה שנשפכה כקיתון ואכשרה' – מכלל הדברים שמענו שהחולה מותר להורות, שאף כי גופו חלש, דעתו צלולה ואינו כשונה רביעית יין. ואולם בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א ב) כתב לענין חולה שיש לו חום, זו לשונו: '... וכמו דמצינו בשו"ת רביעית שאסור לו להורות בכריתות דף יג. וכן יש שהחמירו ששכור קצת לא ישחוט ולא יהני מה שיאמר ברי לי שלא דרסתי משום דריס ולא אדעתיה כדאינתא בתב"ש ס' א ס"ק סג. ולכן אפשר שק"ו בחולה דחום מאחר דג"כ חזינן שמקלקל השכל להרבה אנשים שלכן גם כשיש לו מעט חום ואף לכל אדם יש אולי לחוש שמקלקל קצת ואסור להורות. וכן יש לו להחמיר שלא לשחוט ולא יהני מה שיאמר ברי לי דלאו אדעתיה אם נימא שיש לחוש לדרסה וכן שלא לסמוך עליו בבדיקת הסכין. וסברא זו אמרתי לענין הוראה כשהייתי חולה בעוה"ר בחום בשבת תרפ"ב ובטבת תרפ"ד שאף שהייתי ב"ה שפוי בדעתי כבריא לא עדיף משתה רביעית יין, והוא אמת לדינא'.

דפוס מז – מח

ליקוטים מפוסקים אחרונים

הנה לקט מועט של כמה הלכות הנוגעות לטרפות התלויות בריאה:
בדיקת הריאות בעופות:

אף כי הרמב"ם כתב (שחיטה יא, יב) שמעולם לא שמענו במי שבדק ריאה של עוף אלא אם נולד בו חשש – כיום צריך לבדוק ריאות העוף, כי הריעותות בהן מצויות מאד, (והן לא פחות מסירכות בבהמה, עכ"פ בארץ ישראל), אם משום שינוי מראה או מסמוס ובוועות וכיו"ב. (עפ"י שבט הלוי ח"ב יד, ב; טו. וכן כתב בקונטרס בירור הלכה לגר"י עדס בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל. ויש מי שדן להתיר בדבר – ע' בספר 'אבן ישראל' (לגר"י פישר זצ"ל, שחיטה ז; כשרות וטרפות בעוף לט, ב).

מוגלה בריאה:

אם קרום הריאה נתמסמס, או נראה כעין ממוסמס, כל שיש ספק שמא הוא נכנס בגדר 'בשר שהרופא גורדו' (כדלהלן נג) – יש לאסור.

אם רואים שהקרום קיים ואין בו ריעותא של מיסמוס – אין לאסור אלא כאשר יש ריעותא גדולה בריאה, שאז יש לחוש שמא ניקבו הסימפונות.

הלכך, אם בשר הריאה כולו או רובו נהפך למוגלה – יש לאסור, אבל אם הבשר קיים, הגם שמוגלא קיימת על פני כולו – יש להכשיר לכל הדעות, מלבד אם מרגישים במישוש היד שהסימפונות נפוחות וקשות, שיש לאסור. ואם המוגלה נמצאת מעבר לעבר, ואפילו בשיפולי הריאה – לדעת מרן יש להכשיר ולדעת הרמ"א יש לאסור.

(עפ"י שו"ת אור לציון להגר"צ אבא שאול שליט"א, יו"ד ב.

המדובר שם אודות מחלה הנפוצה כיום בעופות, הגורמת להיווצרות ליחה בריאות, בשלב מסוים של המחלה הליחה מצטברת בבשר הריאה באופן ניכר. ודעות הפוסקים חלוקים לכאן ולכאן, יש המקלים כל עוד אין ריעותא גדולה בריאה, וכנ"ל, ויש אוסרים בכל אופן שהצטברה ליחה בחלק ניכר מהריאה – מחשש קלקול הסמפונות, או מחשש שמא נפגם הקרום ונתמסמס במקומות מסוימים – ע' מנחת יצחק ח"ה ו; קנה בשם מג; שבט הלוי ח"ב יד, טו; ציץ אליעזר ח"א נ; אבן ישראל – שחיטה ז).

שינוי מראה בריאה, הבא כתוצאה ממוגלה – כשר. ואולם דעת התבואות-שור ועוד, שזה רק אם נעלם המראה הפוסל ע"י הורקת המוגלה, אבל אם נשאר מראה פסול, הרי שכבר שלט הפגם בעור ואסור. ובעוף אי אפשר לבדוק אם נשתנה המראה ע"י הורקת המוגלה. וכיון ששאלות כאלו ישנן למאות, וההפסד גדול, על כן יש לסמוך בשעת הדחק על הסוברים שאפילו שלט המראה בעור, כיון שמקורו משום המוגלה – כשר. (ומראה השחרות ברוב הפעמים נוצר מחמת הדם הנקשר מתחת). ואולם אם בנוסף לכך יש גם סירכה, כאשר הדבר מצוי, יש כאן 'תרת' לריעותא' כיון שא"א לבדוק מקור שינוי המראה. וגם לרוב רואים נקבים שקשה לתלותם במשמוש הטבחים. (עפ"י שבט הלוי ח"ב יד, ג; טו).

גוש קשה בריאה; גידול:

אם מראה הריאה נוטה למראה בשר העוף, או למעיים ולזפק, וכדומה – יש לאסרו. אין בו שינוי מראה הפוסל – אם הגידול נמצא סמוך לקרום, אפילו בכל שהוא – יש לאסור מספק, משום אטום בריאה. ואם הוא בתוך בשר הריאה ואינו סמוך לקרום, וגם אין בו שינוי מראה הפוסל – יש להכשיר. (אור לציון יו"ד ב).

דף מח

זעלו בני עסיא ג' רגלים ליבנה – שהיו תלמידי חכמים נקבצים לשמוע דרשה, הלכות חג בחג. (וכיון שיבנה היה מקום הסנהדרין, היו מתקבצים שם. ר"ן). ובתשובות הגאונים מצאתי, כל אותם רגלים שהוזכרו אצל האמוראים, היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום, מתקבצים ת"ח מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם. (עפ"י רש"י יבמות קכב. וע"ע בתוספתא פרה ז, ד מקוואות ד, ד).

'אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: ריאה הסמוכה לדופן אין חוששין לה, העלתה צמחים – חוששין לה. מר יהודה משמיה דאבימי אמר: אחד זה ואחד זה חוששין לה' – לאו דוקא ריאה הדבוקה כולה לדופן, אלא גם סירכא הדבוקה בה ובדופן בכלל 'ריאה הסמוכה לדופן'. (חדושי הרמב"ן וש"ר). הר"ן באר מחלוקתם בדרך זו; לפי דעת הראשונים הסוברים שהסירכא מעידה על נקב שקדם לה – לרב נחמן הרי הנחה זו נידונית כספק, שמא היה שם נקב שמא לא היה, הלכך בהצטרף ספק נוסף, שמא סירכא זו באה מחמת הדופן ולא מחמת הריאה – הרי לנו ספק ספקא לקולא. (וכשעלו צמחים בריאה – יש להניח שהסירכא מחמת הריאה). ואילו אבימי דן את הסירכא כדין נקב ודאי, ואין לנו אלא ספק אחד, ולחומרא.

ולדעת הסוברים שאיסור סירכא משום שהיא מעותדת להתפרק ולנקב – יש לפרש מחלוקתם, אם יש לנו לתלות שהסירכא מחמת הריאה ולא מחמת הדופן, מפני שהסירכות בה מצויות יותר, אם לאו.

על שיטות הראשונים השונות ופסק ההלכה בדין ריאה הסמוכה לדופן – ע' בשאלות ותשובות לסיכום שבסוף הספר.

(ע"ב) 'אמר להן: הן הכשירו שידעו מאיזה טעם הכשירו, אנן מאיזה טעם נכשיר...'. – הרמב"ן פרש (דלא כרש"י) כפי המשמעות הפשוטה של הלשון, הם יודעים טעם שלהם להתיר, אבל אנו שלא ירדנו לסוף דעתם היאך נכשיר בלא בדיקה לכל הפחות. ולפי זה לדעת החכמים שהכשירו, אפילו בדיקה אין צריך. ואולם אנחנו נוקטים להלכה שצריך לבדקה, הלכך אם אינה באה שלמה לפנינו – אסורה.

*

'רב אשי, כי הוה אתי טריפתא לקמיה – מכניף ומיייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר, כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא'. (סנהדרין ז: וע' ברש"י להלן נב. ד"ה כתוב בה"ג)

*

טרף נתן ליראיו – 'דמלה דא (- ענין הטריפות) לא יהביה לאודהרא ביה אלא לאינן דחלי שמיה ודחלין ליה... ובגין דהאי מלה חומרא דאורייתא ובעי לאודהרא בה – נתן ליראיו – ליראיו ודאי ולא לאחרי'. (מתוך זר משפטים קכא:)

*

ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו – הקדים המקרא לאיסור טרפות מצות עשה זו של ואנשי קדש תהיון לי, וגם דייק המקרא ובשר בשדה – והרי אין שום נפקא מינה לפי הפשט אם נטרפה בבית או בשדה, וכדאיתא... אלא לפי הפשט בא ללמדנו שלא נימא דאזהרת טרפה היא משום דטרפה אין בשרה בריא, ונפש נקיה אינה מקבלו, משום הכי פירש הכתוב דלא משום שתהיו נפש נקיה הזוהרת אלא משום שתהיו אנשי קדש, מופרש לדעת עליון, ואם כן אפילו היא בשדה טריפה, שהיא חורשת בשדה והרי היא בריאה, ובאה חיה וטרפה ומיד נשחטה, וא"כ לא חלתה כלל והבשר בריא – מכל מקום מוזהרים אתם עליה'. (העמק דבר שמות כבל)

'לא נאמר אנשים קדושים אלא ואנשי קדש – אנשים שיעודם היא עבודת הקודש; אין אדם נעשה 'קדוש' כשאינו אוכל בשר טריפה, אך דרכו סלולה לקראת חיי קדושה. מאכל טריפה הוא מכשול בדרכנו לקראת השגת ייעודנו הקדוש; מי שאוכל טריפות, יקשה עליו לעלות אל רום מעלת הרוח והמוסר, שעל כולנו להגיע אליו.

טעם זה – ואנשי קדש וגו' – העומד בראש איסור טריפה, שהוא הראשון בין דיני כשרות המאכלים שבתורה, טופח על פניהם של כל אלה הרוצים להסביר את הדינים האלה על יסוד טעמי בריאות, אקלים ותנאים שהזמן גרמם, וכיוצא בהפקיע את הדינים האלה מתוקפם בזמן הזה. פירוש התורה בטעמים של הדינים האלה ואמרה, שאין הוא כרוך בבריאות הגוף, אלא בטוהר הרוח ובחוסן המוסר, למען נתקדש בקדושה ונהיה מוכנים בכל עת ובכל שעה לקבל כל עניין אלוקי וטהור...'

'אל יאכלו אנשי קודש בשולחן אחד עם עולם היסודות והחיות. אל תהא אכילתנו רק תהליך גופני, אלא יהא בה משום מעשה מוסרי; אל נבחר את מזוננו רק על פי שיקולים גופניים; אלא נזכור את ייעודנו להיות אנשי קודש, ונבחר על פי שיקולים מוסריים.'

(פירוש רשב"ר דירש שם; שמיני ד,יא)

וכדברים האלה נמצא כבר בספר 'עקדת יצחק' בטעם איסורי המאכלות: 'והראוי שנדע כי לא לענין בריאות הגוף וחליו נאסרו אלה המאכלות כמו שכתבו קצת. חלילה, שאם כן נתמעטה מדרגת התורה האלקית מהיותה במדרגת חיבור קטן מספרי הרפואות הקצרים בדבריהם וטעמם, וזה מגונה. גם שהגויים הבלתי נשמרים ראינום שהם חיים על הבריאות וכו'. אמנם מה שנאסרו הוא לענין חלאי הנפש ובריאותה, כי הם מתועבים ומשוקצים ומזיקים אל הנפש המשכלת ומולידים בה האטימות ורוע המזג וקילקול התאוות אשר מהם תתהוה רוח הטומאה המטמאת את הדעות והמעשים והמגרש רוח הטהרה והקדושה. ולזה נקראו בתורה איסור המאכלות והיתרן בשם טומאות וטהרות' (וכ"כ בפירוש האברבנאל; מהר"ל מפראג).

*

'... וזה שאמרו חז"ל (ברכות נה): שלחן דומה למזבח – כי שיעור פגימות החליף כשיעור פגימות המזבח (חולין יז). גם על השחיטה גימטריא תל"ז, ובזעת אפיך תאכל לחם – ראשי תבות גימטריא תל"ז (אם הארבע תבות). לרמוז חסרון הפרנסה ע"י שוחטים שאינם מהוגנים. וזה פרוש טרף נתן ליראיו – כי טרף יש לו שני משמעות: לשון טרפה, כמובא בזהר סוף משפטים, ולשון מזון – לרמוז, כשישראל שומרים את עצמם מטרפה, על ידי זה יש להם פרנסה' (מתוך לקוטי מוהר"ן לזו).

דף מט

באורים הערות וראשי פרקים לעיון

'אבל דזיתא – מיבזע בזע' – הר"ן פרש (דלא כרש"י וכתוס'), שהחשש הוא שמא ניקב הגרעין את כיס המרה עצמו. וכתב לפי זה שהוא הדין למחט הנמצאת שם, טרפה, כי אף לפי הדעות שהכשירו במחט הנמצאת בריאה ובכבד (והלכה כמותן), מודים במרה, מפני שעורה רך ודק. עוד כתב, שגם מחט הנמצאת בדקין, מתוך שהם דקים ומעוקלים, חוששים לניקובם. ויש חולקים, שאם נמצא המחט בדקין מונחת לארכה, אין לחוש לניקב, וכדין קוץ שנמצא בוושט (לעיל מג. כ"כ מהר"ם, מובא בחדושי אנשי שם).

'אינקבה ריאה היכא דממשמשא ידיה דטבחא... והלכתא תלינן' – טעם הדבר שתולים להקל, לפי שמן התורה אין צריך לבדוק בסירכות הריאה, כיון שהולכים אחר הרוב, וכל בהמה בחזקת כשרה היא עד שיוודע להפך, אלא לפי שהסירכות מצויות בריאה, חששו חכמים למיעוט המצוי להצריך בדיקה, וכל מקום שהריאה קיימת ואפשר לבדוקה, אסרו חכמים לאכול מן הבהמה עד שתבדק, אבל כאשר ארע מקרה שאין אפשרות לבדוק, כגון שבא זאב לעדר או כגון נידון דידן – לא אסרו חכמים. (וכשם ששונים ואוכלים מחלבה כשהיא בחיים, ואין חוששים שמה היא טרפה). (עפ"י שו"ת הריב"ש עז; קסג; תצה; תשב"ץ ח"א טז).

ואמנם, נחלקו הפוסקים בריאה שאבדה ללא שנבדקה – האם חכמים כשהצריכו בדיקה, אסרו גם בדיעבד, אם לאו. (ע' טשו"ע לט, ובפוסקים שם. וע' בריב"ש ובתשב"ץ שם). אך כאן שהריאה לפנינו ונבדקה אלא שיש לתלות הריעותא בדבר שנעשה לאחר מיתה – הקלו. (ע' ש"ך לט סק"ח ובריש סי' נ). ועוד, שרגלים לדבר שהקראע בא מידי הטבח, אבל שאר ספקות בטרפה – לחומרא. (ע' בשו"ת מהרי"ק לו. ובשו"ת קעא, בד"ה ועוד דמאי. וכן דעת רבנו יונה ועוד, שספק טרפה אסור מלבד אם יש לפנינו דבר שיש לתלות בו. ודין זה שבספק טרפה הולכים לחומרא לפי כמה שיטות – כתבו פוסקים – מדרבנן הוא, אבל מהתורה מעמידים את הבהמה בחזקת כשרה. ע' פ"ח כט; פרי מגדים – פתיחה להלכות טרפות. וי"א שכשיש ריעותא – בדיקתה מן התורה. ע' באר היטב לט סק"ב. וע"ע: שו"ת מהרש"ם יו"ד לח; חו"א ד, ס"ק א ד ה ו; קהלות יעקב ו, ג-ד. וראה עוד במובא להלן נא, ג).

'אבא מרישי כלי דפרם הוה' – כלומר, היה אצלו 'ראש כלה', שהוא גדול התלמידים, המפרש ומבאר דברי הרב לאחר הדרשה. (עפ"י רש"י ברכות נז).

'אמר רבי מלוך אמר ר' יהושע בן לוי...' – זו הפעם היחידה (לפי בדיקת מחשב) שמופיע רבי מלוך בתלמוד בבלי. ובירושלמי נמצא עוד פעמים: בסוכה דף יב: ובב"ב כב. ובכולם הוא מוסר שמועה מר' יהושע בן לוי. ניקודו: מלוך. (כשמות המוזכרים בעזרא ונחמיה ודבה"י. עפ"י ריעב"ץ).

(ע"ב) 'להביא חלב שעל גבי הדקין – דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: להביא חלב שע"ג הקבה... מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף... מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף...' – נראה שהדרשות שבשתי הברייתות חלוקות זו מזו; הברייתא הראשונה לומדת מריבוי ('להביא') מהמלה כל, או מהאות וא"ו (ערש"י הוריות ט). ונחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא איזה חלב יש לנו לרבות, האם זה שעל הדקין, ומשום שהוא מחובר אל החלב שעל הקרב, או יש לרבות חלב שע"ג הקבה מטעם כלשהו. ולפי זה, הסובר חלב שע"ג הקבה אסור, אין לו ריבוי לחלב שע"ג הדקין. וכן מדוייק בלשון רש"י (בד"ה חלב. וכן להלן צג), שרע"ק ורי"ש נחלקו גם בחלב שע"ג הדקין. ואולם הברייתא השניה לומדת במידת כלל ופרט ('חלב' – כלל. 'על הקרב' – פרט), ומחלוקתם במציאת הצד השווה הדומה לפרט המפורש, האם 'כעין הפרט' הוא קרום ונקלף או תותב קרום ונקלף. ולפי זה ודאי שלדעת האוסר חלב שע"ג הקבה, גם חלב שע"ג הדקין אסור, שיש בו צדדים משותפים יותר, שהוא תותב קרום ונקלף. וזהו שכתב רש"י (בד"ה אף), שבחלב שע"ג הדקין אסור לכו"ע. ואין הדברים סותרים לדברי רש"י הנ"ל. (עפ"י מעדני יו"ט פ"ז צ; שו"ת שבט הלוי ח"ב כא. וע' רש"ש). עע"ש שהראה עפ"י שורש ומקור לשיטות האוסרות כל חלב הדקין שבראש המעי, גם זה שמתחת לקרום, השומן הדבוק בטבחיא, וישב תמיתה הכו"פ על האוסרים – כי הכו"פ נקט שסיבת איסור חלב שע"ג הדקין הוא רק משום המקום המחובר בפריסה, וזה שנוטלים

אמה שלמה – משום היניקה. אבל לפי הנזכר, חלב הדקין אסור מצד עצמו, שהוא 'תותב קרום ונקלף'. יש להעיר שבחדושי הר"ן מפורש שאין מחלוקת בחלב שע"ג הדקין, וכן אין מחלוקת בין שתי הברייתות בצורת הדרשה, אלא ר' ישמעאל ריבה זאת מן הכתוב, לפי שהוא דומה לחלב שעל הקרב בכל צד, ואילו לרע"ק אין צורך לרבות חלב זה, ולכך ריבה חלב שע"ג הקבה).

'חלב טהור' – כבר כתב רש"י (לעיל מה:): שבין טמא בין טהור נקרא 'חלב', אלא שבלשון חכמים ישנה הבחנה ביניהם במקומות מסוימים, שקראו לטהור 'שומן'. (וכיוצא בזה כתב הריב"ש (בשו"ת החדשות, ג) שחלב ושומן טעם אחד להם וגם שם אחד להם, כמו שאמר הכתוב 'חלבו האליה תמימה'. וגם בלשון חכמים מצינו שנקרא 'חלב טהור'. וע' גם בתוס' בכורות י סע"א, וע"ש בהגהות בן אריה). ואולם מדברי הרמב"ן בפירושו התורה (ויקרא ג, ט) אין נראה כן; הוא כתב שהמלה 'חלב' בלשון הקודש משמעותה רק חלב טמא, שהוא נפרד מן הבשר, בניגוד ל'שומן' שהוא מעורב עם הבשר כדבר אחד, כלומר בשר שומן. (וזו הסיבה שחלב טהור וטמא אינו סותם, כמבואר כאן, שזה מהודק לבשר זה נפרד).

'בעי ר' זירא חלב חיה מאי, דוקא אמר חלב טהור סותם, והאי נמי טהור הוא...' – צריך באור מה היתה דעתו של ר' זירא, והלא סתימת הנקב תלוי במציאות, מה לי חלב חיה שהוא מותר מה לי חלב בהמה האסור (וערש"י).

ואפשר שהיה מקום לומר שהכלל 'כל טהור סותם' אינו תלוי בטעם, אלא הלכה למשה מסיני הוא, ולכן חלב חיה שהוא טהור – גם כן סותם. או אפשר שזה שאמר 'טמא אינו סותם' – מדרבנן הוא שהחמירו שחלב אסור לא יתיר, כדי שלא יטעו לומר שכיון שהוא מתיר כל שכן שהוא עצמו מותר. ואם כן חלב חיה – סותם. (עפ"י חדושי הר"ן).

'שלשה משקים אסורים משום גילוי...' – בעניני גילוי, ע' במובא בע"ז ל-לא.

'חדא דהא אמר רב ששת חלב טמא נמי סותם, ועוד, התורה חסה על ממונם של ישראל' – הלכך יותר ראוי לסמוך כאן על רב ששת, הגם שבענין אחר שאין בו הפסד ממון, היה ראוי לחוש לדעת רב. (עפ"י מהר"ם שיף ותורת חיים. וראה במה שפלפל בחדושי מהר"ק חיות כאן).

'דאמר רב נחמן: אינהו מיכל אכלי ולדידן מיסתם נמי לא סתים?!' – כלומר, לכל הפחות לענין סתימה יש לנו להקל, כיון שלדעת רב ששת אפילו חלב טמא סותם, והרי יש כאן שני צדדים להתר; אחד, שהוא חלב טהור לדעת בני ארץ ישראל, ואף אם נחמיר לענין אכילה להחשיבו טמא, הלא לענין סתימה יש דעה שגם הטמא מועיל. (שו"ת מהרי"ק קב)

דף נ

'חלחולת' – כרכשת. הוא המעי האחרון, המיושר, שבו יוצא הרעי החוצה.

(ע"ב) 'סניא דיבי' – הוא המכונה כיום 'המעי האטום' / העיור'.

הכרס הפנימית שנקבה – בענין דקירת הפרות בין צלעותיהן, הנעשית ע"י הרופאים, לצורך שחרור גזים מכרס הפרה – כבר דנו רבות בספרי האחרונים, בדין הפרה ובדין חלבה – ע' בספרים המצוינים לעיל מב (ככתבם וכלשונם). וראה עוד במאמרו של הרב זאב ויטמן שליט"א ב'דיעון הליכות שדה' (המכון לחקר החקלאות עפ"י התורה. גליון 97), בעקבות פולמוס כשרות החלב מפרות מנותחות, שהתעורר בארץ לאחרונה.

'נקדרה כסלע – טרפה, שאם תמתח תעמוד על הטפה...' – פרשו התוס', ששיעור ההקף של הנקב הוא טפה. וכן מבואר ברא"ש ובשולחן-ערוך (י"ד ל, ב) שהסלע קוטרו 1/3 טפה. וכתב הש"ך (סק"ה) שלפי הידוע שהקוטר הוא מעט פחות משליש ההקף, יהא הסלע מעט פחות משליש טפה. מאחר שהקטנת הטפה כאן היא חומרא ולא קולא, הרי שמדובר על 'טפה עצב', (= טפה מצומצם, מנימלי. וכולהלן נה.). מעתה, אם ננקוט שהטפה העצב הוא 10 ס"מ, נמצא קוטר הסלע כ-3.18 ס"מ. והנה לפי המבואר בבכורות (לה) הסלע הנדון כאן הוא קטן ממקדה של רופאים, הקטן ממקדה גדול של לשכה, השווה לסלע נירונית. סלע נירונית הוא סלע המיוחס לנירון קיסר, ממלכי הרומאים, (פיה"מ לרמב"ם – כלים יז, יב) ושמו כתוב עליו (רש"י ב"מ כה:). לפי הנמצא כיום, קוטרו של מטבע זה במקום הרחב ביותר – 26.052 מ"מ ובמקום הצר ביותר – כ-24.75 מ"מ. (ד"ר יעקב משורר, האוצר של מוזיאון ישראל, מדווח על כ-100 סלעים כאלה שיש ברשות המוזיאון).

מכל זה ניתן להסיק, שקוטר הסלע סתם, שבו שיערו את החור שבבשר הכרס לגבי טרפות, אינו יותר מ-26 מ"מ. ולפי זה יוצא שהטפה המצומצם אינו יותר מ-81.68 מ"מ. (עפ"י מידות ומשקלות של תורה' לר"י וייס פרק קמה).
ע"ע: שו"ע הגר"ו י"ד קצ סקי"ב; חזו"א או"ח לט, טו.

'כגון דעיילן תלת קשייתא' – בספר שיעורין של תורה (א) כתב להוכיח מכמה מקומות על התקטנות בראים שונים במשך הדורות. בין שאר ההוכחות הביא (בסק"ו) להוכיח מכאן; הרי אפילו לדעה המנימלית שליש הטפה הוא כ-27 מ"מ, והלא עינינו הרואות ששלשה גרעיני תמרה שבזמננו נכנסים בקלות בנקב שהוא קטן בהרבה משיעור זה – ומוכה שהתמרים וגרעיניהם נתקטנו.

'בית הכוסות' – המאכל נכנס דרך הוושט לכרס, בסוף הכרס נכנס לבית הכוסות (על שם דפנותיו המכוסות מבפנים גבשושיות כעין כוסות), משם עובר להמסס (מלשון מסיסה – הפיכת האכלין המוצקים לנוזליים), משם לקיבה ומשם לדקין. (בתפארת ישראל (פסחים י, ג ב'בועז'. הובא בשיחת חולין כאן) כתב שדרך חז"ל כשהשתמשו במלים מלשון זרה, לפעמים שינו אותן במקצת ממקורן, ונתנו להן משמעות בלשה"ק. בין הדוגמאות שהביא, היא המלה 'המסס', שבלטינית נקרא 'הומסוס' והסבו לקרותו 'המסס' על פי הכתוב בישעיה 'והיה כמסוס נוסס' – לשון מסיסה והמסה כנ"ל. ראה דוגמאות נוספות במובא לעיל כא.

'ככתבם וכלשונם'

וייש לעיין בטריפות הנאמדין בשיעורין, כגון כרס החיצונה טפה (חולין ג:), וכן בדין נפולה, דשיעורה י' טפחים (כדאמר ב"ק נ:), ואם באנו לשער לפי דעתו של רואה, אם כן יתכן שבית דין זה יכשיר וזה יטריף,

והלא יסוד הטריפה שאינה חיה, ואם באמת נתרסקו אבריה, מה יועיל דעתו של רואה ששיער את הטפחים לפי דעתו והכשירה, או אם לא נתרסקו אבריה למה נטריף אותה? ונראה דרש הלכה נאמרה לפי דעתו של רואה, ואם בעיניו שאין כאן י' טפחים, הרי היא כשרה מן הדין, ואף דאינה חיה – דינה כשאר מסוכנת ולא אסרתה תורה. ואף דאמרו (חולין נד.) 'גמירי דאי בדרי לה סמא חיה', משמע דאי לית לה רפואה, היתה נמנה בכלל הטריפות – היינו דמיני הטריפות אין להם רפואה ומה שאין לה רפואה בכלל הטריפות, אבל הכרעת השיעור בטריפה הפרטית נתנה לחכם, ומה שנראה לו – זה הוא שרש הלכה שנאמרה למשה מסיני, ועל תנאי זה הוזהרנו. וכן אם הכריע שיש כאן י' טפחים היא אסורה אף שלא נתרסקו אבריה. ואפשר דחייה תלויים בהוראת החכם, אם היתה ההוראה בחייה, כדאמר בירושלמי (פ"ק דתובות ה"ב) 'אקרא... בת שלש שנים ויום אחד, ונמלכו בית דין ועיברו את השנה – בתוליה חזורין' (מתוך חזו"א או"ה לט, טו).

וע"ע: בית הלוי ח"ב לא; אבני נזר יו"ד מט, במוסגר; שיעורין של תורה ט, ה.

דף נא

'הגליד פי המכה – בידוע ששלשה ימים קודם שחיטה' – כתב רבנו אפרים (וכן דעת בעל העיטור): דוקא בשנמצאת טרפה שאינה מצויה, הרי זה מקח טעות, אבל שאר טריפות המצויות – אין כאן מקח טעות, שהרי ידע הלוקח שעלולה לבוא והיה לו להתנות בפרוש על כך, ומדלא התנה – סבר וקבל. והרמב"ן חלק (והסכים עמו הרשב"א) וכתב להוכיח מכמה מקומות שאין חילוק בין דבר המצוי לשאינו מצוי, ובכל אופן הרי זה מקח טעות. ומסתבר לומר שאף אותן טרפות שאנו אוסרים רק מחמת הספק או מחומרת הגאונים, כגון סירכות בריאות, אין יכול המוכר לטעון הבא ראייה שהיא טרפה ודאית – כיון שמ"מ אנשים בדלים מאותן ספקות, ונוהגים בהם איסור, והרי דמיה נפתחים בשל כך – אין לך מום גדול מזה, והרי זה מקח טעות. (ואין זה דומה לטבח שעשה מעשה מסוים שהדעות חלוקות עליו אם הוא מטריף אם לאו – שיכול לטעון הבא ראייה שהטרפתי (ע' ב"ק צט). – כי שם אין אתה בא לחייבו מטעם מקח טעות, אלא משום שהזיק, ויכול לומר הבא ראייה שהזיקי ואשלם. ובטעם הדבר שאינו חייב לשלם מצד זה שהביא את הבהמה למצב של 'ספק איסור' שדינו לחומרא – ע' שערי ישר א, ט; אור שמח – שכירות י, ה; קהלות יעקב – ב"ק מב). ואולם הרא"ש נקט כדעה ראשונה, שכיון שהסירכות מצויות ואין המוכר מכיר בהן יותר מן הלוקח, על הלוקח להתנות ולפרש, ומכך שלא התנה – ודאי מחל וקנה כדרך כל לוקחי בהמות, שאינם נמנעים מלקנות בשביל ספק טרפות.

'...ובאת לפני רבי מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות מצד אחד, והפכה רבי ומצא עליה קורט דם וטרפה' – מכאן כתבו הרשב"א (בחדושיו כאן ובתורת הבית) והר"ן שמחט שנמצאת תחובה מצד אחד, צריך לבדוק בצד השני. ואולם מדברי הרמב"ם והרא"ש משמע שאין צריך, אלא שהפכה רבי במקרה ולא במכוון על פי הדין. (ע' בית יוסף – יו"ד מה, שדייק כן מלשון הרמב"ם, ובש"ך שם סקל"ב הביא מהרא"ש לעיל מג. וראה באריכות בשו"ת בית הלוי ח"ב כז-כח).

'שיגרונא' – שגרון – מחלת שרירים או פרקים. (ב'אוצר לעזי רש"י' תרגם 'קרנפא' שכתב רש"י: עווית, התכווצות שרירים).

ואפילו הכי הלכתא כרב יימר, שגרונא שכיה, חוט השדרה לא שכיה – משמע שאילו היו שניהם שוים במידת שכיחותם – אסורה מספק. ומכאן סיוע לשיטת הראשונים שספק טרפה לחומרא, ואין מעמידים את הבהמה על חזקת כשרות. (ע' בהגר"א יו"ד סוס"י נה). ואולם יש לומר שזה שאמרו שגרונא שכיה חוט השדרה לא שכיה – לומר שאין צורך בבדיקה, וכמו שפרש רש"י, אבל במקום ספק שקול – צריך בבדיקה לכתחילה, אך אין ראיה שהבהמה אסורה אם לא בדק. (עפ"י חזון איש – ד,א. ועע"ש בענין ספק טרפה, ובמצוין לעיל מט).

'אין חוששין משום ריסוקי אברים' – דעת הרמב"ם, ולזה נוטה הרמב"ן, וכן כתב הר"ן: אלו המפורטים בסוגיא שאין חוששין להם, כגון אילים המנגחים, גנבים, הכאה, עוף שנחבט – הכוונה לומר שאין צריך לבדוקה לאחר שחיטה. ויש חולקים וסוברים שלעולם צריך בבדיקה, שמה נזוק אבר אחד. (דעה זו מובאת ברמב"ן בשם רבותינו'. ואולם דעתו נוטה להקל. ונראה מתוך דבריו שלא היקל אלא בנפילה פחות מעשרה או בשאר מכות הנזכרות, אבל קפצה מדעתה ממקום גבוה, אפילו שאנו מניחים שאומדת את נפשה – צריכה בבדיקה). ושאר חוששין' – היינו לומר שצריכה בבדיקה, ואם בדקה ונמצאת שלמה – כשרה. (כן דעת הרמב"ם כפי שכתב הרמב"ן, ולזה דעתו נוטה). ואולם הר"ן חולק וסובר שאין מועילה בבדיקה, ונקטו 'חוששין' – כיון שכל ענין ריסוק אינו אלא חשש בעלמא, ולעולם דינה כנפולה ממש.

(אין להוכיח מדברי הר"ן שהנפולה אינה אלא בגדר ספק-טרפה, (שעל כן נקטו בגמרא לשון 'חוששין'), כי גם אם נקוט שהיא ודאי טרפה, זהו מבחינת הדין, שכך נקבע מהלכה-למשה-מסיני, אבל מבחינת המציאות אפשר שלא ארע לה כלום, תדע, שהרי יכולה היא לשהות מעת לעת ולהתכשר, אלא שנאמרה ההלכה לפוסלה בדין ודאי כשקדם ושחטה ולא שהה מעת לעת.

וכבר חקרו האחרונים בשאלה זו, האם דין נפולה בגדר טרפה-ודאי או ספק-טרפה – והביאו מלשון רש"י (בבבב"ב ע"ד): שהנפולה מן הגג ספק טרפה היא, וכן הוכיח באמרי בינה (טרפות). ואילו הפרי מגדים (נה) הביא מהלבוש שהיא ודאי טרפה – מובא בהערות המהדיר לחדושי הרשב"א. עוד בעניני נפולה, בבאור שיטות הראשונים – ע' בית הלוי ח"ב לא; שבט הלוי ח"ב ט).

כי שדו להו אמתנייהו שדו להו, כי היכי דלירהטי קמייהו – מכוונים להשליכן באטיות דרך מתניהו, כך שהרגלים יפלו תחילה על הקרקע. (עפ"י המאירי; הערוך)

'בית הרחם אין בו משום ריסוקי אברים' – הראשונים תמחו על החידוש שבדבר, והלא פשוט שיש לנו לילך אחר רוב ולדות שאינן טרפות – ופרשו שמדובר כאשר יש ריעותא לפנינו, כבהמה המקשה לילד ואין יכול להלך ולעמוד, ואעפ"כ אין לחוש לריסוק אברים. (עפ"י תוס', רמב"ן). והר"ן כתב שמהמשך הסוגיא משמע שאין מדובר באופן זה, אלא בלידה רגילה, והוה אמינא יש מיעוט מצוי של ולדות הניזוקות מריסוק אברים בלידתן, ויש לנו לחוש ולהצריך לבדוקן, כשם שאנו מצריכים לבדוק סירכות בבהמה משום מיעוט המצוי – קמ"ל שאין כאן מיעוט המצוי להצריך בבדיקה. יש מפרשים בדרך אחרת (ע' שו"ת הריב"ש קצ. מובא בכסף משנה שחיטה ט, יז); הכוונה כאן לומר, כשם שאין הרחם מרסק אברי הולד, כמו כן ומאותו הטעם, הרחם עצמו אין בו משום ריסוק אברים, כיון שהוא רך ומתמתח. ועל כן בהמה שחוששים לה משום ריסוק וצריכים לבדוק אבריה הפנימיים, אין צריך לבדוק בית הרחם.

(ע"ב) 'בית המטבחים אין בו משום ריסוקי אברים' – לפי שאין מפילים אותו בפתאומיות אלא מעט מעט, ונועץ צפרניו בקרקע עד שנופל. (רמב"ן).

ומשום כך אין זה דומה לאילים המנגחים זה את זה – כי הזכרים אינם חושבים שחבריהם יפילו, אדרבה, כל אחד מתחזק להפיל את חברו ולפיכך כשחברו מפילו – פתאום הוא מפילו, ואין לו שהות לנועץ צפרניו, אבל שוורים בבית המטבחים, כשמרגישים שבני אדם רוצים להפילם כבר יודעים שסופם לנפול ולכן משעה ראשונה מתגונן ונועץ צפרניו עד שמגיע לארץ. (עפ"י בית יוסף – נח)

'דעביד ביזרי – כיון דאיכא ביה קטרי, חיישינן' – נראה לפרש שהקשרים שבקנה השיבולת, בתחילתם הם רכים אבל כאשר גדלו הזרעונים ('ביזרי') בשיבולת, בשלב זה כבר נתקשו הקשרים, וחוששים שפצעו. (רש"ש)

דף נב

'חמיצ' – אפונים, חמוס. 'חפצי' – עפצים, בלוט. (עפ"י הערוך. ורש"י פרש חפצי – מין קטנית. וע"ע שו"ת דובב מישרים ח"ב ב).

'כי פליגי בתרי גפי, מאן דאסר אמר לך היכי ניקום ומאן דשרי...' – משמע מדברי הראשונים ושאר פוסקים, שאין חילוק מהותי בין נפולה בבהמה לעוף, אלא שבעוף אין הדבר מצוי, כיון שלרוב בשעת נפילתו הוא משתמש בכנפיו להאט ולבלום את עצמת הנפילה ולכך אין כאן נפילה האוסרת. וגם אם נפל בשעת שנתו וכדומה, על פי רוב הוא נעמד ומתהלך מיד ושוב אין לחוש בהם, וכדין בהמה שהלכה. ואמנם יש ליוזר מאד בהפלת ארגזים שיש בתוכם עופות. 'ומה שכתב כ"ת מענין נפילת הארגזים דאם אין הרבה עופות בכלובים האלה, יש מקום להקל כיון שיכולים לעופף, ודלא כמו שציידד הגאון דובב מישרים בזה – באמת צריך להזהר בהוראה כזאת, דדברים האלה משתנים מפעם לפעם וכבר ראינו כלובים דחוקים ודחוסים זה על זה ממש, וזה ודאי דומה לנדבוקו שתי אגפיו, ואי אפשר ליתן תורת כל אחד בידו כשהמכשול קרוב, והפלת הכלובים חשש גדול בטריפות דנפולה'. (מתוך שו"ת שבט הלוי ח"ז קטז. במה שכתב בשם הדובב מישרים – הנה שם (בח"ג צ) לא כתב בפרוש לאסור בדיעבד, אלא כתב שיש להזהר ולהזהיר להניח הארגזים בנחת. וע"ע 'כשרות וטרפות בעוף' פרק נח הערה 29).

'מכלל דרב כהנא ורב אסי צלע בלא חוליה אמרי ואמר להו גיסטרא קאמרייתו! והאמר עולא בן זכאי אמר נעקרו רוב צד אחד...' – ואין סברה לומר שנחלקו בסברות מרוחקות מן הקצה אל הקצה, שלבן זכאי וריו"ח כשרה ולרב הרי היא נבלה. (עפ"י תורת חיים)

'בוכנא ואסיתא' – עלי ומכתשת. הצלע מתעגל בראשו כמין עלי, והחוליה חקוקה כמין מכתשת בשני צדיה, ושני ראשי הצלעות נכנסים בתוך החקיקים מכאן ומכאן (עפ"י הערוך. וערש"י לעיל מב: ד"ה בוקא). ולא נקטו בפשיטות 'צלע וחוליה' – כי 'אסיתא' אינה כינוי לחוליה בשלמותה אלא למקום השקע בלבד שבו נכנס הצלע, והיינו חצי חוליה. כמדויק בלשון רש"י ור"ף).

'סברי, אם כן מירתח קא רתח, חדא טרפה תרתי מיבעיא?!' – אבל להפך, אם ישאלוהו צלע אחת – לא ירתח על כך שפשוט להם שבשתים היא טרפה – כי מדרך השואל לשאול תחילה על אחת ואח"כ ישאל על שתיים, אבל כששואל תחילה על שתיים – משמע שבאחת פשוט לו. (תורת חיים. ורש"י ותוס' פרשו באופן אחר).

(ע"ב) 'דרוסת חתול נץ ונמייה – עד שתינקב לחלל' – מרש"י מבואר שאין בהם דין 'דרוסה' אלא הרי זה כשאר קוץ המנקב. ואולם מלשון הרמב"ם (שחיטה ה) והרי"ף נראה שיש בהם דריסה, (וכדיוק לשון הברייתא 'דרוסת חתול...') – ולא אמרו 'חתול... אין להם דריסה), אלא שאין דריסתם ממיתה רק כאשר נקבו בחלל. וגם אותם אברים שאינם מטריפים בנקב, כטחול כבד וכליה – אם נקבו ע"י דריסה הרי היא 'דרוסה'. (עפ"י ראשונים כאן; תשב"ץ ח"ב קמט. וכן משמע מלשון הטור – תורת חיים).

דף נג

'ארי שנכנס לבין השוורים ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן... איכא למימר הכי ואיכא למימר הכי – אוקי מילתא אחזקה... אמר אמימר: הלכתא חוששין לספק דרוסה' – מכאן למד הרשב"א (לעיל ט, וכ"ה שיטת ר"י) שכל ספק-טרפות להחמיר. ואולם התוס' (מג: ד"ה קסבר; יבמות ל:) סוברים שספק טרפה לקולא, כיון שסתם בהמה עומדת בחזקת התר עד שיוודע להפך, אלא כאן אין הספק שקול, לפי שיש יותר לתלות בדריסת ארי מתחיבת צפורן שבכותל.

ויש מי שבאר טעם אחר; כיון שידענו שנכנס ארי, שוב יצאה הבהמה מחזקת התר, שכבר עלולה ומזומנת להידרס, וכעין ריאה שנימוקה, שחוששין שמא נימוקו הסמפונות ואין מעמידים על החזקה, לפי שכבר החלה הריעותא. (עפ"י זכר יצחק יג,ג. וראה עוד במחלוקת הפוסקים בספק-טרפה – במובא לעיל מט.) לרמב"ם (שחיטה ה,ג) שיטה אחרת בענין; לדבריו יש חילוק בין שאר טרפות שהן מותרות בספק לפי שאינן מפורשת בתורה, ובין דרוסה, שכיון שמפורשת בכתוב – ספיקה חמור (להלכה דקיימא לן כשמואל שחוששים לספק דרוסה). והראשונים תמחו על כך, שאין להקל בספק בדבר שהוא הלכה-למשה-מסיני, אלא דין תורה הוא, שספקו להחמיר. (ע' רמב"ן בהשגותיו לספר המצוות, שורש ראשון ושני; שו"ת הריב"ש קסג. וע"ע בדברי הרמב"ם שם, במצוה קפא, שהאוכל מבשר טרפה לוקה מכת מרדות. וע"ע תשב"ץ ח"א פז; דברי אמת – 'בענין לאוין' עט ע"ג).

וב'מגיד משנה' באר דברי הרמב"ם, שודאי בספק הרגיל אין להקל בשאר טרפות יותר מדרוסה, שהלכה-למשה-מסיני ספקה להחמיר כמו שאר ספקא-דאוריתא, אלא כוונת הרמב"ם בספק שמן הדין יש לתלות בהתר, כגון ריאה שנמצא בה נקב לאחר שחיטה, שיש לתלות במשמוש יד הטבח (מט.) – בכגון זה מחמירים בדריסה, שאע"פ שיש לתלות בצפורן שבכותל – החמירו חכמים לענין דריסה היות והיא מפורשת בכתוב. וע"ע בחדושי הנצי"ב כאן.

– משמע, דוקא כשנמצאת צפורן, אבל הכניסה לבדה אינה אוסרת את השוורים. ונחלקו הרשב"א והר"ן בטעמו של דבר; דעת הר"ן שזה רק לדעת רב הסובר ספק דרוסה – מותר, אבל לשמואל – חוששים אף בכניסת הדורס ללא מציאת צפורן. ועוד, מדובר כאן בששותקים, ולכן ללא צפורן אין חוששים, כמו שמבואר בסמוך, שלא חששו אלא כשהם צווחים.

ודעת הרשב"א, אפילו לשמואל אין לאסור מצד הכניסה לבדה, כיון שרק המיעוט דורסים. (ע' בזה בחזו"א ג,ו).

'איהו קא מעואי ואינהו מקרקרן - בעותי קא מבעתי אהדי' - רש"י ועוד מפרשים, שגם הוא מתבהל מהם. ומלשון הרמב"ם (שחיטה ה,יא) נראה שמפרש שכיון שגם הוא משמיע קולו, יש לתלות שקרקורם נובע מבהלת נהמתו, ולא מפני שדרס. רק כאשר הוא שותק והם מקרקרים מוכח שדרס בהם.

(ע"ב) 'בקוץ - עד שתינקב לחלל, בדרוסה - משיאדים בשר כנגד בני מעיים' - יש מפרשים (דלא כפרש"י) 'בקוץ עד שתינקב לחלל' - כלומר, בכל אברים שהנקב פוסל בהם, אם נתחב שם קוץ ולא הגיע לחלל, שלא פילש מעבר לעבר - אינו מטריף, ואין אומרים שסופו לנקב כדרך שאומרים בדרוסה, שאפילו רק האדים הבשר, חוששים. ולפרוש זה אין ראייה לדין שהוציאו הפוסקים (יו"ד נא) מפרש"י, שמחט או קוץ שנתחבו מבחוץ לחלל הגוף - טרפה. (בכור שור עפ"י ראשונים. ע"ע בית הלוי ח"ב סו"י כא).

ליקוטים מפוסקים אחרונים

ספק דרוסה

להלכה חוששים לספק דרוסה, כפי שפסק אמימר. (אם החשש לספק דרוסה הוא מהתורה או מדרבנן - אין הדבר מוסכם. ע' ש"ך נ סק"א; פרי מגדים במ"ז סקי"ד; חזון איש ו,ב ג; יביע אומר ח"ח יו"ד ת, אותיות ב ו). ודוקא כשודאי נכנס למקום העופות, והוא שותק והם מקרקרים, אבל יושב ביניהם והוא שותק, או הוא והם משמיעים קול צווחה - מותרים. ואם ראינו שקפץ עליהם כדרך הדורסים, (ואפילו לא ראינו זאת אלא שנמצאת צפורן על גבי אחד מהם), אפילו כולם שותקים - אסורים. (שו"ע נו,יא יד) יש אומרים שחתולים שלנו בני תרבות הם, ולכן אם נכנס חתול ללול ולא ראינו שהכה או פצע, אפילו הוא שותק והם צווחים - מותר. (עפ"י שו"ע שם ה. ואם ראינו שהכה שלא בדרך רדיפה - עט"ז וש"ך שם. וע"ש באחרונים שדנו אודות אפרוחים צעירים). אין ידוע אם שתקו או צווחו, הדורס או העופות - השו"ע (יב) הביא להתיר, והרמ"א הביא דעה האוסרת וכתב שיש לחוש לה. ואולם בהפסד מרובה יש להקל. (ש"ך עפ"י אפי רברבי).

חתך ראשו של אחד מהם, והוא הדין כשהרגו ללא קטיעת ראש (ש"ך סקכ"ה ועוד) - אין חוששים לדריסת אחרים, אלא תולים שכבר שקטה חמתו. קטע ראשם של שנים או יותר - הש"ך (סקכ"ה, עפ"י איסור והתר' ועוד) אוסר, והט"ז (עפ"י משאת בנימין) מתיר. (וכן דעת הצמח צדק, הפר"ח והחת"ס - נו. והחזו"א ו,ג ד) חולק על טעמו. וע"ע דעות האחרונים בזה בשו"ת יבי"א ח"ח יו"ד ג,ג).

אם מלבד מה שהרג, גם דרס (או פצע. ט"ז) אחרים - חוששים לדריסת השאר, שהרי ראינו שלא נח מרוגזו. (רמ"א נו,ט - עפ"י או"ה). וכתב הש"ך (סקכ"ח), שאפילו לא ראינו מתי דרס, ואפשר שדרס קודם להריגה, ושמא אחר שהרג נח מרוגזו - אעפ"כ אסור. ויש מפקפקין בזה. (מטה יהונתן; חזון איש - יו"ד ו. וכתב שם להקל בהפסד מרובה. ואולם בשו"ת שבט הלוי ח"ו קא) נקט להלכה כדברי הש"ך, ומשמע שם לכאורה שאף במקום הפסד מרובה אין לסמוך להתיר. ולא הביא מדברי החזו"א).

פצע או דרס ולא הרג – חוששים שמא דרס עוד, (ובאופן זה אסור אפילו כולם שותקים, שהרי ראינו שתרבנותו לא הועילה, וכנ"ל). (שו"ע שם ט)

זה שאמרנו שאם הרג אחד, אין חוששים לאחרים – דוקא במקום פתוח, אבל בכגון לול שאי אפשר לדורס להכנס כולו פנימה אלא מכניס ידיו מבחוץ, אין תולים בהנחת הדעת, מתוך שהם בורחים ממנו והוא מנוע מלהכנס – וחוששים לאחרים. (שו"ע י).

ואולם אם הכלוב מרווח, והעופות יכולים להשמט פנימה – השאר מותרים. (וכדין 'ספק על ספק לא על'). (עפ"י ראשונים; בהגר"א סקכ"ו; דע"ת סקל"א).

ואפילו נכנס הדורס פנימה, אם המקום מרווח כך שהעופות יכולים להשמט מפניו, אפילו הוא שותק והם מקרקרים – אין חוששים. (פוסקים, שם סעיף ט).

ואולם יש סוברים שאם נמצאו שלשה הרוגים ויותר, יש לחוש לכל השאר אפילו במקום רחב. (ע' חילוקי הדעות בפתחי תשובה סק"ו). ואפילו לשיטות אלו, נראה שזה דוקא כאשר הדורס נכנס פנימה, אבל אם אי אפשר לו לדורס להכנס אלא שמכניס רגלו מבחוץ, גם אם הרג שלשה, אין להחזיק ריעותא בכל השאר, שהרי יכולים להכנס פנימה והצלתם שם בטוחה. (עפ"י חזון איש ו,ד)

ספק נכנס ספק לא נכנס, וכן כשודאי נכנס וספק אם היה זה חתול או כלב – אין חוששים, כמבואר בגמרא.

ואפילו נמצאת צפורן תחובה בגבו של אחד, כל שלא ראינו שנכנס הדורס – מותר. (ט"ו סקכ"א, עפ"י הרשב"א).

וע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ו קא) שדן אודות נמיה שראוה יוצאת משטח הלול, ונמצאו כמה עופות הרוגים ופצועים, הלול מחולק לתאים תאים, ואין אפשרות מעבר מתא לתא אלא רק ע"י יציאה מן התא אל החלק הפנימי של הלול, וממנו לשאר התאים. ונמצאו ההרוגים תלויים בצוארם בין הסורגים לחוץ. והורה שם שיש לדון כל תא ותא כמקום נפרד, והרי זה בגדר 'ספק על ספק לא על', ושאר העופות מותרים, אלא שיש לבדקם מבחוץ אם אין בהם רושם דרוסה.

ספק-דרוסה שהוא אסור, והוא מעורב באחרים, ולא נודע הדבר שהוא ספק-דרוסה רק לאחר שנתערב – הבית-יוסף (נז) כתב שיש להתיר התערובת משום ספקא-דרבנן וספק-ספקא.

ואף שאנו מחמירים בזה (ע' בט"ז קי ועוד), מכל מקום בהפסד מרובה וסעודת מצוה כתב הש"ך (קי, בקיצור דיני ס"ס, א) להקל, אלא שהצריך לאכול שנים שנים. ויש חולקים וסוברים שא"צ לאכול שנים שנים (פמ"ג. וע' חזו"א ו,ב).

ואפילו כאשר לא נתערבו באחרים, יש שכתבו שאם לפי שיקול הדעת יש לשפוט שודאי לא נדרסו רובם, יש כאן דין רוב מן התורה. (ע' בשו"ת מהר"ם לובלין קד. ויש שמפקפקים על כך. ואולם הפוסקים צרפו דעה זו להקל – ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ו סו"י קא).

בשו"ת יביע אומר (ח"ח יו"ד ג אותיות א ד ז) פסק אודות נמיה שחדרה ללול שהיו בו עשרות אלפים אפרוחים, והרגה ופצעה רבים מהם, שכל אלו שנשארו בחיים לאחר ימים מועטים – מותרים, שהדעת נותנת (עפ"י מומחים) שלא פגעה ברוב. ויש לצרף שיטות המקלים כשהרג הרבה, ועוד כמה סניפים להקל, ע"ש. אלא שעל צד היותר טוב יש לניידם ע"י נכרי, להתיר מטעם נוסף – 'כל דפריש מרובא פריש'.

מכירת טרפה לנכרי

א. 'וליובנינהו לעובדי כוכבים? אתו לזבנינהו לישראל' – מכאן שאסור למכור לנכרי אפילו ספק-איסור, שמא ימכור לישראל, ואין אומרים ספק-ספקא להתר; שמא לא ימכור לישראל, ואף אם ימכור, שמא הדבר מותר.

והוא הדין בדבר שנחלקו בו דעות הפוסקים, יש אוסרים ויש מכשירים, והרי הוא אסור מן הספק – אסור למכרו לנכרי. מלבד אם יש שם צדדים נוספים להתר, שאף כי לענין אכילה מחמירים לנהוג בה איסור, אפשר להקל במכירה לנכרי. (כן כתב הש"ך (נו סקנ"א) בהסבר דברי תרומת-הדשן והרמ"א שם).

ב. טרפות הניכרות, אפילו רק לאחר הפשט וניתוח – מותר למכרן לנכרי. (עפ"י שאלת יעבץ ח"א עב. מובא בפ"ת נו סקכ"ו).

ואם יש אפשרות שהמכה תתרפא ולא יכירו בה – אסור. (עפ"י דע"ת סקנ"ט; יביע אומר ח"ב יו"ד ג). ויש מי שמתיר (ע' שואל ומשיב – תנינא ח"א פה). אבל אם אין אפשרות שתתרפא מעצמה אלא על ידי פעולת אדם – מותר למכרה לנכרי. (פוסקים שם).

ואסור למכור תרנגולות טרפות, אפילו בטרפה הניכרת, שמא ימכור הנכרי ביציה לישראל. והוא הדין בפרה החולבת – חוששים שמא ימכור חלבה.

טרפה ששחטה – מותר למכרה לנכרי, ואפילו אין הטרפה ניכרת בה. כן העלו האחרונים להלכה. (ע' בשו"ת יביע אומר שם).

ג. נכרי הקונה לצורך עצמו בלבד – מותר למכור לו, שאין חשש שימכור לישראל. (דע"ת סקנ"ה)

'ככתבם וכלשונם'

ראיתי לרשום כאן מה ששמעתי בפירוש מפי קדשו של אדמו"ר (- הגרא"א דסלר) זצ"ל, כשנשאל על אודות דינים אחדים שהטעמים שניתנו להם אינם לפי המציאות שנתגלה במחקר הטבעי בדורות האחרונים, והרי הם עתה בגדר מה שהגמרא שואלת בכמה מקומות 'זהא קחזינן דלאו הכי הוא'. שלש דוגמאות נידונו אז:

א. הא דיש דרוסה לחתול ולא לכלב, שהגמרא מסבירה שזה משום שהחתול מטיל ארס מציפורני ידיו.

ב. הא דאין לשין המצות אלא במים שלנו, והטעם לכמה ראשונים (ע' או"ח תנה בט"ז סק"א), לפי שבלילה החמה מהלכת תחת הארץ ולכן אז המעיינות רותחין (פסחים צד:).

ג. הא דמותר להרוג כינה בשבת משום שהכינה אינה פרה ורבה (שבת קז:).

ואמר אדמו"ר זצ"ל שבאלו ובכיוצא באלו לעולם אין הדין משתנה אף שלכאורה הטעם אינו מובן לנו; אלא יש לאחוז בדין בשתי ידיים בין לחומרא בין לקולא (ודלא כדברי הר"י למפרונטי ז"ל ב'פחד יצחק' ערך צידה אסורה, שרצה להחמיר שלא להרוג כינה בשבת כיון שנתברר בזמנו בלי שום ספק שכינים פרים ורבים ע"י זכר ונקבה ככל שאר בעלי חיים. ע"ש). והטעם, אמר אדמו"ר זצ"ל, כי את ההלכה ידעו חז"ל בקבלה מדורי דורות, וגם ידעו מן הנסיון, למשל,

שדרוסת החתול עלולה יותר למות מאשר דרוסת הכלב, ושהמים הנשאבים מן המעיינות בבוקר חמים יותר. אבל בענין ההסברים הטבעיים, לא ההסבר מחייב את הדין אלא להיפך, הדין מחייב הסבר, והטעם המוזכר בגמרא אינו הטעם היחידי האפשרי בענין, ואם לפעמים נתנו הסברים שהם לפי ידיעת הטבע שבימיהם, חובה עלינו לחפש הסברים אחרים שבהם יתקיים הדין על מכונו לפי ידיעות הטבע שבימינו.

כך שמעתי מפ"ק זצ"ל; ועל פי יסוד זה ניתן לומר, למשל, שהארס שדברו בו חז"ל הוא חומר מרעיל הצבור בצפורני החתול מרקבון שיירי בשר מטרפיו הקודמים. ויש לציין שצפורני החתול שונות מצפורני כלב, כי צפורני החתול מורכבות משני חלקים וכשהחתול דורס על מנת לטרוף הוא פושט את הצפורן והיא נכנסת אל הבשר בעומק, וכשהוא שולפה, נשאר שם מן החומר המרעיל והוא מטריף. ופרטי הדין מתבארים בזה, דאיתא התם 'אין דרוסה אלא ביד, לאפוקי רגל דלא, אין דרוסה אלא בצפורן, לאפוקי שן דלא, אין דרוסה אלא מדעת...'; ודוקא כשמכה בכעס (רש"י שם נב: ד"ה אבל), וכן 'בהדי דשליף שדי זיהריה'. כל זה מבואר לפי מה שכתבנו.

וכן במים שלנו, יש להסביר בקלות למה מים שלנו קרים יותר מאשר המים הנשאבים בבוקר מן המעיין, כי במשך הלילה האוויר מתקרר מהר, ולכן המים שבכלים גם כן מתקררים, אבל הקרקע מתקרר לאט מחמת גודל החום שהצטבר בתוכו במשך היום, וממילא בבוקר מי מעיינות ששהו בתוך הקרקע עלולים להיות חמים יותר ממים ששהו בלילה באויר.

בענין הכינה ההסבר קצת יותר קשה, אבל הכלל ידוע שאין ההלכה מתחשבת אלא במה שמורגש לחושים, ולפי זה אולי ניתן לומר שמכיון שביצת הכינה היא קטנה מאד עד שלא היה ניתן לראותה כלל בתקופת מתן תורה, אין ההלכה מתחשבת עמה כלל והכינה נחשבת כמתהווה מן החומר שהיא גדלה בו וניזונית ממנו, ולכן היא נחשבת לבריה פחותה ואין בה דין נטילת נשמה. וכעין זה ניתן להאמר לגבי השרצים הגדלים בפירות, שהביצה שהטילה האם לתוך הפרי, שממנה נתהוו, אינה נראית כלל ונחשבת כאילו אינה במציאות, ולכן השרצים האלה נחשבים בהלכה כאילו נתהוו מן הפרי עצמו שגדלים בתוכו ומותרים באכילה כמו הפרי, כל זמן שלא שרצו על הארץ, שלזה יש ריבוי מיוחד (ספרא סוף שמיני). וכן כל כיוצא בזה.

וגם אם לא נמצא טעם הגון, נאמין באמונה שלמה שהדין דין אמת ואל ה' ניחל שיאיר עינינו למצוא הסבר מתאים' (הרב אריה כרמל – בהערותיו ל'מכתב מאליהו' ח"ד עמ' 355).

ע"ע בהסכמת הגר"א נבצל שליט"א לספר 'השתנות הטבעים בהלכה' אודות הכינים. וראה עוד בספר שיחת-חולין שהרחיב בטיבו של ארס הדורס המוזכר בדרו"ל).

דף נד

'ניקב הלב ולא לבית חללו' – פרש הר"ן, אפילו ניקב נקב מפולש, אם לא ניקב לבית חללו – כשרה. (וכן פסקו הב"ח והש"ך – י"ד מ, א).

ובזה באר מדוע הוצרך התנא לפרש זאת, והלא יש לשמוע מדיוק הרישא, שדוקא לבית חללו טרפה – אלא בא לחדש אפילו בנקב מפולש, כל שאינו לבית חללו – כשרה.

ועל זו הדרך מפרש את כל שאר המנויים במשנה, שיש בהם חידוש שאין לשמעו מן הרישא.

(ע"ב) 'אין בעלי אומניות רשאי לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם' – התוס'
 ועוד ראשונים פרשו שמדובר במלאכת עצמם (ולא במלאכת אחרים, כפרש"י), ולשון 'אין רשאים' משמעותה 'אין חייבים'. והטעם שאין חייבים לעמוד, מפני שדרשו (בקדושין לג.) שאין חיוב הידור במקום שיש חסרון כיס.

והר"ן צדד לפרש 'אין רשאי' כמשמעות הפשוטה, ופרש טעם לדבר, כיון שכל בעלי אומניות פטורים, אם זה יעמוד, ייראו כל השאר כמבזים תלמידי חכמים.

וכן כתב הריטב"א בקדושין (לג) אלא שנתן טעם חדש: 'לפי שידעו חכמים שכל אדם עושה בזה לפני משורת הדין, והיו עומדין מפניהם אף על פי שאינם חייבין, והיה להם ביטול ממלאכתם – אמרו שלא יהיו רשאי'.

(א.) סמך לשוני לשיטה זו, ממה שאמרו 'ובעי למיקם מקמיה ולא שב קני'. ואפשר שגם לשאר הראשונים, מעשה זה מדבר במלאכת אחרים.

ב. מלשון השו"ע (יו"ד רמדה) משמע שאם רוצה לעמוד כשעוסק במלאכת עצמו – רשאי, כשיטת התוס' ושאר ראשונים ודלא כהר"ן.

'אמר רבי יוסי בר אבין: בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדין מפני תלמידי חכמים אין עומדין. ממאי, דלמא כדי שלא תהא נמצא מכשילן לעתיד לבא' – אעפ"י שדחו בגמרא הראיה, כתב הט"ז (יו"ד סא סק"ב) שמדברי ר' יוסי בר אבין יש לשמוע שיש לקום מפני כל העושה מצוה. ובוה פירש את ההלכה המוזכרת בירושלמי ובפוסקים (שם) שהרואה את המת, אפילו במקום שאינו צריך ללוותו – צריך לעמוד מפניו. ופירש הט"ז מפני העוסקים עמו, שהם עוסקים במצות גמילות חסד באותה שעה. וככל דבריו נמצא כתוב כבר בספר חסידים (תקפ).

א. נראה לכאורה שהט"ז מפרש שדחית הגמרא כאן מתיחסת רק לחיוב לעמוד לבעלי אומניות – חיוב זה אינו אלא במביאי ביכורים מפני הטעם המיוחד, אבל במקום שאין חסרון כיס – משמע שיש לעמוד בפני עושי מצוה. ומכאן למד לשאר מצוות.

ואולם בספר חסידים כתוב שאפילו בעלי אומניות עומדים בפני עושי מצוות. והביא ללמוד ממביאי ביכורים. וכנראה פרש שהגמרא אמנם מדחה את הראיה, אבל דברי ר' יוסי בר אבין קיימים. אך שמא אין חיוב אלא במצוה שיש טירחה למקיימה, דומיא דהבאת ביכורים מרחוק – בוה חייבים בעלי המלאכה לקום כדי שלא יימנעו מלטרחה בעשייתה. וכן משמע בתור"ד קדושין לג.

ב. בפתיח תשובה (שם סק"ג) נקט כדבר פשוט שכשהמתעסקים במת הם נכרים – אין חיוב קימה. לכאורה נראה לפרש דבריו משום שהם שכירים ואינם עוסקים במצוה, אבל עוסק במצוה אפשר שאין חילוק אם הוא ישראל אם נכרי. גם נראה שמצות ההידור היא למצוה ולא לאיש. ואפילו אם האדם אינו מצוה ועושה, מ"מ מצד המצוה כשלעצמה אין חילוק אם האדם מצוה בה אם לא. [ער"ן סנהדרין נו שצדד שנכרי מצוה בצדקה, ומסתמא ה"ה גמ"ח].

ג. כתב בספר דרך אמונה (למורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א – מתנות עניים פ"ט סק"ו) עפ"י אחרונים, שיש לעמוד בפני הגובה צדקה כשהולך וגובה מאיש לאיש, כמו מפני כל עושה מצוה. אכן אם הגובה מקבל שכר על טרחתו אין צריך לעמוד מפניו. ונסתפק (בציון ההלכה שם) לומר שאם מכוין לשכר וגם למצוה בשוה, כיון שנקרא 'עוסק במצוה' יש לעמוד מפניו.

ד. נראה לכאורה שאם הוא עוסק במצוה, אינו חייב לעמוד בפני עוסקי מצוה אחרים. והרי לא שמענו שיש לעמוד בביהכ"נ בפני הלומדים והמתפללים ומניחי התפלין. ויש לפרש הטעם עפ"י הנ"ל, שההידור אינו כלפי האדם אלא כלפי המצוה, וא"כ י"ל שאין חייב לקום אלא כאשר יושב בטל או מתעסק במילי דעלמא, אבל כשעוסק בגופו במצוה, אינו חייב.

'וקרקרותיהן' – תחתיתם. בפרוש רבנו גרשום (ועוד) הגרסה 'וקרקעותיהן'. (ומצינו שימוש 'קרקע' בכלים – בשבת קלט: ועוד).

וגם גרסת 'קרקר' יש לומר שקרוב הוא ל'קרקע'. כמו שמצינו התחלפות ר' וע' בהוראת הפועל 'קרקר' במשמעות נתיצה והרחבה (כבישעיה כב,ה, וכן יש בפתחתא דאיכ"ר) ו'קעקע' (תענית טז). וכן במשמעות השמעת קול של בע"ה – 'קרקר' (לעיל נג ותענית כט) ו'קעקע' (בקדושין לא).

'ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעסוקין במלאכתם –
 '... כללו של דבר: השכור אצל חברו לאיזה מלאכה שתהיה, הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, כענין שאמרו ז"ל, שכירות – מכירה ליומה. וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה, אינו אלא גזל גמור. ואם לא מחלו – אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו ז"ל (יומא פו): עברות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו, אלא עברה היא בידו, שאין עברה מצוה... והדין נותן, כי הרי גזל-חפץ גזל וגזל-זמן גזל, מה גזול את החפץ ועושה בו מצוה נעשה סנגורו קטגורו, אף גזול את הזמן ועושה בו מצוה, נעשה סנגורו קטגורו, ואין הקב"ה חפץ אלא באמונה...'. (מתוך מסילת ישרים – יא).

'דילמא כדי שלא תהא נמצא מכשילן לעתיד לבא' –

'... וגם יש במנהג (שנהגו במקום מסוים לכבוד לאחד מן הקהל שהתנדב מעות למאור בית הכנסת, לעלותו לתורה ראשון בשבת בראשית, ולא דוקא לכהן) כבוד התורה והכשר מצוה להמציא שמן למאור. ומצינו בכמה מקומות שרז"ל מחזיקין ידי עושי מצוה בכל עוז ומשתדלים היו להרגילו בכך, וכן ראוי לעשות לכל ירא שמים והולך בעקבותיהם, כמו שמצינו גבי עדי החודש... ולא תימא דשאני התם משום דהוי מצוה השייכת לכל ישראל – שהרי שנינו בפרק בתרא דביכורים (פ"ג מ"ג) גבי מביאים ביכורים, הגזברים היו יוצאים לקראתם לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים, וכל בעלי אומניות שבירושלם היו עומדים לפניהם ושואלים בשלומם, אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום עכ"ל המשנה. ועלה דהך סיפא כל בעלי אומניות עומדים לפניהם, גרסינן בפרק אלו טרפות... כדי שלא יהיו מכשילן לעתיד לבא – הרי לך שגדול חובב מצוה כדי להרגילה יותר מתלמיד-חכם, וכל שכן שהוא גדול מכבוד הכהן, כאשר הוכחתי למעלה – ואם בימים הראשונים שהיו כמלאכים חששו כדי שלא להכשילן לעתיד לבא ועל כן הגדילו כבודם יותר מכבוד ת"ח שהוא גדול מכבוד כהן, כל שכן וכל שכן בזמן הזה שאנו כחמורים ולא כחמורו דר' פנחס בן יאיר, שיש לחוש שלא להכשילן לעתיד לבא, ואפילו נגד כבוד הכהן כדפירשתי'. (מתוך שו"ת מהרי"ק ט)

דף נה

'אמר רב נחמן: כסלע – כיתר מכסלע... התם לחומרא, דאמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן: כל שיעורי חכמים להחמיר... – מסקנת הסוגיא בהסבר דברי רב נחמן, שבכל מקום יש ללכת לחומרא. והנה רש"י פרש 'סלע כיתר מסלע' לענין חסרון גולגולת ששיערו בכסלע. הלכך כשהנקב בגודל סלע, דינו כיתר מסלע, וטרפה.

ואף על פי שבית שמאי ובית הלל כשדברו על חסרון שדרה וגולגולת, עיקר דיונם היה אודות טומאה וטהרה (ולענין זה אתשיל בבית המדרש, כדלעיל נב:), והרי שם החומרא מתהפכת, שאם נדון סלע כיותר מסלע, הרי מטהרים – אין לחוש בכך, ובכל שאלה יש לדון לפי ענינה; לענין טרפה יש לדון סלע כיותר מסלע ולענין טהרות להפך. ואל תתמה, לפי שהוא חומר שהחמירו חכמים, ולא מעיקר דין תורה הוא, הלכך יש לדון בכל מקום לחומרא, כאן אנו מודדים סלע מצומצם וכאן סלע מרווח, שהוא יותר-מסלע. (עפ"י חדושי הרשב"א).

יוצא מבואר מדבריו, ששאלת 'עד ו(לא) עד בכלל' בשיעורים, אינה שייכת לשאלה הכללית על משמעות לשון 'עד' – אלא השאלה בעיקרה היא אחת, האם יש למדוד השיעורים בצמצום או בריוח, והמסקנא לילך לעולם לחומרא, וממילא יוצא שהשיעור הנקוב פעמים אינו בכלל ופעמים שהוא בכלל – לעולם לחומרא. וזהו שהביאו בגמרא מדברי ר' אבהו 'כל שיעורי חכמים להחמיר חוץ מכגריס'. ואולם מדברי כמה פוסקים נראה שהוא הדין במקום שאין שייך לדון על 'עוצב' ו'שוחק', יש לילך בלשון 'עד' להחמיר – ע' בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג תתכה; שו"ת הרא"ש ע"ד).

'חוץ מכגריס' – נראה שהוא הדין לכל שיעורים באיסורים דרבנן, שלא החמירו אלא באיסורי תורה. וכן משמע מדברי רש"י. (חדושי הרשב"א).

לכאורה נראה מדברי התוס' (בד"ה כל) שחולקים על כך, וסוברים ש'כגריס' דוקא – שהרי הקשו גבי זמן תפילת השחר, מדוע אין לומר לחומרא. והלא זמן תפילה לכו"ע אינו מדאורייתא. ואם כי זמן התפילות נקבע לפי הקרבנות שזמנם מדאורייתא, מסתבר שכשנתנו חכמים שיעורים בתפילות, נקבע הדבר כשאר דינים מדרבנן).

(ע"ב) 'זהיכא מקום חריץ – לחיורא דתותי מתני' – מקום הלוּבן שבתוך הכליה, תחת המתנים. (ומשמע מדקדוק לשון הגמרא, שאינה טרפה אלא בשהגיע הלקותא לחריץ עצמו, ולא לכל מקום הלוּבן. ע' בשו"ת משיב דבר ח"ב כח. וע' גם בפרי חדש מד סק"ז).

'שאלתינהו לכולהו טרופאי המערבא' –

'בקצת ערי אשכנז וליסא שמעתי דמלבד הרב אב"ד ובית דינו המיוחדים לגיטין ולדיני ממונות, ממנין חכמים להורות באיסור והתר לבד. ועוד ממנין חכמים להורות בדיני נדה לבד – והוא מנהג ותיקין, שבית-דין המתמנה על החלק הפרטי הוא, כל רעיוניו ומעייניו בו, והוא בקי מאד בפרטי הדינים ההם. ואשכחן בחולין (נה) 'שאלתינהו לכולהו טרופאי' ופרש רש"י: 'מורי הוראות על הטרופות'. וכן יסוד מהרי"מ ט בקושטנדינא יע"א, דמלבד הבת-דינין ממנין חכמים לאיסור והתר'. (ברכי יוסף יו"ד רמב, בשו"ת ברכה – ח)

'כעובי דינר זהב' – בספר כרתי ופלתי (יו"ד מג פלתי סק"ה) כתב להוכיח שעובי דינר זהב הוא שליש רוחב אצבע גודל. (והוא 0.666–0.833 ס"מ!?). ובמנחת חינוך (צה"י) השיג על הוכחתו, ולדעתו עוביו פחות בהרבה. ע"ש.

'הכוליא שהקטינה; בדקה – עד כפול, ובגסה – עד כענבה בינונית' – וכשהגיעה לשיעורים אלו – טרפה. (כן כתב הרמב"ם – שחיטה ח, וכו' ועוד ראשונים. וכן יש לפרש בדברי הרי"ף – ע' שו"ת מהר"ם לובלין צו). ובה"ג כתב שאינה טרפה אלא אם נתקטנה פחות משיעורים אלו. ותמהו הראשונים והלא אמרנו למעלה שכל שיעורי חכמים להחמיר. (ושמא סבר שאין זו ברייתא אלא מימרא דגמרא, ובוז אין אמור כלל זה, כמו שכתבו התוס' לעיל מו.).

וכתבו ראשונים, דוקא כשהיתה גדולה בתחילת ברייתה ואח"כ נתקטנה, (כדיוק לשון 'והקטינה', ולא אמרו 'כוליה שהיא קטנה'), אבל אם נולדה כך – כשרה. (וניכר הדבר ע"י מצב הקרום – אם הוא מכווץ, הרי שהתקטנה אחר כך. ר"ן ועוד).

דף נו

'נפלה לאור ונחמרו בני מעיה, אם ירוקין...' – כתב הר"ן: הוא הדין בבהמה, אם נפלה לאור, חוששים שמא נחמרו בני מעיה, ובודקים אותה ואם נמצא שנחמרו – טרפה. אלא שאין מצוי שתיפול לאור, לכך נקט מקרה זה בעוף, המצוי בבתים. והביא מבעל העיטור שסובר שאין לחוש בבהמה להחמרת בני מעיים, כיון שעורה עבה, אלא שאם ראינו שנחמרו – טרפה. (וכן שיטת כמה ראשונים. ע' רמב"ן, רשב"א, מרדכי, הג"א. וכן פסק הרמ"א – נב, ז. ואם נפלה לאור ולא ראינו שנחמרו – עש"ך שם). ושיטת הרמב"ם והרא"ש (מו. וכו"פ בשו"ע שם) שאפילו רואים בבהמה מראה זה – תולים בחולי אחר ואין להניח שנחמרו מן האור, וכשרה.

וכן דרסה וטרפה בכותל או שריצתה בהמה – כתב הר"ן, הוא הדין בבהמה אלא לפי שאינם מצויים בה, נקט התנא בבהמה חשש ריסוק אברים בנפילה, אבל בעוף אין מצוי ריסוק מנפילה, כי מיד שנופל עומד ומהלך, ואין דרכו להתרסק אלא בדריסה טרפה ורציצה.

'תני לוי, טרפות שמנו חכמים בבהמה – כנגדן בעוף' – כלל זה אמור על הטרפות שמנו חכמים במשנה, אבל יש שאינן מפורשות במשנה, כגון לקותא בכליות ונקב בטחול, שאינם בכלל הוזה. ויש מהן שכשרות בעוף. ע' לעיל נה. (עפ"י אשכול; כסף משנה. וע' אור שמח – שחיטה ט, י; רש"ש נז).

'רב אחא בר יעקב בדיק בגילא דחיתתא' – רש"י ז"ל פרש שבדיקה זו זהה לבדיקת מסמר דלעיל. (ונראה שהחכמים דלעיל סוברים שאין לבדוק בגבעול החטה, שהוא רך מדי ואינו חזק דיו להדור בנקב שנוצר בקרום, ולכן הצריכו לבדוק במסמר או במחט – שהרי אם אפשר לבדוק בקש, ודאי יש לבדוק בו, שלא לכלות ממונם של ישראל בניקוב המסמר. אם לא שנדחוק לומר שלאותן דעות אין חשש נקיבה במסמר. ע' מהר"ץ חיות). ואולם הרי"ף גרס 'מייץ בגילא דחיתתא' – ופרש הר"ן, שמוצץ בקש של החטה דרך הנקב, ואם ניקב הקרום – עולה. (ע"ע מו"מ בסוגיתנו, בבית הלוי ח"ב לג).

(ע"ב) 'אמר רב שיזבי: הני אווזי דידן כעוף של מים דמיין' – הרא"ש ז"ל (בשו"ת כ,ו) נשאל על האווזים שבזמנו, האם גם הם בכלל מה שנאמר כאן, או כיון שרוב שיזבי אמר 'הני אווזי דידן' משמע דוקא אווזים מסוימים שהיו ידועים שרוב חיותם במים. והשיב: 'אין להטיל חילוק בדבר, כי דבר ידוע כי כל אווזין הסמוכין למים תמיד מצויין בהם ותולדתם וטבעם שוה, ונטרפין בשבירת הגוגלת'.

'כל שנמתח עמו' – ראה שלש אפשרויות בספר 'מאור למסכת חולין' (עמ' 200).

'יצאו בני מעיה. אמר רבי שמואל בר רב יצחק: לא שנו אלא שלא היפך בהן, אבל היפך בהן –

טרפה... – כתב רבנו גרשום: 'שלא היפך בהן – כלומר, שבן אדם לא נגע בהם ונכנסו מעצמן במיעיה'. יש לדייק מדבריו, שאם נגע בהם אדם – חוששים. וכן כתב הלבוש. (והפוסקים השיגו על דבריו. ואולם נמצא לו חבר גדול, הוא רבנו גרשום). וכנראה מפרש לשון 'הופך' – מתעסק ומטפל, (כמו 'עני המהפך בחררה'), ולא דוקא היפוך ממש. ולכן במעשה שהובא בסמוך הקפיד שלא ליגע במעיים, אלא ייכנסו מאליהם.

ועוד יש לשמוע מלשון רבנו גרשום, שצריך שיחזרו פנימה, וכל עוד שלא חזרו, הגם שאינו 'טרפה', שהרי ראויים לחזור, מכל מקום הרי זה כלקותא, שהרי עלולים להתקלקל מלהט השמש או שמא יתהפכו.

מזה נראה להורות, בנידון עוף שיצאו ממנו קצת מן הדקים ע"י קושי לידת הביצים, ומנהג העופות במצב זה, למשוך בפייהם את כל בני המעיים החוצה – ובאופן זה אי אפשר להם לחזור, ובודאי יתהפך וישלוט הרקבון בהם, (או גם מחמת היציאה עצמה שלא היתה דרך הבטן אלא דרך הנקב הצר, וכשיטת מהרש"ל להחמיר בזה) – הלכך נראה להחמיר ולאסרו. (עפ"י שבט הלוי ח"ב יא)

'ככתבם וכלשונם'

'ע"ב) 'ואלו כשרות... נשתברו גפיה' –

'שלשה עמודי העבודה הם: אהבה ויראה ודבקות. אהבה ויראה הם תרין גדיפין, וב' זרועות עולם, והם תרין אבהן – אברהם ויצחק. ודבקות הוא מאן דאחיד בגופא דמלכא, צורתו של יעקב... דכולם נקראו בשם יעקב וישראל, ואע"פ שחטא – ישראל הוא (סנהדרין מד.), ולא ניתק ממדת דביקות בהש"י באמת, כי לא עבדו ישראל עבודה זרה אלא להתיר עריות (כמו שאמרו שם ס:): תאוות ואהבות רעות. וכל החטאים הן בתרין גדיפין, והלכה נשברו אגפיה – כשר, כידוע, אבל בגופא דמלכא שם אין חטא, דיעקב אבינו ע"ה מתנו שלמה...'. (מתוך רס"י לילה י)

'מלמד שברא הקב"ה כונניות באדם...'

'דהנה כשם שנברא האדם בכחות גשמיים – אברים גשמיים, כן הוא נברא באברים רוחניים, כמו מדת האמת, ושנאת השקר, ולמאס העוול (כמו שכתב הרמב"ן ז"ל על פסוק 'שונאי בצע' – פירוש: עוול של אחרים), ומדת האהבה, ומדת הענוה, ומדת עין טובה, ונפש שפלה, ולא הוב את השי"ת, וליראה אותו, וכהנה רבות – כי אחרי אשר אנו רואים את הכחות האלה באנשים, הרי הם אברים רוחניים שבאדם אשר נבראו ונתחברו באדם לכלל חיותו, ואם יחסר אחד מהם כאילו יחסר הריאה מקרבו או ינתק חתיכת בני מעיים מבטנו.

ונמצא כי אלה האנשים אשר לא מוצאים בהם הכחות האלה, כאילו יחסר מנתוח האברים שלהם אברים שונים, ואיך יוכלו לחיות? והרי זה דבר שהשכל מחיב זאת בודאי.

והנה כמו שאם ינתק האדם חתיכת בני מעיים, שלא זו החתיכה לבד מחסר, אבל מחסר הוא בכל החיות, ומחסר כאן התכלית, כן כשמחסר האדם ממצות אלקות, כאילו מחתך חתיכת אבר מקרב האדם ושולט החסרון בכל האדם. וכן מחסר הוא חיות מכל העולם, כי כל העולם אחד הוא, משמש לתכלית אחד – הוא רצון השי"ת, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל כי העולם כולו תמונת אדם אחד...

וזהו שאמרנו: מה נאה לבית כשמתאחד לתכלית אחת, ומה נאה לאדם כשכל פעולותיו מתאחדות לתכלית אחת, ומה נאה לכל העולם כשמתאחדים לתכלית אחת, וכל מה שהתקשרות הפעולות והאנשים לאחד גדול הוא, כן לעומתו יתגדל התכלית הנולד מהם...'.
(מתוך 'חכמה ומוסר' לרש"ז זיו מקלם, ח"ב שכה)

'הוא עשך ויכנגד כרכא דכולה ביה, ממנו כהניו, ממנו נביאיו, ממנו שריו, ממנו מלכיו, שנאמר ממנו פנה ממנו יתד' –

כל שררת ומעלת שום אדם מישראל אינו משלו לבד, רק מכלל הכנסת-ישראל, כמו שאמרו ז"ל (חולין נו: שמו"ר לו) על פסוק **ממנו פנה ממנו יתד** – כהניו ממנו ונביאיו ממנו, ע"ש – לפי שכל האומה קומה שלימה, וכמו שהרגל צריך לראש כך הראש צריך לרגל, ואין מעלת כהנים ונביאים ומלכים מצד עצמם רק מצד בני ישראל, שהם מהם ומכללם נבחרו, וכמו שאמרו (ע' תענית ל:): **דכל זמן שישראל במדבר היו נזופין לא נגלה שכינה למשה**. ונאמר בחורבן גם **נביאיה לא מצאו חזון** – הגם דלא חטאו, וכמו שאמר ירמיהו לברוך... ובמלך נאמר **מקרב אחיך תקים שעל ידי שהם מקימים אותו ולוקחים אותו מקרב ומעמקי לב כל ישראל הוא קם ונעשה**, כי המלך בעולם הוא דוגמת הלב בגוף... ועל כן אמרו פרנס לפי הדור...

וכן כל קדושת כהנים ולויים הוא הנאצל ונפרש מקדושת בני ישראל, ואע"פ שהם נתעלו מהם הוא מכח קדושתם דבני ישראל שנתגלית בשבט לוי ביותר, וזה טעם קח את הלויים מתוך בני ישראל. ועל כן בפרשת 'ואתנה את הלויים' בפרשת בהעלותך נאמר **חמש פעמים 'בני ישראל' ואמרו ז"ל (ויק"ד ב), והובא ברש"י שם, דלהודיע חבתן של ישראל שכפל אזכרתן חמש פעמים בפסוק אחד** – ולמה הודיע חבתן באותו פסוק דוקא? אבל שלא נחשוב בחירת הלויים מתוך בני ישראל שיש בזה חסרון לבני ישראל, שרק הלויים נבחרו לעבודת ד' וכל ישראל נדחו ואינם ראויים לכך – על כן בא להודיע חבתן במקום זה דייקא לומר דלא נבחרו הלויים אלא מתוך רבוי חבתן דבני ישראל, דמרווב חבתן היה ראוי שיבחר מהם גם כן שבט לעבדו, ולולי תוקף חיבת כל בני ישראל לא היו לויים נבחרים כלל, וכל מעלתם מתוך בני ישראל ומצד מעלתן וחבתן דבני".

ובכל דור ודור כפי מעלת הדור כולו, כן הוא מעלת וקדושת הכהנים שבאותו דור והתלמידי-חכמים וכל ראשי ישראל, וכמו בדור המדבר שהיה חביב מכל הדורות היה משה רבינו ע"ה הת"ח והנביא שבאותו דור רבן של כל החכמים והנביאים שבכל הדורות שלא קם כמוהו, ואחרן הכהן הגדול שבכל הכהנים, שהרי בזכותן באו כולם, וכן בכל דור ודור' (דברי סופרים' לר"צ הכהן, כד. וראה תוספת דברים בענין זה בקונטרס 'קדושת השבת' לר"צ הכהן, מאמר ז, עמ' 51).

'... ולכאורה רואים אנו שיש רופאים אשר לא נמצא כן באומתינו, ואיה איפוא ממנו יתד וגו'?
אמנם באמת כי לא רופא ביעקב, ואינם צריכים לרופא כלל, רק כשיש ח"ו חולי אצל אחד, הולך לגדול הדור ומתפלל עליו, כאמרם ז"ל (ב"ב קטז). מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם וכו'. והצדיק יפעול בתפלתו מה שאין כח להרופאים. וזה אומרם **הסרתי מחלה על ידי מי** – גמר אומרם **מקרבך**, היינו ע"י 'מקרבך' דייקא, ממנו יתד ממנו פינה, ובקרבך יהיה נמצא מי שירפאוך היינו צדיקי הדור' (מתוך 'אוהב ישראל' לר"י מאפטא – לקוטים חדשים, משפטים).

דף נז

'שמוטת גף בעוף – טרפה, חיישינן שמא ניקבה הריאה' – ודוקא בשמוטה, אבל שנברה הגף – כשרה, כמו ששינו במשנתנו, ובכל מקום שנשברה הדין כן, גם סמוך לגוף. ובהלכות אלדד הדני החמיר בשבירת העצם השלישי, זה הסמוך לגוף, ואין לחוש לדבריו. (עפ"י רמב"ן ור"ן). וכן פסק בשלחן ערוך (נג,ב), אלא שהוסיף שאם יש עוקץ (= חוד) בשבר העצם – תיבדק הריאה. (כן כתב הרא"ש בתשובה כ,טז), שבכל מקום שנשבר – כשר, 'אלא שפעם אחת בא לידי שנשבר הגף סמוך למקום חבורו, והיה שבר העצם החיצון חד כמהט ונכנס לבין הצלעות ובדקתי הריאה ועלתה בנפיהה והכשרתיו'.

ואולם כמה ראשונים כתבו שאם נשבר סמוך ממש לגוף, יש להחמיר, שמא תינקב הריאה ע"י העצם. 'ודבר זה שמעתי מרבותינו זכרונם לברכה שהחמירו בדבר, אף על פי שאינו נראה כן מעיקר הגמרא' (רשב"א). ושיעור הקירוב – כתב בתרומת הדשן (קפ) שקיבל מאחד מן הגדולים לשער כרוחב אגודל, אלא שנראה שאין להפקיד על השיעור בדקדוק, כיון שיש גאונים המתירים בכל אופן, ובין כך ובין כך לעולם צריך לעיין בצלעות מבפנים אם צרר שם הדם אם לאו. עד כאן דבריו. וכבר נזכר שיעור זה באגודה (נד), וכן במהרי"ל (הל' אסור והתיר); ובאגור (אלף קנא) בשם אביו. וכן הביא הרמ"א (נג,ב) להלכה. וכתב שם שאין חילוק אם העצם השבורה חדה אם לאו. ואין מועילה בדיקת הריאה, כי אין אנו בקיאים בבדיקה זו.

'שמוטת ירך בעוף – טרפה' – לפי רוב הראשונים, וכן פסק בשולחן ערוך, אין שמיטת ירך מטרפת אלא בשנתעכלו הגידין, (כמו שהסיקו לעיל (נד): גבי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה). ולפי זה ודאי שעוף שמתחילת ברייתו ירך אחת גבוהה מחברתה – אין לחוש לו משום 'שמוטת הירך', ואפילו בדיקה אין צריך, כי אין להניח שנפסקו הגידין או נתעכלו. וכן פסק החתם סופר (נה). ובפרט בעופות מסוימים שמצויה ביניהם תופעה זו למאות – ודאי אין זה בכלל שמוטת ירך, (ואפילו לדעת הראשונים (ענהגר"א נה, מהמרדכי. ונראה לדייק כן גם מלשון הרמב"ם) ששמוטת ירך טרפה אף ללא פסיקת הגידין) – שהרי כך דרכם וטבעם, וכמו שהסכימו האחרונים אודות אווזות שיש להם נקב בראש בתולדה, שכשרות. (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ב יז)

(ע"ב) 'זהיה עושה דבר להוציא מלבו של רבי יהודה, שהיה רבי יהודה אומר אם ניטלה הנוצה פסולה... וגידלה כנפיים האחרונים יותר מן הראשונים' – מכך שהביא התלמוד מעשה זה להוציא מדבריו של ר' יהודה, נראה שאין הלכה כמותו. וכן בכל פסקי הגאונים לא כתבו ולא מנו טריפות זו כלל. ואולם באור-זרוע הביא דברי ר' יהודה, ומשמע שפוסק כן להלכה. (תרומת הדשן קסא). ופסק בב"י ובשו"ע בשם רוב הפוסקים, שכשר. (וכן הורה הרדב"ז – בתשובה קמה). וכתב הרמ"א שלכתחילה טוב להחמיר בשניטלה הנוצה, לחוש לדעת הפוסל. ומכל מקום בהפסד מרובה לצורך עני, או לצורך שבת – המקל לא הפסיד (דעת תורה סק"ה). ואין חילוק בין ניטלה מחמת חולי או ע"י מריטה בידי אדם. (דעת כהן – מג). עוד נראה שיש להקל אם נשארו קצת נוצות (כפי ערך 'כסלע' בשו"ת הגדול). (עפ"י דעת כהן – מג. וע' גם בדע"ת שם).

וכתב בתרומת הדשן (קסא), אודות יונים שהלעיטום עד שהשמינו מאד וכתוצאה מכך נשרו כל נוצותיהם

– שנראה שאין לחוש לטרפה, שאפשר שאפילו ר' יהודה לא פסל אלא בשנשרו ע"י אדם או נזק או מחמת חולי, אבל כאן שמרוב שבה הוא – אינה מותרת בכך, (וכעין הסברה המובאת בסוגיא, שבדבר שנטרפת אינה משבחת, כך י"ל להפך, בדבר שהיא משתבחת בו, אינה נטרפת על ידו). וסיים דבריו: 'הנה חלקתי באיסור טריפות דאורייתא בלי ראייה ברורה, משום דסמכינן אהא דלא אשכחן להאי טרפות בכל פסקי הגאונים, ואף באור זרוע דלעיל ליתא נמי בהדיא'. (יש שכתבו בשם כמה אחרונים לאסור – ע' בית לחם יהודה ושפתי דעת שם; דעת כהן מג, א. ואולם במנחת יוסף (שרשים סק"ט. מובא ב'כשרות וטרפות בעוף' נט) כתב שלא אסרו האחרונים באופן זה. וראה בדעת כהן שם, טעם נוסף לדעות המתירות – כי ענינה של טרפות זו, משום חוסר חימום, כמבואר בגמרא, וזו שמחמת שומן ניטלה, הדבר ידוע שהשמנונית מחממת בעלי-חיים (ומפני כן קשה לבעל שומן לסבול חום – ע' ב"מ פו. וערש"י שופטים ג). ומכל מקום כתב שרבו החולקים על כך וסוברים שמ"מ לא תועיל הגנת השומן כהגנת הנוצה).

'ככתבם וכלשונם'

'אמרו עליו על רבי שמעון בן חלפתא שעסקן בדברים היה...'
 ... והנה ידיעת החדשות המוטבע באדם, הוא להשתוקק להשיג ידיעות חדשות בידיעת אלקים ותורתו הקדושה – גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ולכן האיש אשר אין לו תשוקה לדעת חדשות – באמת חסרון הוא, כי זה מורה שהוא אינו מרגיש, כי המרגיש ירצה לדעת מהמעשה שנעשה בעולם, כי על זה חננו השי"ת דעה בינה והשכל, למצוא כמה שיוכל מה שנעשה תחת השמש.

ואמרו ז"ל על ר' שמעון בן חלפתא שעסקן בדברים היה. וגם שלמה המלך ע"ה אמר בקהלת (ח.ט): את כל זה ראיתי... אשר נעשה תחת השמש. ולכן אם אדם אין לו תשוקה לדעת הנעשה תחת השמש – אינו מרגיש כלל, זולת אם עושה כן בחשבון, לבל ירצה לדעת חדשות... וזה הערה הגדולה ללימוד המוסר לדעת אלקים ית', אבל לא יהיה מרדף אמרים בלבד אלא למעשה. וד"ל'. (מתוך 'חכמה ומוסר' ח"ב קצו)

'מי שהולך בדרך התורה, אין לשער כמה יוכל להיות בעל מעלה בין במילי דעלמא בין במילי דשמיא; כי באמת יש בתורה כל ההנהגות והמדות והמעלות והחכמות, כי כבר ביאר הכוזרי עד היכן גלוי לכל הערת כל החכמות בתורה ומה הנעלם. ואין כוונתי פה לבאר זאת, ואין כאן מקומו, ומבואר אצלנו הרבה, תהלה, אבל כוונתי לבאר הפסוק בואתחנן (דברים דו) ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים – הקשיתי, אטו בשביל העמים יש לשמור ולעשות התורה? הלא בשביל הקב"ה יש לשמור ולעשות?

אבל הפירוש הוא כך: הן ידוע כי לקיום התורה צריך האדם להיות גם חכם במילי דעלמא, כמו שכתב הגר"א ז"ל על הדיין, שצריך להיות יודע בהוויות העולם. וגם אמרו ז"ל על רבי שמעון בן חלפתא שעסקן בדברים היה. ואות לזה – שלמה המלך עליו השלום, שידע הכל וחקר הכל. ואם כן, שמא תאמר כי דרך האשכנזים היא דרך התורה, מקודם לילך בגימנאזיום ובאוניוורסיטעט כדי להתחכם להיות איש בקי במילי דעלמא ואחר כך יתכשר ללמוד תורה –

לכן אמר משה רבינו ע"ה: **ושמרתם ועשיתם** – הפוך בה והפוך בה דכולא בה (אבות ה). גם במילי דעלמא, להתחכם להיות איש בדרך ארץ, גם כן תמצא בה. וזהו **ושמרתם ועשיתם**, וזה יביא אתכם לדעת גם חכמת העמים, להיות חכם זולת חכמת התורה גם בחכמת העמים, גימנאזיום ואוניווערסיטעט, **כי היא חכמתם ובינתכם גם לעיני העמים** אשר הם לומדים בבתי ספר שלהם, ואתה תתחכם בהם מן התורה, וכמו שמבאר כן הרמב"ן ז"ל על פסוק בראשית, יעו"ש.
(חכמה ומוסר' ח"ב רפט)

על הביטוי 'עסקן בדברים' – ע' נפש חיה (לר"ר מרגליות) או"ח קלט,א.

בירור י"ב חדש בטרפה השנויה במחלוקת הפוסקים

'... ודרך אגב נסביר מה שנראה מדברי הפוסקים, דבספק טריפה מצד ספיקא דרבוותא, גם כן הוי בירור בחיה י"ב חדש – ולכאורה היה ראוי להיות בירור על עיקר הדין, ואנחנו לא מצינו כן?

ויש לומר כיון שהוא ספק לדין, וחז"ל לא ביארו זה, מכלל דכך היא המדה, שאינה ודאי טרפה רק ספק, על כן הניחו חז"ל כדי שישתפק לנו, ומאת ד' היתה זאת, וי"ל שזה הטריפות אינו שוה בכל חי, ויש בעל-חיים שמטריף אצלו ויש בע"ח שיכול להיות עמו, על כן אותו שנתברר שיכול להיות אינו מועיל על הכלל כולו, וכיון שאין הטריפות מפורשת בדרז"ל אין צריך לומר שהוא כולל. ועיין' (מתוך דעת כהן לט,ג).

י"ב חדש

'...וכאשר ביארתי הטעם שאמרו (ס"פ דעדות) משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש, כי ניצוח היצר הוא בי"ב חודש, כי היצר הוא הטבע שבו נולד, כמו שנאמר **כי יצר לב האדם רע מנעריו**. וכפי התחלפות העתים בעולם קור וחורף, כך הוא התחלפות הטבע באדם, כידוע לחכמי הטבע, כי כל שינוי אויר בעולם מוליד שינוי טבע באדם הניזון מן האויר; החום יוליד חמימות (אשר היא תולדות הרבה מידות רעות בטבע כידוע), והקור – קרירות, וכן כל שינוי אויר. ובשנה תמימה אז עובר עליו כל מיני השינויים שהם במציאות, וכאשר המה לא שינוהו ממצבו אז הוא הניצוח.

וכמו שאמרו הקדמונים בטעם טריפה אינה חיה י"ב חודש – לפי שבי"ב חודש יעבר כל מיני ענינים שונים באויריהם וטבעיהם, ואם בכל זה תתקיים, הוא לאות כי בריאה היא ולא הוליד החסרון שיש בה, המשכת חסרון בכל גופה וכח חיותה.
וכן הנפש מתבררת כאשר חיה י"ב חודש, אז הוא סימן על בריאותה, שכבר נצח כח חיותו את כח המחסיר החיות, שאין לו מקום להתפשט להעדיר החיים.
ולכך בכל ראש השנה הוא יום הדין לבאי עולם – כי כל שנה הוא היקף שלם מזמן הראוי לניצוח היצר, וכל באי עולם עוברים כבני מרון לראות אם השלימו חוקם בהקיף הזה...'. (מתוך 'שיחת מלאכי השרת' עמ' 12. ע"ע בשפת אמת פר' החודש).

דף נח

'שיחלא קמא אסירא, מכאן ואילך הוה ליה זה וזה גורם ומותר...'. – יש לבאר, הלא כיון שסובר

עובר-ירך-אמו וכן הביצה גוף אחד היא עם האם, ולכך כשעיברה או שנטענה ביצים, ולבסוף נטרפה – הולד והביצה אסורים, אם כן גם כאשר נטרפה ולבסוף נתעברה יהא הולד אסור, ואף על פי שזה-וזה-גורם מותר, הלא מכל מקום הוא גוף אחד עם האם?

מכאן חידש האבני-נזר (יו"ד כג – הובא לעיל מב) שחלות איסור טרפה נובע ממעשה ההיטרפות ולא מהמצב ההוה, שאבריה מוטרפים כעת. וכיון שהמעשה לא ארע בוולד, אין לנו לדון על איסורו אלא מצד זה שנתהוה ע"י איסור, וכיון שנתהוה גם על ידי גורם מותר, האב – מותר. (וכעין סברה זו בשינוי מה, כתב בחלקת יואב יו"ד ז. וכ"כ בקוב"ש פסחים אות קכ. וע"ע באבני נזר טו).

והחזון איש (יד-ב) באר בסגנון שונה; כל טרפה, מלבד מה שבשרה נפגם מאכילה מחמת מחלתה, חל בה גם איסור מוחלט וזולת מחלתה. ואילו היה יסוד האיסור רק משום שאכילת בשר של חולי-טרפות שנאווי לפני המקום, היה הדין נותן שאם נתרפאה הטרפה – מותרת, והלא אין הדין כן, אלא אפילו נתרפאה בדרך נס – היא עומדת באיסורה (ע' להלן סח: ובראשונים להלן עו). וגם ולד טרפה אסור הגם שאין בולד חולי הטרפות – אלא מאחר שנטרפה הרי היא נאסרה גם באיסור מוחלט שאינו תלוי בחולי הטרפות, ואיסור זה חל בשעה שנטרפה.

הלכך, הביצה או הולד שמעותדים להיפרד מן הגוף, יש מקום לדון עליהם שאינם בכלל מאורעות הגוף, והעתיד יצילם גם בהוה מלהיכלל בדין הגוף, או שמא יש לילך אחר ההוה, והרי הם בכלל הגוף והעתיד לא יצילם, אדרבה יישארו לעולם באיסורם, גם לאחר פרידתם מן הגוף; והכריעו חז"ל שאם בזמן חלות האיסור הם נגררים וטפלים לגוף – עומדים הם באיסורם לעולם, אבל אם גדלו בגוף לאחר שכבר הוא אסור מאתמול – אינם נאסרים אלא כל זמן שהם גוף אחד עם האם, אבל כשיתפרדו, דינם להחשב כעומדים להיפרד מראש.

יש להדגיש שכל זה אמור ללשון ראשונה בדברי אמימר, וכן לדעת ר' אליעזר, שעובר ירך אמו – אבל להלכה אנו נוקטים כר' יהושע, שלענין טרפות – עובר לאו ירך אמו, שהכל תלוי בחיות, והלא יש חיות נפרדת לולד. ולכן נתעברה ולבסוף נטרפה – הולד מותר. אבל ביצה לעולם היא נידונית כגוף אחד עם האם (ואפילו כבר היתה גמורה במעי אמה בזמן ההיטרפות – שלא חילקו חכמים בדבר. ר"ן; יו"ד פו, ג) והרי היא אסורה. (וע"ע: קובץ שעורים פסחים אות קכ; קהלות יעקב חולין כ; אמרי משה ד, יז).

כל בריה שאין בו עצם אינו מתקיים י"ב חדש – מלשון 'אינו מתקיים' (ולא 'אינו חי') דייקן הראשונים שאינו מתקיים כלל, ונעשה כעפר בעלמא, הלכך מותר אפילו ללא בדיקה. (עפ"י חדושי הרשב"א כאן ובשו"ת ח"א פ; ועוד)

(ע"ב) 'הני תמרי דכדא לבתר תריסר ירחי שתא – שריין' – מדובר כאן בשהתליעו בודאי, (כמו שמשמע מפרוש רש"י), או במינים שההתלעה מצויה בהם בעודם מחוברים, אבל בלאו הכי, אין להחזיק איסור, ואף תוך י"ב חדש – מותרים. (עפ"י רמב"ם, רמב"ן, רשב"א ור"ן). ומפני אותו הטעם, שאין מחזיקים איסור אלא בדבר המצוי – אין לחוש שמא פרשו התולעים וחזרו. (רמב"ן).

ואם יש בפרי נקב הנקוב לחוץ – נחלקו הפוסקים אם חוששים שמא פרש וחזר. (השו"ע יו"ד פד, ד) פסק להתיר. והרמ"א הביא לאסור, וכתב שכן נוהגים). ומכל מקום, פירות שדרכם להיות מתולעים, צריך לבדקם ולהשליך התולעים הנמצאות בין הפירות בחוץ, או על גבי הפרי. (רא"ש; טשו"ע שם ח).

אם בא לבשלם, כתבו הפוסקים שיש לחוש שמא בשעת נתינתם במים, יצאו לחוץ וירחשו. הלכך הבא לבשל פירות שהתליעו, לאחר י"ב חדש – יתנם לתוך מים צוננים, כך שהפירות המתולעים והמנוקבים יצופו ויזורקו, ואחר כך יתנם בקדרת מים רותחים, שאם נשאר שם תולעת – תמות מיד. (עפ"י רשב"א ור"ן כאן; שו"ע שם ת).

א. הרשב"א והר"ן הביאו הנהגה זו כדקדוק שנהגו בעלי נפש, וצ"ב בלשונם אם דעתם לחוש לכך מעיקר הדין.
 ב. בדיקה זו שו"ע מים קרים, אינה מועילה אלא לאחר י"ב חדש, אבל בתוך יב"ח – אין לסמוך בבדיקה זו, שמא יש מתולעים שאינם צפים. ומ"מ בדיעבד אפילו תוך יב"ח, אם עבר ובשלם וא"א לבדוק עתה – מותר, שיש ספק-ספקא להתיר, שמא לא התליעו, ואת"ל התליעו, שמא נימוחים הם ובטלים. ואפילו ימצא תולעת אחת או שתיים – זורקם, ואוכל את השאר. ואולם אם מצא שלש או ארבע – הכל אסור, שהחזק שם איסור. עפ"י ראשונים; יו"ד שם ט.

ולאחר יב"ח, אפילו נמצאו שלש או ארבע בקדרה – מותר, שהרי עדיין יש ספק-ספקא להתיר, ספק פרש חי או מת, (שלהרבה דעות פרש מת מותר). ואת"ל פרש חי, שמא כבר נימוח ובטל בששים. אך זה דוקא אם אין מצוי שיתליעו בחוץ (או שבדק תחילה מן התולעים שמבחוץ, כנ"ל), אבל כשדרכן להתליע מבחוץ ורגיל להיות ביניהם תולעים, אם נמצא ביניהם שלש או ארבע – ודאי אסור. עפ"י ש"ך שם סקל"א).

'לית בקא בר יומא ולית דידיבה בת שתא... אמרי אינשי...' – ע' מהרש"א בבאור משל זה. וכן בספר בן יהוידע באר כל הענין בדרך הרמז.

'אמר ליה רב פפא לאביי: והא אמרי אינשי...' – כן דרכו של רב פפא בהרבה מקומות, להביא פתגמים וניבים השגורים בפי הבריות. (ראה במצוין בסנהדרין צו). ובדומה לזה מצינו לרב פפא 'כדחפני אינשי; כדקמצי אינשי' – ביומא מזו. ובמנחות יא.

'כל יתר כנטול דמי' – יש מפרשים 'יתר כנטול' – כל מה שמיותר – נידון כאילו היה נחסר מעיקרו, כגון נולד עם רגל יתרה הרי הוא נידון כנולד ברגל חסרה. ולפי זה אם נמצאת רגל יתרה מארכובה ולמטה – כשרה, כאילו חסר אותו מקום מן הרגל. וכן אם נמצאו שני טחולים – כשרה, שהרי ניטל הטחול – כשרה. מאידך גיסא, אם נמצאו שני כבדים מחוברים, במקום מרה או במקום חיותה – נידון כאילו אותו מקום שבכבד ניטל, וטרפה. (כן דייקו הראשונים מרש"י, וכ"מ בה"ג. וכ"כ הראב"ן (רסד) והמרדכי (תרלו), וכן הביא הרא"ש בתשובה (כ,ט) והתרומת הדשן (קעז). וכן צידד הרשב"א אלא שהחמיר למעשה. וכן פסק בשו"ע (מג,ה) להלכה).

ואולם הרמב"ן מצדד לפרש שרואים את היתר עצמו כאילו ניטל בידי אדם (שלכן אמרו 'כנטול' ולא 'כחסר') ממקום חיבורו, ולפיכך שני טחולין – טרפה, שהרי רואים כאילו חתך אדם ונטל, נמצא שמקום חיבורם הרי הוא כמנוקב, והלא טחול שיש בו נקב – טרפה. (וכתב הרמ"א שטוב להחמיר כדעה זו אם לא במקום הפסד מרובה. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ד כה, אודות שני טחולים שנמצאו בבהמה אחת והבהמות נתערבו. וע"ע רש"ש בהסבר 'יתר כנטול').

'... שני בני מעיים היוצאין מן הבהמה כאחד – שהיא טרפה, וכנגדן בעוף – כשרה' – (ערש"י שני פירושים). יש מי שפרש על פי מה שידוע (וכ"כ ראב"ן שבדק ומצא. וכ"כ בפחד יצחק, ערך 'בני מעיים'), שלכל עוף יש שני 'סניא דיבי', לכן עוף שיש בו התפצלות בבני מעיים – כך דרכו, וכדרך הפירוש השני שברש"י. (עפ"י שיחת חולין).

ע"ע בשו"ת הרא"ש י, יא אודות יתרת כמו מעי קטן היוצאת מן הדקין, ומסקנתו להקל.

'ההוא גובתא דהוה מעברא מבי כסי לכרסא... היכא דלא אתמר לא אתמר' – ופסול משום 'יתר' (כמו שכתב רש"י), שהרי יש לה מעי נוסף, בין בית-הכנסת לכרס, ומה לי מעי גדול מה לי מעי קטן. (מרדכי תרלז)

'ר' יהודה ור' ישמעאל אמרו דבר אחד...' – על השוואת הגמרא בין שני הנושאים, לשיטות הראשונים השונות – ע' חז"א יו"ד ריד; שו"ת דובב מישרים ח"ג צב, ובמפרשים על הדף.

דף נט

'מישתלח משכיה' – פרש רבנו גרשום, שאוחזתו חפפית (היא מחלת עור, כמין שחין. ע' שבת עז): וברש"י, וחופף עצמו עד שלא נשאר בו עור שלם.

'שליט בעולמו יודע שאין לך דבר מעלה גרה וטמא אלא גמל...' – ע' בענין זה ב'התורה והמצוה' לגאון מלבי"ם; 'תורה תמימה'; מהר"ץ חיות כאן; 'מעוז הדת' (להגר"י העליר). וראה 'איש וביתו' פרק כ.

על זיהוי הארנבת והשפן – ע' בפירוש רש"ה (שמיני), תורה שלמה; תשובות הגר"י הרצוג – יו"ד כג-כד; שיחת חולין כאן (ועיין עוד שם במבוא לסוגיתנו, דברים ראויים אודות השמות זיהוי בעלי חיים וצמחים בימינו). ועדיין הדברים טעונים ליבון ומחקר מעמיק.

'חיה בכלל בהמה היא לסימנין' – כלומר, אותם סימני טהרה האמורים בבהמה, קיימים גם בחיה. (פשוט. וכפי שפסק הרמב"ם – מאכלות אסורות א).

(ע"ב) 'זקרב, אף על פי שאין לו אלא קרן אחת מותר' – זהותו של הקרב אינה ידועה. (יש סוברים שהוא ה'תחש' המוזכר בכ"מ). יש אומרים שהכוונה כאן לקרן נוספת שעל המצח, מלבד הקרנים שעל הראש. (ע' מהר"ם שיף).

השערה מענינת העלה הרב אמתי בן דוד שליט"א בספרו 'שיחת חולין', שהכוונה כאן לג'רפה, שאורכה קרוב לשש עשרה אמה, כפי שאמרו בסמוך, ויש לה קרן אחת במצחה, מלבד הקרנים שעל ראשה. והיא מעלת גרה ומפרסת פרסה, ויש לה תכונות מסוימות הדומות לצבי. (ורס"ג כתב שהיא ה'זמר' האמור בתורה). ע"ש עוד דברים נחמדים בפרטי הענין.

(ואמנם לשון הברייתא דחוק, מהו 'ואע"פ שאין לו אלא קרן אחת' – מלשון זו משמע שאין לה יותר מקרן אחת, וסלקא דעתך שאיננה בכלל האמור 'כל שיש לה קרנים'.

עוד בבאור המשפט 'קרב אע"פ שאין לו אלא קרן אחת חלבו מותר' – ע' בשו"ת הרדב"ז ח"ו שני אלפים צט).

כרוכות, חרוקות, חדורות – כן היא גרסת רש"י, ומפרש כרוכות – עגולות. חרוקות – מלאות פגימות וחריצים. (וכע"ז בפרה יח, ב) **חדורות** – מחודדות. (ד' ור' מתחלפות הרבה בלשון חכמים. ע' לדוגמא בתוס' להלן סד. ד"ה כודרת. וסימנך 'דאה וראה אחת היא' – להלן סג).

ורבנו גרשום, וכן הערוך, מפרשים כפירוש הראשון המובא ברש"י, וגרסתם שונה במקצת: **כרוכות** –

שכבות שכבות, ונראות כקרן בתוך קרן (וערש"ש). חדוקות – שאינן חלקות. הדורות – עגולות (כלשון הדר בארמית, סובב והולך).

ויש מפרשים הדורות לשון הדר ופאר, שקרנותיהם מתוקנים בקצה. (ע' ב"י יו"ד פ, בדעת הרמב"ם). ורבו תם (מובא בר"ן) פרש חדוקות – הדוקות, והוא הסבר ל'כרוכות' שאמרו – שהשכבות יהיו מהודקות זו לזו.

זוהי צבי דאין מפוצלות' – עיין בפרש"י ובמה שהקשו עליו התוס'. ובספר שיחת חולין פרש (בבאור שיטת רש"י), שהכוונה כאן לחיה המכונה כיום 'צבי ארצישראלי' ושאר מינים דומים לה (כגון 'צבי הנגב'), שאין לו קרנים מפוצלות, וכל סימני הצבי שמנו חז"ל, (ע' בתוס'), שייכים בו יותר מכל בע"ח אחר; אין עורו מחזיק את בשרו; 'קל יותר מכל החיות'.

כתב הש"ך (יו"ד פ): לענין מעשה אין אנו בקיאים בסימני הקרנים ואין לנו אלא מה שקבלנו במסורת. יש מן הפוסקים שהבינו בדבריו שרק לענין הבדיקה בין חיה לבהמה, בזה אין אנו בקיאים, ויש לאסור את חלבן של אותם מינים שאין מסורת עליהם. (כן הביין הפרי מגדים שם. וכן כתב בכף החיים ועוד). ואולם מדברי החכמת אדם (לו, א) מבואר שגם לענין עצם אכילתם זקוקים אנו למסורת, ואין להסתמך על סימני הטהרה של גרה ופרסה. וכמו שפסק הרמ"א לענין עופות. וכן פסק החזון איש (יא). שאין לנו להתיר באכילה אלא בהמות בקר וצאן, ואין לקבל מין חדש.

וב'זבחי צדק' (פסק"ב) כתב שבעיר בגדד יש מסורת להתיר חלבן של שלשה מיני חיות: איל, צבי ויחמור. (וכן העיד ר' יהוסף שוורץ בספרו תבואת הארץ, בשנת הת"ר, שהיהודים אוכלים מבשר הצבי הקרוי בערבית טבי. מובא כל זה ב'שיחת חולין').

וראה בקונטרס המורחב, בכתבי הגר"י הרצוג (יו"ד כ) אודות מין בקר הנקרא 'זבו' (ובאנגלית: אינדיאן אקס). ובחליפת המכתבים עם החזו"א (מובאים שם בהמשך, וכן בחזו"א יו"ד א ובקובץ אגרות חזו"א). והנה קטעים מתוך מכתב מהחזו"א אל הגר"י הרצוג באותו ענין:

'בהודמנות ראיתי דבריהם היקרים, הקובעים כי לקחתי קו לאסור מה שמתירים ע"פ קשר עם הקנאים ומפני זה אסרתי בר יונה כשור ההודי, אין לי ח"ו שום הקפדה על הדברים. בכל זאת אגיד שחלקי בזה באותן החושדים אותו ואין בו.

קיבלתי את המכתב ע"ד הנ"ל, ולא היה במכתב הנידון אם חשוב הוא השינוי של שור זה להסתפק בו שהוא מין אחר מהשור המצוי בידינו, אלא היה הדבר מוחלט שצריך לדון בזה במין חדש הבא לפנינו, אך טהרתו בטוחה מפני שפרטותיו סדוקות ואין לו שיניים ומעלה, והיה הנידון אם לחוש לדברי ה'בית יעקב' דבחייה לא מהני סימני טהרה עד שיהיו הקרנים כקרני חיה, והוכרע במכתב שאין לחוש לדברי הבי"ע. ועל זה דנתי דנתי דאין הלכה כהבי"ע בעיקר הדין ובטוחים אנחנו שהוא טהור, בכל זאת הנהגתנו שגדרו לנו רבותינו אנחנו מזהירים שלא לקבל מין חדש. והדבר מבואר בש"ך [שפי' הפמ"ג אינו מתקבל בלשון הש"ך]. והחכמת-אדם העתיק להלכה דברי הש"ך כפשוטן. וכעת ראיתי בערוך השלחן שקבע גם כן דברי הש"ך כפשוטן...

אחשוב כי כאשר יעמיקו לקבוע את דעת זולתם לאמיתיה, יראו שאין כאן נטייה צדדית רק כן היא האמת שמימות הש"ך ואילך יש לנו מנהג קבוע שלא לקבל שום מין חדש להביאו על שלחן ישראל, מפני גדר למאכלות אסורות אשר פרצה טהרה בישראל, ואין לנו לפרוץ גדר בזה. ואין

לי ח"ו שום נטיה לאסור את המותר, רק לבי כואב בהיתר זה מפני שכל פרצה גוררת פרצות אחרות. מובטחני שישנו דעתם העדינה אחרי מכתבי זה, ויטכינו שאין להתיר את השור – לא מפני ספק טהרתו, אלא מפני מנהג שקבעו לנו רבותינו הגאונים ז"ל, הש"ך, החכמ"א, הערוך השלחן...

ואמנם במכתב השני דנו שיש מסורת עליו – זהו ענין אחר שלא דנתי עליו, אבל מה אעשה כי גם בזה דעתי נוטה לנהוג בבהמות כמו בעופות, שלא לשנות במקום זה מפני מסורת במקום אחר, וגם שלא לקבל בזה עדות מכל אדם רק מגברא רבא.

סוף דבר בזמננו ששואפים אל רפרמא אי אפשר לעשות דברים הנראים כמתירים את מה שנהגו בהם איסור. וכן ראיתי מנהג רבותינו ז"ל בדור העבר. ואין ראוי בשביל זה לחשוך בכוננות זרות או להתפלל עלינו שנעזוב את רגש זה ח"ו, אדרבה הוא רגש קדש מאהבת תורה וי"ש. הריני כופל עוד שאין בלבי שום קפידא על שחושדין אותי. ורק נתחייבתי להגיד את האמור לעיל מפני שידעתי את יקרת רוחם ואוהבם את האמת. הדוש"ת באהבה רבה ובכבוד הראוי. אי"ש.

'בין אונא לאונא' – מאוזן לאוזן.

ענינים טעמים ופרפראות

'אם פרסותיה סדוקות בידוע שהיא טהורה... ובלבד שיכיר חזיר' – ונרמזו בלשון הכתוב: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה – לא אמר ומעלת, לרמז שכל מפרסת בידוע שהיא גם מעלת גרה, חוץ מן החזיר. (ואולי אף החזיר בכללם, על דרך מה שאמרו חז"ל: למה נקרא שמו חזיר – שעתידי לחזיר להיות מותר. לפיכך כללו בכלל הזה אלא שהוציא מן הכלל בזמן מן הזמנים. ולכן נאמר בחזיר הלשון והוא גרה לא יגר – היינו כל זמן שלא יגר, טמא. אך לעתיד גם גרה יגר). (מתוך ספר הפרשיות – שמיני)

'ע"ב' 'עיוא כרכוז... הלכתא כוותיה דשמואל בריה דרבי אבהו' – ורמזו יש לו בכתוב, שהסמיך את העז בבהמות לפירוט החיות (שור שה כשבים ושה עזים. איל וצבי ויחמור...) – לפי שיש 'עז' שהיא מין חיה. (עפ"י בעל הטורים – ראה יד, ד)

*

הנה לקט ענינים סודות ורמזים מהרה"ק מאיזביצא ומשאר חכמי קדש, (מספר 'מי השילוח' ו'בית יעקב' ועוד) בעניני מאכלות אסורות ומינים טמאים:

נסמכה פרשת מאכלות אסורות לקצף של משה (בסדר שמיני) – כי השמירה מן המאכלות הטמאים היא תיקון למדת הכעס. וכן בסדר ראה נסמך ענין זה לענין עיר הנדחת, שנוהגים עמה במדת הכעס ואכזריות. אך מובטח לנו עי"ז ונתן לך רחמים וגו' – יראה לך רוב רחמיו שמונחים בכעס זה. וזה ענין ההבדלה בין טמאים לטהורים.

למעלה מן הענין כתיב וירא כבוד ה' אל כל העם, ותצא אש... וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם, שמזה נצמח הבדלה במאכלות אסורות.

וזה שמצינו בגמרא, במקום שכתובים כל סימני חיות בהמות ועופות, איתא שם שאמר ליה קיסר לר' יהושע בן חנניא 'בעינא דאחזי לאלהיכו'. (וכך אמרו חכמים במדרשם (שמיני): 'ארסטון עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים לעת"ל, וכל מי שלא אכל נבלות בעולם הזה זוכה לראותו לעולם הבא').

סימני בהמה טהורה – מעלת גרה ומפרסת פרסה; –
מעלת גרה – שאינו חוטף הטוב מהש"י, ותמיד הוא מוכן להחזירו, ואף שקבל כבר הוא מוכן להחזירו, ורק מקבלו בנייחא.

מפריס פרסה – שאינו קופץ ידיו לאחוז במה שנחלק לו מהשי"ת. וזהו מגודל בטחונו בה', כי על זה רומז מפריס פרסה, כמו שנאמר (תהלים יח, לז) **תרחיב צעדי** – שעומד במרחב. 'פרסה' בגימטריא 'משה' – שהחכמה יפריס לבלתי ימהר, וכדאיתא במדרש (רבה, חקת יט, ג) כך היתה חכמה גדורה לשלמה; מפריס פרסה רומז לישוב הדעת; לפרוס פרסה היינו לפסוע חצאי פסיעות.

בגמל כתיב **פרסה אינו מפריס לשון הוה**. ובשפן כתיב **לא יפריס לשון עתיד**. ובארנבת כתיב **לא הפריסה לשון עבר**; –

והענין בזה, כי גמל מורה על מהירות. וזהו אמרם בשבת (קד). מאי טעמא מהדר אפי דגימ"ל לגבי דל"ת – שכן דרך גומלי חסדים לרדוף אחר דלים. וכשלא במקום הראוי אזי הוא מהירות שאינו נושא חן בעיני הבריות גם כן, על כן נאמר בו לשון הוה, שבשעת מעשה ניכר שהמעשה איננו נכון. וזה ענין אות גימ"ל כשהוא ביו"ד, מורה על גמילות חסדים, וכשהוא בלא יו"ד מורה על מהירות הנקרא גמל.

וענין שפן, הוא הנראה לבני אדם לישוב הדעת וענוה, אך לא בזאת בחר השי"ת. והוא בענין שנתבאר בפסוק ויותרו אנשים – כי הם החזיקו את עצמם לענוים במה שהותירו, פן לא יהיו כדאים בעיני השי"ת שיזמין להם מן ליום המחר, וזאת היא ענוה פסולה שלא בחר בה השי"ת, כי אין אדם צריך להחזיק עצמו שהוא קטן מכל, כי הם הוציאו את עצמם מכלל ישראל, אשר כל ישראל כדאיים ורק הם אינם כדאיים, ואף שנראה לעין אנושי לישוב הדעת וענוה, ונושא חן בשעת מעשה בעיני הבריות, אך בעיני השי"ת לא נכון הוא, ועל זה נאמר וירם תולעים ויבאש, כי תולעת רומז למדת ענוה, כמו שאמר דוד המלך ע"ה **ואנכי תולעת**, אך ענותנותו של דוד היתה נושאת חן בעיני השי"ת, ועליהם נאמר **ויבאש**. ועל זה אמר בשפן לשון עתיד, שאף שנושא חן בשעת מעשה, רק שאח"כ מתברר שלא היה ממדת הטוב.

והארנבת מורה על עז פנים; שאף שרואה שאין בשורשו שום חיים כלל, מכל מקום ירצה שיפעול כרצונו, וזהו חוצפה כלפי שמיא, כמו שנתבאר בבלעם הרשע, שאף שאמר לו הקב"ה לא תלך, מ"מ התאמץ, וזהו ראייה שיש חסרון בשורשו, ועל כך נאמר לשון עבר.

סימני טהרה שבבהמה מרמזים על עניני מדות שידבק בהן האדם תמיד: אמונה ובטחון וישוב הדעת; מעלה גרה רומז לאמונה ובטחון, מפריס פרסה רומז לישוב הדעת. האמונה ובטחון נצרכים למדת ישוב הדעת, ובלעדה אין אמונתו ובטחונו בשורש, כמו שיתבאר; –
הגמל – הוא הפזרן, רומז לישמעאל.

ארנבת – רומז לחוצפה, שאינו בישוב העולם, כגון משחק בקוביא. וכנודע, שיש הרבה אנדרוגינוס במין ארנבת, שהוא שוכב ונשכב. השפן – רומז לעצלות. ואף שבעצלות נדמה שיש אמונה, אבל אינה בשורש, שאינה אלא עצלות ולכן אינו עוסק במלאכה. וזה שכתוב כי מעלה גרה המה – אלו השלשה מעלים את האמונה והבטחון לעין כל, ופרסה לא הפריסו – שאין להם ישוב הדעת – טמאים הם לכם. ואת החזיר – רומז על מדת כילי, שהיא מדה גרועה מכל המדות, ונדמה שיש לו ישוב הדעת, וזה נקרא כי מפריס פרסה הוא, אבל אין לו שום אמונה, ולכן כתיב בפרשת שמיני והוא גרה לא יגר, טמא הוא לכם – שאין לכלי שום אמונה, ולכן טמא הוא.

גמל – מבוהל, אינו מיישב עצמו אולי לא טוב המעשה שהוא עושה, אלא עושה בבהלה. ארנבת – מנסה ושוקל הדבר רק פעם אחת ועושה, אבל עוד אין זה טוב, כי צריך האדם לשקול כל דבר היטב. השפן הוא עצלות ומרה-שחורה, שאינו עומד על דעתו לעולם. החזיר – הוא שאין לו דרך ארץ בפני תלמיד חכם.

חיות ובהמות ועופות הטמאים אינם אסורים מצד מדותיהם וטבעיהם הגרועים, כי אף חסידה 'שעושה חסד עם חברותיה' נאסרה, אלא לפי שהם עקשים וקשורים ואסורים במדותיהם, מה שאין כן עופות וחיות טהורים שהם 'מותרים' – אינם אסורים וקשורים במדותיהם וראויים לאכילת האדם, שיוכל הוא בבחירתו לבחור בטוב ולמאוס ברע. ומדות הללו, היינו הכח שלא לשקוע בשום מדה, וכן הבטחון שעל זה רומזים כל סימני הטהרה, רדומים בנפש הבהמה אך היא כלי מוכן למדות אלה באדם. אך בטמאים שמדתם השיקוע והקישור לצד אחד, אדרבה אסורים וקשורים גם נפש האדם אליהם.

לא תאכל כל תועבה – זו האזהרה נאמרה קודם כל מאכלות אסורות, כדאיתא בגמרא (נדרים נא). 'תועבה' – תועה אתה בה. משל למלך שבנה אוצרות בחדרים רבים, צוה לבנו שילך לחדרים אבל לא אל כולם; אף שאני בניתי את כולם, אבל אתה, לפי שכלך הקטן, אם תלך אל כולם תתעה בהם ותבלבל דעתך ותשאיר שמה ולא תוכל לצאת חזרה החוצה.

דף ס

הערות וציונים

'אמרה ליה בת קיסר לר' יהושע בן חנניה, אלהיכון נגרא הוא דכתיב המקרה במים עליותיו, אימא ליה דנעביד לי חדא מסתוריתא... – בת הקיסר כפרה בהשגחה פרטית, וזהו אמרה שעשה לו תקרה ועלייה, שהם השמים, ואינו משגיח בארץ, כמו שאומרים הכופרים עזב אלקים את הארץ. ועל ידי תפילת רבי יהושע בן חנניה, נגלתה לה ההשגחה הפרטית, שנשתלם לה גמולה, וניתן לה מסתוריתא.

(עפ"י מהרש"א)

וע' בספר חיים לאחי המהר"ל – חיים טובים פ"ו.

'מסתוריתא' – מסללה, מכשיר בעל מסגרת מסתובבת שכורכים עליו את החוטים לסריגה. והיו נוהגים ברומי ליתנו למצורעים, לעשות עמה מלאכה בשוק, באניצי פשתן ['דול ל'] (עפ"י הערוך).

'שור שהקריב אדם הראשון, קרניו קודמות לפרסותיו' – ראה תורת חיים כאן; וע"ע ביוסף דעת זבחים ח"ב, בנספח שבסוף הספר.

'בעי רבינא: הרכיב שני דשאים זה על גב זה' – כבר בארו הראשונים, שספק הגמרא כאן עוסק באיסור הרכבה, אבל משום איסור זריעת מינים בערבוב, משום 'כלאי זרעים' – לא דנו כאן, אם משום שמדובר בחו"ל או בבן נח, או שמא אין איסור כלאי זרעים אלא במינים מסוימים. ובפרט זה נחלקו שיטות הראשונים; – האם איסור 'כלאי זרעים' כולל רק חמשת מיני דגן וקנבוס ולוף, או כל מיני זרעים הנאכלים, אבל לא דשאים שאינם נאכלים. או אפשר אפילו מינים שאינם רגילים להאכל לאדם – אסורים משום כלאי זרעים. ע' סיכום השיטות במובא במנחות טו.

וכן יש מפרשים, שמדובר בדשאים שאין בהם איסור משום כלאי זרעים – באופן שאין שני המינים ראויים למאכל (אדם, או בהמה), או במינים שאין בני אדם רגילים לקיימם. ואילו איסור הרכבה קיים גם כאשר אחד מהן אינו מאכל, וגם במינים שאין בני אדם מקיימים אותם. (עפ"י חזון איש – ריד. ע"ש לענין הלכה, שנראה להקל כדעת הגר"א שאין בדשאים משום כלאי-זרעים אף שמקיים אותם לבהמה, שכן דעת הרמב"ן והר"ן).

(הרמב"ם השמיט דין הרכבת ירק בירק (ע' הל' כלאים א,ה). ומדברי הגר"א (יו"ד רצה סק"ב) נראה שדעת הרמב"ם לפרש בעיית רבינא גם בארץ ישראל (ודלא כהתוס'), ופסק הרמב"ם לקולא. (שכן דעת הירושלמי בכלאים). וזה שמפורש במשנה לאסור – מדרבנן הוא, אבל הרמב"ם מדבר לענין מלקות, ולכך השמיט דין זה. אלא שקשה מדוע לא כתב שאסור מדרבנן.

ולכן נראה שהרמב"ם מפרש כהתוס', שבעיית רבינא בחו"ל, ובוה פסק הרמב"ם לקולא. ומה שלא הביא הדין שבארץ ישראל אסור להרכיב ירק בירק, כמפורש במשנה – כי זה אסור משום זריעה, שהרי כל מרכיב הוא גם כן כוורע, וכיון שהרמב"ם הביא דין זריעת כלאים בירקות, לא הוצרך לפרש הרכבה, שהרכבה בכלל זריעה. – עפ"י שיעורי ר' שמואל, קדושין לט, עמ' רמו).

(ע"ב) 'השסועה – בריה בפני עצמה היא' – נחלקו רב ושמואל (בנדה כד.); רב סבר שהיא בהמה הנמצאת במעי בהמה טהורה, ואיננה יכולה לחיות ולהתקיים. ושמואל סבר שיכולה להתקיים ולחיות.

וכתב הריטב"א (שם), שהלכה כרב באיסורין, ואף על פי שהעידו גדולים שראו אשה בעלת שני גבים ושתי שדראות ושני ראשים, וחיתה למעלה מעשרים שנה, אעפ"כ הלכה כרב, דקים להו לחכמים שבדרך כלל השסועה תמות, ורק מיעוט דמיעוט יחיה. ויש סוברים שהלכה כשמואל. (עפ"י שיחת חולין, ע"ש.

ע"ע בספר 'הכתב והקבלה' (ראה יד, ז), אודות בהמה הנקראת 'טאיאסו' שיש בגבה סדק עמוק כאצבע, עד שנראה כאילו הגב והשדרה נפרדים לשני חלקים, והיא מעלת גרה).

'השסועה – בריה בפני עצמה היא... זיל כתוב קניגי ובליסטרי באגדתך ופרשה... חמשת סרני פלשתים... זיל כתוב...' – לפי שחייב אדם לומר בלשון רבו, והוצרך לכתוב מלים אלו שאינן מובנות, לכך אמר שיפרש הלשון. (חדושי אגדות – מהר"ל)

– בנוסף לפרש"י אולי אפשר לפרש שהמשותף לשתי הדרשות הללו, ששתיהן בנויות על שיוך מלה בסוף או בתחילת המשפט, למשפט הסמוך לה, שלא כפי פשוטו של מקרא; –
 'אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה – השסועה – את הגמל ואת הארנבת... – דרש כאילו כתיב 'השסועה את הגמל...'. וכן 'חמשת סרני פלשתים, העזתי... והעקרונני והעוים. מתימן כל ארץ הכנעני... – ודרש 'עוים מתימן (כמוש"כ התוס'). ואמר לו לכתוב שתי דרשות מיוחדות אלו ולפרשן, (וציין דרשות אלו על שם המלים המיוחדות שנכללו באותן דרשות, קניגי ובליסטרי וארונקי. ע' רבנו גרשום).

'עמון ומואב טיהרו בסיחון' – '... וגם מה שהוזהרו ללחם עם עמון ומואב ואדום, ושלא יהיה להם מארצם עד מדרך כף רגל, גילו לנו רז"ל הסוד, דלא מפני מעליותא דידהו הוא, רק מפני טומאת הארץ ביותר. כמו שאמרו בגיטין הלשון 'עמון ומואב טיהרו בסיחון', ולא אמרו 'הותרו' רק לשון 'טיהרו' – להודיע כי איסורן הקודם היה מפני טומאתן הגדולה בהיותה תחת ידם, וכשיצאה מהם לסיחון, יצתה מאותה טומאה הגדולה להיות ככל ארץ העמים. ועל ידי זה טיהרו לישראל'. (דברי סופרים כ).
 ורבנו גרשום פרש 'טיהרו' – הנירו, כדבר טהרה, שעד עתה היה אסור להם, כדבר טומאה.

'ככתבם וכלשונם'

'רבי שמעון בן פזי רמי... –
 'בביאור סוף המאמר, 'הביאו כפרה עלי...', כבר כתב מהר"ל ז"ל בספר באר הגולה (באר רביעי בפ"ק דשבועות) שגדר 'כפרה לה' היינו סילוק תרעומת שיש מצד הבריות עליו יתב', שנראה כאילו יש חסרון במעשי ה' במה שאור הלבנה מתמעט לגמרי בכל חודש. ותיקון התלונה הוא בזה, שנדע שהשי"ת חפץ בקטנות, היינו בהתמעטות וענוה, והיא מעלה עליונה, כי היא גורמת התקרבות אל ה', ועל זה מורה קרבן ראש-חודש, כי 'קרבן' פירושו התקרבות, היינו שעיקר ההתקרבות לה' הוא כשהלבנה במיעוטה הגמור, היינו כשהאדם מבטל את עצמו לגמרי. לפי היסוד הזה ניגש עתה לבאר בס"ד את פרטי המאמר, אולי יזכנו השי"ת להביץ בקטנותנו מעט מדברי חכמים וחידותם.

טענת הירח

הנה טענת הירח היא ודאי במחשבת האדם (כמו שכתבו התוספות בכיוצא בזה במסכת ע"ז יז. בתירוץ א' ובחולין ז. בתירוץ ב'). היינו שטענה זו עלולה להתעורר במחשבת האדם כשהוא מסתכל בעין שכלו על ענינים אלו. וכשם שעילוי גדול הוא לנברא כשאדם מגלה כבוד שמים על ידו (כמו שכתב במסלת ישרים פ"א), כך חסרון הוא לנברא כשנגרם על ידו תרעומת והסתר לאדם. נמצא ש'טענותיהם' ו'אמירותיהם' של הנבראים מבטאות את מצב מציאותם בבריאה לפי השגת האדם לגביהם, כנ"ל.

שני המאורות

'שני המאורות הגדולים' מרמזים על שני אופנים של הגעת אורו יתב' הרוחני להשגת האדם: על ידי השכל, ועל ידי הלב. בעולם המתוקן – במצב שעלה במחשבה להיבראות – השכל והלב שוים בכחם, ופועלים ביחד וכל מה שמושג בשכל מיד מושב אל הלב בשלמותו. ובמצב זה אין 'גדלות' הלב סותרת לעבודת ה' תמימה, וכמאמר הכתוב ויגבה לבו בדרכי ה' (דברי הימים-ב יז). כי 'גבהות' זו היא לגמרי לשם שמים. (וכן יהיה בעולם התיקון לעתיד לבא, כמו שאומרים 'יהי רצון... למלאות פגימת הלבנה... ויהיה אור הלבנה כאור החמה וכו').

אור ההתמעטות

ואפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? – פירוש: העולם כאשר הוא במציאות הינו חסר, וחסרונו הוא שהלב אינו סובל שותפות שוה בשוה בכח השליטה, והלב תובע לעצמו גדלות, היינו שעבודת ה' הפנימית תוכר ותכובד בעולם עוד יותר מהשגות השכל.

לכי ומעטי עצמך. בעולם הבלתי מתוקן תיקונו של הלב הוא דוקא בהתמעטות, ואז משיגים את הגילוי הבא על ידי ביקורת עצמית ומוסר. והירח מושל בלילה, כי גם בהסתר רב אשר לא יגיע לשם אור השכל, יגיע אור ההתמעטות, כי בזה זוכה להתקרב אל ה', כמו שכתב מהר"ל. הואיל ואמרת ליפניך דבר הגון וכו' – האדם מתרעם על צורך ההתמעטות וסובר ששאיפת האנוכיות טובה להתעלות רוחנית; היינו שהלב שואף למצב של תיקון כשגם ה'גדלות' תהיה לשם שמים.

לכי ומשול ביום ובלילה – 'נחמה היא' (רש"י). היינו שסוף סוף יש ללב כעין שליטה על השכל, כי השכל נצרך להדרכה משאיפת האמת שבלב, ובלאו הכי הוא עלול לסטות לגמרי מדרך האמת.

שרגא בטיהרא מאי אהני – אבל הלב טוען שלעומת רב הכמות של אור השכל והצלחותיו המרשימות, אור ההתמעטות בטל במיעוטו ומעטים המה אשר יכירו את חשיבותו; אדרבה, רוב בני אדם סוברים שביקורת עצמית ומוסר מביאים לקטנות דמוחין ועצבות. זיל, לימנו בך ישראל ימים ושנים. כדי לברר את ההיפך תלה הקב"ה את קביעות מועדי ישראל – שהם זמני התעלות הנפש והתקרבותה אל ה' – בחדשי הלבנה.

יומא נמי... מנו ביה תקופתא. אבל הרי המועדים נקבעים גם לפי תקופות החמה; היינו שהתקרבות אל ה' דורשת גם את השכל, כאמרם ז"ל 'לא עם הארץ חסיד'. (וכן כתב הרמב"ם (סוף הלכות שמיטה ויובל) במי שמחליט להקדיש את כל חייו לעבודת ה' טהורה, 'אשר נדבה רוחו אותו (לב) והבינו מדעו (שכל)'. ואם כן שוב אין ברור שהלב הוא העיקר. זיל, ליקרו צדיקים בשמך. בזה מגלה השי"ת שתוכן מדרגת הצדיק (כי 'שם' היינו תוכן) הוא כח ההתמעטות.

חזייה דלא קא מיתבא דעתה. כי עדיין אין ברור לעין כל שגדלות הצדיקים היא דוקא במה שמקטינים את עצמם, ועדיין מקום ללב לטעון שיותר קידוש ה' יהיה אם הצדיקים יזכו לתורה ולגדולה גם יחד וינהגו נשיאותם ברמה.

הביאו כפרה עלי על שמיעתי את הירח... שיער של ראש חדש – כיון שהקב"ה מצווה להביא

קרבן, שענינו התקרבות, דוקא בזמן התחדשות הלבנה, שאז היא בתכלית מיעוטה, בזה מראה בפועל שכח ההתמעטות הוא העיקר (כמוש"כ לעיל בשם מהר"ל), ובוה סרה תלונת הלבנה. וענין 'הביאו עלי כפרה' פירושו: בלבבכם, להסיר הקושיא הנ"ל ולקנחה מן הלב לגמרי. (ועוד רמז לזה במה ששעירי ראשי חדשים ושל רגלים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו בלי ידיעה, כמבואר במשנה ריש שבועות, היינו שמרמזים צורך התיקון לרשמי הטומאה המתגנבים אל הלב בלי משים ובלא יודעים, עד שיהיה טהור לגמרי). (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 205).

*

'... דבר זה למדנו מענין הירח, שכל זמן שאנו בעולם שלמטה – עולם הנטילה – לא יתכן שיהיו שנים באחדות, כי בהכרח האחד ילשין על חברו, וממילא הוא הקטן ברוחניות, כי 'מאן דהוא רב (גדול בעיניו) איהו זעיר (באמת)', והתיקון לזה הוא **לכי ומעטי את עצמך**, כי 'מאן דאיהו זעיר הוא רב' (זהר ח"א קכב). זוהי שליחות הלבנה מתחלת יצירתה. כל זמן שהאדם שם לבו ודאגתו על מספר, מדה ומשקל, הנהו מוגבל, וישאף להרחיב גבולו, וישאר בסתירה עם עצמו, בסתירה עם אחרים ובסתירה עם כל אשר מסביבו, והוא רחוק מאד מהכרת אחדותו יתברך. רק מי שמוצא עוז בנפשו להתעלות מעל מגבלות המספר והכמות – זה שמשים לבו ונפשו לאיכות ולאחדות פנימית – הוא השלם; ורק הוא מסוגל להגיע את הכרת אחדותו יתברך'. (שם עמ' 16)

עוד בענין 'הביאו כפרה עלי...' – ע' במובא בשבועות ט, מדברי ראשונים ואחרונים. וע"ע מכתב מאליהו ח"ג עמ' 24; אגרות הראיה ח"ב תסט, עמ' קח. ובענין **מיעוט הלבנה** – ע' מהרש"א כאן; ספר האשכול הלכות ר"ח; תולדות יעקב יוסף בראשית; אוהב ישראל פרשת החודש; פרי הארץ בראשית; אמרות טהורות (אמשינוב) עמ' טו; בת עין פינחס; אמרי פנחס (השלם) חיי שרה; שם משמואל וארא, ויקרא תרע"ד; קונטרס 'אור שבעת הימים' לר"ד שליט הי"ו.

דף סא

מה נשר מיוחד שאין לו אצבע יתרה וזפק ואין קורקבו נקלף ודורס ואוכל – טמא, אף כל **כיוצא בו...** – סימנים אלו מרמזים בנפש האדם, וכמו שנאמר (איוב לה,יא) **מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמונו** – היינו, שמכל הברואים נלמוד לקדש עצמנו במותר לנו; – הדורס, לפירוש אחד, שאוכל מיד כשטורף ואינו ממתין עד שתמות – זה מורה על כעס ובהלה. והפירוש השני, שכשאוכל אוחו ברגלו את המאכל – מורה על חסרון בטחון בה; וירא פן יקח ממנו הטוב שחלק לו. וגם האדם צריך להיות נקי באלו השנים, שלא יבעוס ויהיה לו בטחון בה. העוף הטהור העומד מנגד ואינו דורס ברגלו, מלמד לאדם לבל יהא משוקע בשום תאוה, ויכיר שעל כל מוצא פי ה' יחיה האדם, ובאכילתו יהיה כמו זה השולחן אשר לפני ה'. וכן בכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה.

אצבע יתרה מורה על ישוב הדעת, כי באצבע הוא מחזיר פניו מן הרגל, ורומז כי בכל מרוצתו יש לו מעצור וישוב הדעת, ונכון לפניו בכל עת לשוב לאחוריו.

זפק מורה שיהא ממולא בדברי תורה; שאחר שאכל בכדי שבעו, מניח המותר בתוך הזפק לזכרון שיהנה מזה גם אחר כך, כדאיתא במסכת ברכות (כה.) בר' זירא, כשהיה עייף מדברי תורה הלך וישב על פתחו של ר' נתן ב"ר טובי, אמר, כי אזלי רבנן מבי רב איקום מקמיהו – שלא רצה לישב בטל כלל.

קרקבנו נקלף – היינו שלא ינוח כח המאכל להתפשט לגרום לו ח"ו שום נטיה מה'. וגם רמז שיקרת ת"ח מכוסה, כי אין דמיון וערך לשער יקרת ת"ח באור תורתו בעולם הבא, כי הנראה בעולם הזה אין דמיון ושיעור נגד יקרתו בעולם הבא (עפ"י מי השילוח).

*

כנסת ישראל ליונה אימתילא, כמו שאמרו בשבת (מט), והוא בת זוגו ונוקבא דקדושה, וכנגדו בקליפה זה לעומת זה הוא העורב לדעתי, ולכן אמו של המן בת עורבתא, וכן בכ"מ בדרז"ל כמו בפרק חלק, 'כלום אסור לן עורבא ושרא לן יונה', וכן בשאר מקומות, יונה קרי דבר ברור לטהרה, ועורב לטומאה, והם כ"א אם הבנים והביצים שוים ממש כמו שאמרו חולין ס"ד. (וע' להלן סג, מין עורב שראשו דומה לשל יונה), שבבטן אחד נולדו יעקב ועשו ושנים בדמיונם ממש רק שמכל מקום זה טהור וזה טמא. ואמרו ז"ל (מדרש שה"ש) יונה שומרת בת זוגה כמשפט כנסת ישראל, אשה כשרה, ועורב ממש להיפך דהוא זנאי, כמו שאמרנו במקום אחר על פתרון דפרק הרואה (ברכות נו): בעורבין דהדרי לפורייה ע"ש, ובפרק חלק (קח) דשימש בתיבה וחשד לנח אאשתו מפני זנותו, דכל הפוסל וחושד לאחר – במומו פוסל, ובוה תבין סוד ממה ששלח נח העורב ואחר כך היונה.

ועורב יש לו שני סימני טהרה, כדאיתא בחולין דף סא. (וע"ש בתוס' דהם זפק וקרקבנו נקלף. ואלו השתים הם נגד התאוה – מכונה באכילה, אבלה ומחיתה פיה, וכלל התורה מחולק, שלא תנאף ו'לא תרצח' שני ראשי המדות הרעות... ונגד 'לא תרצח' הם השני סימנים אחרים, דורס ואצבע יתירה, ואותם אין לו, כי אצבע יתרה רצה לומר שהאצבעותמוכנים שלא לקיח מה שאינו מוכן להם, רק לחבריהם, ואבמ"ל בזה).

וכך עשו פושט טלפיו כחזיר (שיש לו סימן טהור בטלפיו מן השני סימנין, שהם רומזים למעשה ומחשבה, והטלפים למעשה, אותם פושט, כי ציד בפיו, אבל לא בלבו. ואבמ"ל) ראו טהור אני, ומכל מקום אינו מחצה טהור, רק כל שאין לו הד' סימנין – כולו טמא.

והעורב שונא בנו, כמו שאמרו בכתובות (מט) ובשאר דוכתי – הוא כמו שאמרו ז"ל, הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות, ורשעים תרדף רעה. (כלומר, הרעה בעצמה היא העונש לרשע, נמצא הרשע פוגע ומכלה את עצמו), ולכך הקדים נח שליחות העורב לעולם מן היונה, כמו שקדם עשו ליעקב, כי לעולם הקליפה קדמה לפרי' (מתוך קומץ המנחה כד).

*

וכשהיה בודק ר"י בעופות ועוסק באותה הלכה, בא קו"ן אחד על ישיבתו ובדקוהו ומצאו שהיה קורקבנו נקלף' (מובא בהגהות מיימוניות – מאכלות אסורות א,מ לגרסת דפוס קושטא).

(ע"ב) זאלא טעמא דכתב רחמנא נשר הא לאו הכי הוה אמינא לילף מפרס ועזניה, הוה ליה פרס ועזניה שני כתובין הבאין כאחד, ושני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין? – אין כוונת הקושיא שלא צריך לכתוב נשר – שודאי נצרך, שהרי לא הייתי יודע שהנשר טמא, כי אין ללמדו מן השאר לאסור – כי כל השאר הם כתובים הבאים כאחד ואין מלמדים. אלא הקושיא על תנא דברייתא שלמד עוף הבא בסימן אחד טהור, מהנשר, והלא בלאו הכי אין שייך לאסרו, כיון שאין מלמדים. (תורת חיים)

דף סב

לראשונים ז"ל שיטות חלוקות במהלך הסוגיא בגרסאותיה ובפרושיה, ובזיהויי העופות המדוכרים – ע' באריכות בתוס'; המאור הגדול; חדושי הרמב"ן, הר"ן, שו"ת הריב"ש קצא-קצב. וע"ע בבאור השיטות בהרחבה בחזון איש יו"ד יג; חדושי הגר"ח הלוי – ריש הל' מאכלות אסורות.

וזהו לשון הרז"ה בספרו המאור, לאחר שהאריך בפירושו הסוגיא:

'... וכתבתי לך שלש דרכים אלו שנחלקו בהם חכמי הדורות, להגדיל תורה. ומדברי כולן נלמוד כי כל עוף שיש בו סימן אחד שאינו דורס והשני כל שהוא – טהור הוא לדברי הכל ואין בו שום ספק לדעת הגאונים. ושלשת הפירושים שכתבנו כולם נכוחים למבין לפרש בהם ההלכה, אבל לעשות בהם מעשה, הדעת מכרת כדברי הר"ר יעקב ז"ל... ולפי שרבו הפירושים והדעות בהלכה זו, יש לנו להזהר בעוף הבא בשני סימנין... ונהגו בני דורנו לסמוך בסימן הבא על קורקבן נקלף ביד, עפ"י הגאונים ז"ל. וקבלנו במסורת מאבותינו ומזקנינו הקדמונים, כי כל שחרטומו רחב או שיש לו כף הרגל שקורין פוט"א כמו שיש לאווז – אין להסתפק בדריסתו, בידוע שאינו דורס...'

והכתב הרשב"א: 'זמכל מקום, מתוך שרבו בזה הסברות והפירושין, אין לסמוך בעוף הבא לפנינו בלא ארבעה סימני טהרה לאכלו אלא במסורת, וכן כתב רש"י זכרוננו לברכה... עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור – טהור, ושלא מסרו לנו – יש לחוש.'

על השערות שונות אודות זיהוי העופות – ע' בפרוטרוט בספר 'מזון כשר מן החי' ח"א; שיחת חולין – בסוגיתנו.

'עוף המסרט כשר לטהרת מצורע וזו היא סנונית לבנה שנחלקו בה ר' אליעזר וחכמים... לאפוקי דבתי, דאוכמתי' – במשנת נגעים (יד) מפורש שצפורי מצורע הן צפורי דרור. ושאמרו כאן 'עוף המסרט כשר לטהרת מצורע' היינו צפור דרור, שהיא דרה בבית כבשדה ואינה יראה מבני אדם ואינה מקבלת מרות (וזהו 'עוף המסרט').

אלא שאותן צפורי דרור הדרות בבית והן שחורות – טמאות, כמבואר כאן, (וכן סנונית לבנה – לר' אליעזר). הרי נתבאר כאן שצפורי דרור, יש מהן טהורות, והן אותן הכשרות לטהרת מצורע, שנאמר בהן 'טהורות'. ויש מהן טמאות. (כן באר בנקודות הכסף יו"ד סו"ס פב בדברי התוס' להלן קלט ותשובת מהרי"ק קנח. וכן הביא מהרמב"ן בפירושו לתורה ועוד, שיש בצפורי הדרור טמאים וטהורים. וכיו"ב כתב בפרי חדש (הל' יום טוב תצו סק"ט), שצפור דרור כוללת טמאים וטהורים, ואינו שם מין.

ואמנם כתב מהרי"ק שנהגו איסור גם בזה שכריסה לבנה, שלא יבואו העולם לטעות ולהחליף זו בזו, לפי שהן דומות וגם שוכנות ביחד.

וכל זה דלא כדברי הט"ו שם, שנקט בהחלט שצפור דרור טהורה.

(ע"ב) 'כל העופות פוסלין מי חטאת חוץ מן היונה' – רש"י פרש שהעופות פוסלים משום המים החוזרים ונופלים והרי הם כמים שנעשית בהם מלאכה. והתוס' (ט: ד"ה אם) תמהו מה מלאכה שייכת בשתייה. ופרשו, משום תערובת המים שחזרו מן העוף אל הכלי, והרי אינם 'מים חיים' (וכן משמע בפרוש רבנו גרשום כאן, שפסולים משום שאובין). או טעם הפסול מפני הרוק הבא מן העוף. בתרומת הדשן (רס) דן אודות מים ששתו מהם תרנגולים, האם כשרים לנטילת ידים אם לאו. וכתב שאפילו לשיטת רש"י שנידונים כמים שנעשית בהם מלאכה (והלא מלאכה פוסלת גם לענין נטילת ידים) – נראה שדוקא במי-חטאת החמירו שאין המים בטלים ברוב, (וגם שיעור הזאה בכל שהו) אבל לענין נטילת ידים ודאי הם בטלין במיעוטן לשאר המים. (וכן נפסק להלכה – או"ח קס, ד.)

(פשוט הדבר, גם לרש"י, שהשתייה מתוך המים כשלעצמה אינה נחשבת כ'מלאכה' לפסול את כל המים שבכלי כמים שנעשתה בהם מלאכה – שאם כן היה בדין שגם יונה תפסול, לפי שמצצה ושתתה מהם – אלא ודאי אין השתייה כמלאכה, אלא סובר רש"י שהמים שהיו בחרטום העוף, כיון שנעשה בהם שימוש, הרי הם כמים שנעשתה בהם מלאכה, וכשחוזרים פוסלים את שאר המים).

'כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה והקפידה תורה עליו, יש לו שם לווי – פסול, והני לא נשתנו שמן קודם מתן תורה' – דבר פשוט ומבואר, מכאן ומכמה סוגיות, שכל דבר מסוים שקראתו תורה בשם כלשהו, גם אם במשך הדורות ישתנה שמו לשם אחר, או דבר אחר ישתנה שמו להקרא בשם הדבר הזה – אין שינוי השמות משנה את הדין, שאין השם גורם אלא מהות הדבר קובעת, והשם אינו אלא סימן. הלכך אין לנו לילך אלא לפי שם הדבר שהיה לדבר בזמן נתינת התורה. (עפ"י תשב"ץ ח"ב ד)

'הני כרוזי דבי חילפי – הגדלים באגמים, במקום סוף וגומא – שרו. ודבי כרבי – במקום ערמות עפר – אסירי'. (עפ"י הערוך. ורש"י פרש (עפ"י אוצר לעזי רש"י): 'חלפי' – ספרדים. 'כרבי' – כרוב).

'דרש מרימר: תרנגולתא דאגמא אסירא. חזיוה דדרסה ואכלה, והיינו גירותא' –

'לכן אנשי לבב שמעו לי, שאותן האווזות שנוצות שעל גלגולתן קצתן זקופים כעין כרובל – אין להתירן כי אם אחר בדיקת הגלגולת אם שלם הוא בלא סדק או נקב אפילו משהו. ואף על גב דעד הנה היו נוהגין בהם היתר – אין מזה ראייה, דהא אמרינן בחולין: דרש מרימר תרנגולתא דאגמא אסירא, חזיוה דדרסה וכו' ופרש"י, דהך תרנגולתא היו מחזיקים בטהורה ואח"כ חזיוה... עכ"ד – משמע דמכמה דורות היו מחזיקים אותה בטהרה ולא נתנו לב לחקור עליה אם דורסת או לא, ולא נודע איסורא, ואחר כך אירע שראו שדרסה ואסרוה. והכי נמי נידון דידן, כיון דמסורת בידינו לאכול אווזות דידן, וקיימא לן שאין צריך לבדוק אחר שום טריפות שלא נודע טריפותה, ואף שיש לחלק קצת ולומר דהתם פעמים דורס ופעמים לא, כמו שכתב הבית-יוסף (פב), מכל מקום ודאי אי שמו לב לחקור עליו היה מתברר איסורו...'. (מתוך תבואות שור סו"י ל.)

וע' בשו"ת משיב דבר (ח"ב סו"י כב) שכתב שמסתמא לא היתה להם מסורת להתייר, אלא שנהגו בו התר לפי שדימו שהוא מין תרנגול. ואעפ"י כ' עד שלא ראו שהוא דורס, לא היו מוחים בדבר – לפי שכבר יצא בהתר – הגם שאין בו מסורת להיתר).

*

אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלי ולא אזוב רומי ולא מדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי'

אזוב מורה על ענוה, כמו שאמרו חז"ל (תנחומא – מצורע, ג) ישפיל עצמו כאזוב. וכמה מיני ענוה פסולה יש או ענוה שאינה שלמה; –

אזוב יון – שבאמת אינו עניו אלא שחכמתו תחייב אותו שכך ינצח מה שחפץ. כגון שיש אדם שתקוף ממנו, ואם יתיהר כנגדו – לא ישמע הלה את דעתו.
אזוב כוחלי – מחמת שרואה שבני אדם מייקרים ומחשיבים מדה זו, לפיכך הוא מתנהג בה, וצובע עצמו כעניו.
אזוב רומי – שנמצא בו גאות כל כך עד שלא יאות לפניו להתגאה אלא בפני אנשים גדולים.
אזוב מדברי – שלא נמצא בו באמת דבר טוב מה להתכבד, לכן אינו חושש על בזיונו.
אלא 'אזוב' סתם – מי שהש"י חננו במעלות ומדות טובות והוא מלא תורה ואינו מתגאה, שיועד ומכיר שהכל הוא מהש"ת, שחנן אותו – לזה נקרא עניו. (מי השילוח ח"א – לקוטי הש"ס, סוכה)

דף סג

ענינים; פרפראות

'שלך – זה השולה דגים מן הים... ר' יוחנן כי הוה חזי שלך אמר, משפטיך תהום רבה' – מדברי רבותינו כאן מבואר, שקיימת השגחה פרטית על כל מאורע בעולם, כקטן כגדול, ואפילו בבעלי חיים; הקב"ה מזמין את השלך ליתן עונש לאחד מדגי הים הקטנים. וזהו שקרא ר' יוחנן משפטיך תהום רבה – אין כאן תופעה 'טבעית' כללית, אלא השגחה פרטית על כל יצור ויצור. (עפ"י בעל התניא מובא בליקוטי שיחות ח"ז עמ' 36).

ובספרי כמה מן ראשונים נמצא, שההשגחה בבעלי חיים אינה אלא על המין בכללו ולא על הפרט – ע' מו"ג ח"ג ספי"ז; החינוך, ועוד. וע' כאן ברש"י שני פירושים.

רחם – זו שרקק... דתיב אמירי ועביד שרקק' –

'...שבכל אות מאותיות א"ב יש בו כח חיים מיוחד... ולכך בלשון הקודש יש לקול הבעלי חיים כל אחד שם מיוחד, כמו געיה לשור ועריגה לאיל ושאגה לארי וכדומה, בודאי כל אחד משמיע בקולו אותיות אלו; השור ג"ע וכן כולם, וכן צפצופי עופות משמיעים איות צ"ף ושריקת תרנגול. ובבבא-בתרא (כג.) 'אפיקו לי קורקור' – כי קול העורב אותיות ק"ר. ובפרק אלו טרפות ברחם דעביד שרקק ועל שמו נקרא כך בלשון רז"ל ובתרגום ירקרוקא – על שם קולו ר"ק. והעורב שממונה על בשורות רעות, כמו שאיתא [בסוף ספר הגלגולים] והיינו מפני אכזריותו, ובודאי כל אחד כפי מה שהוא טבעו ותולדתו הרי ממונה כחו על אותו דבר, והוא בטבעו אכזרי כמו שאז"ל (בעירובין כב.), לכך קולו אותיות ק"ר, שהם אתון דשיקרא, כמו שאמרו בזהר (ח"א ב:), והוא קליפת עמלק אשר קרך...'

ורחם שמביא רחמים לעולם עביד שרקק – הוא צירוף אחר מאותיות שקר לאותיות שרק, כטעם אשרקה להם ואקבעם ומביא רחמים. ואין כאן מקום מזה, וזהו הוא כל עומק חכמת הטיורין ושיחת עופות... (מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 126).

למה נקרא שמה חסידה – שעושה חסידות עם חברותיה' –

'... כי כל דבר שהוא בתורת מדה ואינו בדעת והשכל בשביל להרבות כבוד שמים, אף שהוא

גוון טוב – אין בו טוב בשורש, כי כל דבר שהוא בתורת מדה יש בה ההיפך גם כן, כדאי לא בגמרא למה נקרא שמה חסידה, שעושה חסידות עם חברותיה, ומכל מקום היא עוף טמא – כי לפי שהוא בתורת מדה ונמצא בה רחמנות גם על אכזרי והמרחם על אכזרי נעשה אכזר על רחמני...'. (מתוך מי השילוח – ח"ב, ליקוטי השי"ס, ברכות ה: וע"ע שם בירושלמי ב"מ פ"ג ה"ה).

'ככתבם וכלשונם'

'ע"ב' (ב) 'עוף טהור נאכל במסורת...'

– 'ששאלת על החסידה... –

דע, כי בארצנו ובספרד אין אוכלין עוף המקנן על הבתים ואומרים שהוא מעש' (2) אפרוחים ומאכלו צפרדעים, ולועזין קורין אותו סיגוניה ואנו קורין לו חסידה – כך אנו מקובלין בארצנו. ומה נעשה למקומות שאוכלין אותו, הם יאמרו לך עוף טהור נאכל במסורת ואנו מקובלין שהוא טהור. אבל טוב לחקור אחר קבלתם, שמא אדם אחד סמך על חכמתו ובדק בסימניו והכשירו, ואין לסמוך על זה, כי שמא דורס הוא. ועוד, כי יש תשע עשרה מיני עופות טמאים שיש לכל אחד ג' סימני טהרה ושני מיני עופות טמאים שיש לכל אחד ב' סימני טהרה. הילכך אין לסמוך על עופות על בדיקת סימני טהרה.

וכן מציינו בחכמי התלמוד (ע' לעיל כ:): שהיו אוכלין עוף והיו סבורין שהוא טהור, כי מצאו לו סימני טהרה, ואחר כך אסרוהו, וכל שכן בדורות הללו שאין לסמוך על בדיקת עופות.

ודע, כי אני לא הייתי אוכל על פי המסורת שלהם, כי אני מחזיק את המסורת שלנו וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז, שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרב, וכן קבלת אבותינו רבותינו בצרפת, יותר מקבלת בני הארץ הזאת. והא דאמרינן עוף טהור נאכל במסורת, היינו בעוף שאין אדם מכיר אותו ואם יבא למקום שאוכלין אותו ויאמרו לו מקובלין אנו שהוא טהור – יסמוך עליהם ויאכל עמיהם, אבל בעוף המקובל מחכמי ישראל שהוא טמא, לא יאכלנו על פי מסורת אחרים הפחותים מהם'.

(שו"ת הרא"ש – כ, כ).

עוד על החסידה – ע' לרבנו ירוחם בנתיב טו ח"ה כא; יש"ש קטו; פרי חדש פב סק"ט. וראה בשיחת חולין).

– ... ודאי, אם היה עוף שאין בו מסורת איסור, אלא שאין מכירין אותו, ובמקום אחר יש להן מסורת שהוא מותר – על זה כתב הרא"ש (כאן) דיש לסמוך על המסורת של אותו מקום, אפילו אם הלך ממקום שאין מסורת למקום שיש מסורת ודעתו לחזור, אפילו הכי שרי לאוכלו שם, ואין בזה משום חומרי המקום שיצא משם, דלא שמעתי אינה ראייה...

והבא להעיד מסורת חדשה על עוף נכרי שאין מכירין אותו – יצטרך שיהיה בר סמכא ומעיד על אנשי מדינה או עיר אחרת שהוא מנהג פשוט שם לאוכלו, או שמקובל מפי אדם גדול, דכדאי לסמוך על עדותו ודודאי דייק שפיר וחזי מאן דאסהיד עליה, אבל איניש דעלמא, או דאסהיד שראה או שמע מאיניש דעלמא – אהא לא סמכינן, דילמא לא דייק שפיר, ובשינוי מועט מתהפך הענין, ועביד דטעי, כדפריך תלמודא (לעיל ז). פרכי טובא אסהדותא דבית שאן 'דילמא...'. עד דמסיק 'חזי מאן גברא רבה דמסהיד עליה...!', וכי האי גוונא קאמר תלמודא 'הוא שיהא בקי בהן ובשמותיהם', וזה אינו נמצא האידנא כלל. (שו"ת מהרי"ל – צה).

'בדבר עופות הנקראים פאזאנע (הוא המכונה 'פסיון') אשר בספר מלמד להועיל כותב להתיר – דברתי עם הגרי"א הענקין שליט"א ולא ידוע עוף זה במדינה זו, ולכן אין לשחוט עליהם כי אין לנו מסורת עליהם. ודברתי עם הר"ר נפתלי קארעלבאך שהיה רב באשכנז ושאלתיו אם זוכר הוא מקהלתו באשכנז בזה, ואמר שלא ידוע לו זה שהיו אוכלין אבל בספר מלמד להועיל מעיד בשם רבו הרב הילדעסהיימער להתיר, אבל כותב שיש קהלות שאין אוכלין אותן, ולכן אף שביש מסורת באיזה מקום יכולין לסמוך גם במקום שאין להם מסורת, על המסורת שבמקום שאוכלין, כדאיתא בש"ך (יו"ד פב סק"א) אם אין להם מנהג לאסור אף כשיודעין מהמסורת עיי"ש. וגם מהט"ז משמע כן, וכן סובר גם הגר"א... מכל מקום הא על השם לבד ודאי אין לסמוך, דאולי יש דומין לו שנקראו גם כן בשם זה, וגם יש שינוי בהשמות בין המדינות, אלא צריך דוקא שהמעידים יראו ויכירו בטביעות עין שעוף זה הוא שאוכלין אותו במדינה ההיא ויהיו אנשים מדקדקים שלא יאמרו בדדמי שזה קשה להשיג, והרי אנחנו רואין שהרב קארעלבאך שהיה רב בסמוך לשם ולא ידוע לו שאכלו אותן, אף שהתשובה בספר מלמד להועיל נכתבה לחתנו, אלמא דלא היה מצוי אף שם שיהיה לאכילה, ואם כן ודאי לא ימצאו עדים שיכירו בטביעות עין לומר שזהו העוף שאכלו בבערלין בקהלתו של הרב הילדעסהיימער ובעל המחבר מלמד להועיל. ובפרט שיש הרבה עופות הדומים לעוף זה, שצריך לזה דקדוק גדול – שאין לסמוך על סתם אנשים ולא נחשב זה מסורת ואין לשוחטם. ואף אם היתה מסורת טובה היה מהראוי שלא להתירם שלא יטעו בעופות הדומים להם, כדמשמע שם שהוא מנהג טוב' (אגרות משה יו"ד ח"א לד). יש לציין שמלבד תשובת הרדצ"ה בשו"ת 'מלמד להועיל' הנ"ל, ישנם פוסקים נוספים המתירים את הפסיון לאכילה, עפ"י מסורות מוסמכות. ודוקא זה הנקרא 'פסיון המצוי' – ע' בספר 'מוזן כשר מן החי' (לרי"מ לוינגר שליט"א) ח"א פרק ב.

*

'לוקחין ביצים מן העובדי כוכבים בכל מקום... ודילמא דעוף טמא נינהו?... – הר"ן פרש' בכ"ל מקום' – אפילו במקומות שהעופות הטמאים מרובים מן הטהורים, כגון בקרבת מדבריות. וזהו שהקשו מדוע אין לחוש לביצי עוף טמא. ותרצו שאומר של עוף פלוני טהור.

דף טו

'חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים – טמאה. חלבון וחלבון מעורבין זה בזה – בידוע שהיא ביצת השרץ' – נראה לפרש 'חלמון מבחוץ' – לא שהחלק הצהוב עוטף את חלבון האל החלמון הצהוב עומד בצד הביצה, וכאילו עומד מעל חלבון. ו'חלבון וחלמון מעורבין זה בזה' כנראה הכוונה כדברי רבנו ירוחם 'מעורין זה בזה' כלומר, אין קרום מבדיל ביניהם כמו בביצת העופות, וקשה להפרידן זה מזה (שיחת חולין ועוד).

'אין מוכרין ביצת טרפה לעובד-כוכבים אלא אם כן טרופה בקערה, לפיכך אין לוקחין מהם ביצים טרופות בקערה' – מפשטות הלשון נראה שהעובדה שמותר למכור להם ביצים טרופות של טרפה, היא הסיבה לכך שאין לוקחים מהם, שמא היא ביצת טרפה שמכרה לו ישראל. אבל מצד עיקר הדין, אילולא היו מוכרים להם ביצים טרופות – היה מותר ליקח.

ואם תאמר מדוע לא נחוש שמא של מין טמא הוא? יש אומרים כיון שאומר של עוף פלוני, הרי הוא מתירא לשקר, מפני שאפשר לעמוד על הדבר, ע"י השוואה לביצים מאותו המין, ואפילו כשהביצים טרופות בקערה, ניתן לזהות לפי המראה או בשאר תכונות. (עפ"י רשב"א; תורת חיים).

והר"ן פרש שמדובר במקומות שרוב הביצים הם ממין טהור, הלכך מן הדין מותר, ורק משום שישראל מוכרים להם טרפה, יש לחוש שמא אלו ביצים טרפות שישראל מכרם.

והתוס' ועוד ראשונים הוסיפו טעם; כיון שאין הדרך למכור ביצים טרופות בקערה, רגלים לדבר שישראל מכרם לו מפני שהן טרפה. אבל בלאו הכי, כגון מיני פת שטחים על גבה בביצים – אין לחוש לביצי טרפה, שהרי רוב הביצים כשרות, (וכשם שאין חוששים שמא יש בהן דם, 'ומעשים בכל יום שאנו אוכלים ביצים מגולגלות אע"פ שאין יכולות ליבדק' תוס'. 'ומה שנהגו לעיין בהם כשנותנין אותן לתוך התבשיל – חומר הוא שהחמירו וקדושה היא שנהגו' רשב"א).

וכן פסקו הפוסקים, שאין לחוש בליקחת ביצים מן הנכרי משום מינים טמאים – במקום שאינם מצויים, וכן לא משום ביצת נבלה וטרפה או משום דם. ואפילו ביצים טרופות מותר ליקח, באופן שאין בדבר ריעותא המוכיחה שישראל מכרם לו, כגון בית הרושת המוכר ביצים טרופות בקופסאות. (וכמו שכתב בשו"ת שבט הלוי ח"ב ל).

(מדברי הר"ן משמע שיש לפרש גם ללא סברת הריעותא, שמוכר לו ביצים טרופות שלא בדרך הרגילה – אלא לפי שהתירו למכור להם, על כרחנו לאסור לקנות, ואע"פ שיש רוב טהורים – כיון שאילו נתיר לקנות ולהסתמך על הרוב, היה אסור למכור להם, מחשש תקלה לישראל, וכשם שאסור למכור להם ביצת טרפה שלמה שמא ימכרו לישראל, הגם שלישראל הקונה יש 'רוב' לומר שאינה טרפה. (וכמו ש"כ התוס' להלן צה. ד"ה ובנמצא) שתקנה בעלמא היא שתקנו חכמים, ומן הדין לא היה צריך לחוש כי יש לילך אחר הרוב. וכן הרחיב בזה הרמב"ן להלן צד) ואם תאמר, אם כן מה ראית להתיר למכור ולאסור לקנות, תתיר לקנות ותאסור למכור? י"ל לפי שחשו חכמים על מומן ישראל וכל מי שיש לו תרנגולת טרפה תהא לו תקנה למכור ביציה לנכרי).

'בסתמא לא תסמוך עליהם דאיכא דעורבא דדמי לדיונה' – תימה, וכי משום אותן ביצים של עורב הדומות לשל יונה, נאסור את כולן, והלא מיעוט שבמיעוט הן?

אלא כך אמרו, כיון שמצאנו של עורב, לא נסמוך על הסימנים להתיר, שמא ישנם מינים נוספים שאינם ידועים, שהם דומים לטהורים – כיון שאותם סימנים אינם מהלכה למשה מסיני הלכך אין סומכים עליהם, שאי אפשר לנו לידע כל הטמאים למיניהם. (רמב"ן ועוד. ואולם ה'יראים' ס"ח (קלח) כתב שאין לחוש אלא בהחלפת עורב ויונה).

ואם תאמר, מה מועילה אמירת הנכרי שהן ממין פלוני, והלא הן דומות לביצי עופות טמאים? וכתב הרשב"א (בחידושו כאן ובשו"ת ח"א תקנו, והובא בב"י יו"ד פו) שאפשר שעל ידי הבחנה דקה ניתן להכיר בין של יונה לשל עורב וכדו', וכשאומר מאיזה מין הן, הרי הוא חושש שנבדוק ע"י השוואה, אם אכן הן ביצים מאותו המין.

(ולדברי הרמב"ן הנ"ל אפשר לומר, שגם אם ננקוט שאין להבחין בין טמא לטהור, אעפ"כ אם הנכרי אומר שהן מעוף פלוני, ויש אפשרות לבדקו שביציו של אותו מין זהות לאלו, שוב אין לנו לחוש שמא קיים בעולם מין טמא שביציו נראות כגון אלו, שזהו חשש רחוק ומיעוטא דמיעוטא, אבל בסתמא יש לחוש לכלל מינים טמאים, שמא יש מהם שראשן אחד כד ואחד חד והחלבון מסביב).

'אלא אמר רבא: שאם ריקמה ואכלה לוקה עליה משום שרץ השורץ על הארץ' – התוס' האריכו

לבאר שאם לא ריקמה – מותרת, כדין ביצת עוף טהור. (פשטות דבריהם משמע שמותר לגמרי, אבל מלשון הרשב"א בהביאו דברי התוס' יש מקום לדייק שאסור מדרבנן). ואולם הרמב"ן כתב שגם ללא ריקום ביצת השרץ אסורה משום 'כל היוצא מן הטמא – טמא', (ואיסור תורה הוא), אלא שאין לוקים משום שרץ הארץ אלא בריקום. (וכ"כ הרשב"א והר"ן. וגם רש"י כתב שללא ריקום אסורה, אך אין מפורש אם מהתורה או מדרבנן).

וכן במה שאמרו בסמוך (בע"ב) שביצת עוף טמא אסורה מן התורה, ודרשו זאת מבת היענה – פרש הרמב"ן – היינו לומר שלוקים עליה משום לאו של עופות טמאים, (אבל איסור הלא ידענו כבר ללא דרשה מיוחדת, משום יוצא מן הטמא).

ואולם הרמב"ם (מאכלות אסורות ג, ט) כתב שאין לוקים על ביצי עוף טמא. (ומבואר מדבריו, שהכלל 'כל היוצא מן הטמא טמא' גופא נלמד מ'בית היענה', ואינה סברה בעלמא, כמו שנראה מדברי התוס' והרמב"ן. וע"ע בענין 'יוצא מן הטמא': חות דעת יו"ד פא; שבט הלוי ח"ו קג; זכר יצחק מא).

'שאם ריקמה ואכלה – לוקה... מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא' – במסכת ביצה (ו): מבואר שאפרוחים שלא נפתחו עיניהם – מחלוקת ראב"י וחכמים אם אסור (מדרבנן), אם לאו. ואולם גם חכמים המתירים שם, מודים כל עוד לא יצא לאויר העולם שאסור מדרבנן, וכמבואר בסוגיתנו. (עפ"י רמב"ם – מאכלות אסורות ג, ט; רשב"א; תשב"ץ ח"ג ג, ועוד. וכן נפסק בשו"ע יו"ד פו, ח). וביצה שנמצא בתוכה כמראה בשר עוף, דבר גוש ללא שום אדממות – אילו היה זה ממש ריקום, היה לאסור מדרבנן, כאמור, 'אבל כיון שרק נדמה כבשר, ועיין כתר"ה וראה שהוא רק מה שקורין 'פערבאקן איי' (= ביצה אפוייה) ואינו ריקום דבשר – אין לאסור זה, אבל צריך לעיין היטב שלא לטעות בזה'. (מתוך אגרות משה או"ח ח"ג סא).

(ע"ב) 'ביצים מוזרות' – 'מוזרות' לשון טויה (כמו: נשים המוזרות בלבנה – בסוטה ו: – כשהביצים שוהות זמן מרובה, נפסדות ונעכרות והרי הם נטוים כחוט. (ר"ן)

'נפש יפה תאכלם' – אבל אסטניס לא יאכלם, שכל האוכל דבר ונפשו קצה בו, עובר משום בל תשקצו את נפשותיכם. (תורת חיים. וכן כתבו כמה פוסקים ראשונים – מובאים בש"ך סו סקט"ו. וכ"כ רבי יוסף חיים בספרו בן איש חי (פר' טהרות, ז), שהמנהג בבגדד שלא לאכול ביצים מוזרות, מטעם מיאוס. וע' מה שהעיר על דבריו שם, בשו"ת יביע אומר ח"ג יו"ד ב, ח). על הביטוי 'נפש (ה)יפה' – ע' במובא במנחות צט.

'נמצא עליה קורט דם' – לפרש"י שפרש 'ביצים מוזרות' – שאינן של זכר, צריך לומר שדין נמצא קורט דם' מתייחס לביצים דעלמא, שהרי בדספנא מארעא אין שייך ריקום כלל. (וכן משמע מלשון הרמב"ם – מאכ"א ג, ט – שהם שני דינים שאינם קשורים). והר"ן מפרש 'מוזרות' לאו דוקא בדספנא מארעא, אלא ביצים ששהו זמן מרובה ונפסדו.

'נמצא עליה קורט דם – זורק את הדם ואוכל את השאר. א"ר ירמיה: והוא שנמצא על קשר שלה. תני ר' דוסתאי אבוב דר' אפטוריקי: לא שנו אלא שנמצא על חלבון שלה, אבל נמצא על חלמון שלה – אפילו ביצה אסורה' – נחלקו הדעות בפירוש השמועה; –

לפרש"י, דברי ר' ירמיה ור' דוסתאי עולים בקנה אחד, והוא, שדם הנמצא במקום הקשר בחלבון – מקום בו מתחיל האפרוח להתרקם – זורק את הדם ואוכל את השאר. (וצדדו בתוס' שדם זה אסור מדאורייתא, כבשר אפרוח עצמו, או שמא מדרבנן, גזרה משום דם העוף).

אבל אם נמצא הדם על החלמון, אפילו הוא שם במקום הקשר שבחלמון ולא נתפשט, או אם יצא ממקום הקשר שבחלבון לשאר מקומות בחלבון – כיון שכבר נתפשט הדם, הביצה כולה אסורה, שכבר החל הריקום בכולה. (ואיסור זה – מדאורייתא, שהרי כבר החל ריקום האפרוח. רשב"א). וכתבו התוס' לפי זה, שאם נמצא דם במקום אחר, ולא במקום הקשר – מותר, שאין זה דם ריקום כלל. והוסיפו לומר שאפילו הדם עצמו מותר. והר"ן צידד לאסור הדם משום מראית העין, אלא זורקו ואוכל את השאר, וכ"כ הרשב"א.

התוס' צדדו פירוש נוסף, לפיו ר' ירמיה בא להתיר, לומר שאם נמצא הדם במקום אחר ולא במקום הקשר, בין שנמצא הדם בחלבון בין שנמצא בחלמון – אפילו הדם עצמו מותר. (אין חילוק לדינא בין פירוש זה לפרש"י, אלא רק שלפירוש זה מבואר בגמרא שדם במקום אחר מותר, ואילו לפירוש הראשון אפשר שאסור מדרבנן, וכמו שצדדו הראשונים, כנ"ל).

הגאונים פרשו, וכן נראית דעת הרי"ף והרמב"ם: ר' דוסתאי חולק על ר' ירמיה, ולשיטתו אין חילוק בין מקום הקשר וחוף למקום הקשר, אלא כל שנמצא דם על החלבון – זורקו, והשאר מותר. (וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם – מאכ"א ג, ט). וכל שהדם על החלמון – כל הביצה אסורה.

הרא"ה נקט לעיקר להפך (כגרסת התנא ששנה לפני אביי), שנמצא על החלבון – אסורה, ושעל החלמון – זורק הדם והשאר מותר, ונימק שיטתו, שהאפרוח נוצר מן החלבון ולא מן החלמון. אלא שלמעשה החמיר הרא"ה לחוש גם לשיטת הגאונים, הלכך היה אוסר בכל אופן, בין שנמצא על החלבון בין על החלמון. (בבאור דברי הרא"ה ודעת החולקים עליו – ע' בשו"ת חתם סופר יו"ד סוס"י עח).

והר"ן (שביסוד הדבר מפרש כהגאונים) צדד לומר, שלא אסרו כשנמצא על החלמון אלא כאשר נמצא החלבון מרוקם, אבל אם נמצא החלבון שלם ובפרט הקשר שלו, אעפ"י שנמצא דם בחלמון – הביצה מותרת, שהרי אין האפרוח נוצר בחלמון. (ואולם כתב על פירוש זה: 'כל זה נראה להלכה ולא למעשה'). וכתב הרשב"א (בתשובה מו. וכיו"ב כתב בחידושו): היות ואין בידנו ראיה מכרעת בפירוש הסוגיא, אם כרש"י או כהרי"ף, אנו תופשים להחמיר, ולא נתיר אלא כשנמצא על החלבון ושלא על הקשר, שאז הביצה מותרת לכולי עלמא, וזורק את הדם ואוכל את השאר.

(לכאורה נראה שמה שכתב 'שלא על הקשר' – היינו בחלמון, אבל בחלבון, הלא אם נמצא הדם במקום הקשר ולא יצא חוצה לו, זורק את השאר ואוכל את השאר לכולי עלמא, וכמו שכתב בחידושו).

וכתב הרשב"א (בחידושו כאן): במה דברים אמורים בביצה הבאה מזכר, אבל בדספנא מארעא, אינה מגדלת אפרוח ואין זה דם ריקום, ולעולם היא מותרת. (ומבואר בדבריו שדין זה נכון לכל השיטות הנזכרות).

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סא) כתב אודות הביצים במדינתנו שרובם ככולם הם מדספנא מארעא, מן הדין אין שום מקום לאוסרם, והיה מותר לזרוק את הדם ולאכול את השאר, אבל למעשה נהגו להחמיר. ואולם בתערובת – אין לאסור. 'הכלים' (– שנתבשלה בהם), אני נוהג להחמיר שלא להשתמש בהן מעת לעת, ואין צורך להגעיל...!

ובשו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד ב) פסק אודות ביצי 'תנובה', שרוב רובם ביצים שאינן של מזכר – שזורק את הדם ואוכל את השאר.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"א ק) פסק להתיר ביצים שנמצא בהן דם, באופן שידוע בודאות שהתרנגולת לא נרבעה, ששהתה לול מסוגר שאין שם תרנגול, בכל משך הזמן האפשרי לה להיטען ביצים, ע"ש. ונשאל עוד (בח"ד נו, ג) במקום שיש מיעוט זעיר של ביצים מזכר, ולא הורה בזה התר וגם לא איסור ('צריך עוד עיון בזה'). ואולם לענין תערובת צדד להקל בנידון כזה.

(הצד לאסור – כתב שם – כיון שאין מצוי שיהא דם בביצים דספני מארעא, שוב הורע כח ההתר מחמת רוב באותן ביצים שנמצא בהן דם. ולכאורה נראה שאין שייכת סברת 'איתרע לה רובא' אלא באופן שלא ידוע על הימצאות רוב באותו סוג שאיתרע (כגון הא דכתובות טז), אבל בנידון דידן, הלא הלולים סגורים ומסוגרים ואין זכר יוצא ובא, וגם אם ימצא שמתערבות בהן ביצים מזכר, עדיין הם במיעוט כנגד כל שאר הביצים שיש בהן דם – כן הדעת נותנת, ושוב יש כאן 'רוב' להתר אפילו באותו 'איתרע').

זכי בת יש לה ליענה? – כלומר, שיהא דינה חלוק מאמה, כדי שיאמר הכתוב 'בת' לאסור הבת ולהתיר האם. (וכן מ'בני יונה' דרשו (לעיל כב:) קטנים ולא גדולים). ויש מפרשים שאין לומר 'בת' בעופות ומינים המטילים ביצים, (ולכך דרשו גם מ'בני יונה', כנזכר). (עפ"י ראשונים. וראה עוד בהרחבה בספר אור הישר).

דף טו

'אלא מעתה כדר לעומר דפסק להו ספרא בתרי הכי נמי דתרת שמי נינהו?! – אמרי, התם בשתי תיבות פסיק להו, בשני שיטין לא פסיק להו, אבל הכא אפילו בשני שיטין נמי פסיק להו' – ומכאן לענין גט, אין פוסקים שם האיש או שם האשה בשתי שורות, אבל באותה שורה אפשר שפוסקים קצת שמות שסובלים כן, בדומה לכדר לעומר. (ר"ן. וכ"כ הרשב"א בתשובה – ב'מיוחסות' קמח. וכן נפסק בשלחן ערוך אה"ע קסט, לב.)

ואולם אין מכאן הוכחה לענין שמות בעלות שתי מלים שיש משמעות לכל מלה לבדה, כגון 'דידיה', שיתכן ואפשר לכתבה בשתי שורות, (בהנחה ששם זה מורכב משתי מלים – ע' בפסחים פ"י). ע' באריכות בענין זה בשער המלך – גירושין ד, יב. ויש להעיר על סברא זו, הלא מבואר בסוגיא שאם 'בת היענה' היה נחשב שם אחד, אין לכתבו בשתי שורות, והלא גם שם יש משמעות לכל מלה בנפרד, ופעמים שהם מופיעים זה בלא זה (שלא כ'כדר לעומר'), ומ"מ כיון שהיא שם אחד אין לחלקו לשתי שורות. וכן כתב בבית יוסף (קסט) לענין 'דידיה', שאין לחלקו לשתי שורות, ואם חילק – פסול. ולכאורה נראה שהוא הדין ל'בן ציון' או 'בת שבע'. וצ"ב בפוסקים).

– בספרי תורה שלנו כותבים, עפ"י המסורה, 'כדרלעומר' במלה אחת. ובכמה מקומות המסורה חולקת על הגמרא. (עפ"י באור הגר"א – אה"ע קסט סקנ"א. וע"ע שו"ת חתם סופר (יו"ד עח ד"ה דפסיק; רסב). ושם הביא שמכל מקום מפסיקים קצת ביניהם, להפיס דעת האומרים שהוא שתי תבות. ע' בתשב"ץ (ח"א קכה) שהביא סמך מסוגיתנו שריח הנמצא בין אות לאות ומחלק התיבה לשתיים, כל עוד התיבה בשורה אחת – אין חשש. ואולם הביא שהרמב"ם כתב עפ"י מסכת סופרים לפסול).

ר"א בר' צדוק אומר: מותחין לו חוט של משיחה, אם חולק את רגליו שתיים לכאן ושתיים לכאן – טמא. שלש לכאן ואחת לכאן – טהור... אחרים אומרים: שכן עם טמאים – טמא. עם טהורים –

טהור' – הר"ן מפרש שסימן זה מועיל לטמא עוף שאנו מחזיקים אותו ככשר, שאם נראה חולק את רגליו שתיים שתיים – יש לאסרו. אבל לאידך גיסא, אין לסמוך על סימן זה לבדו, לאכול עוף שאינו ידוע.

וכתב בשו"ת משיב דבר (ח"ב כב), שנראה שגם דברי 'אחרים' מתפרשים כן; 'שכן עם טמאים טמא, עם טהורים טהור' – כלומר, אם שכן עם טמאים (וגם נדמה להם, לחכמים) – הרי זה מבטל חזקת טהרתו, אבל אם שכן עם טהורים – אפשר שהוא טהור. (וכן הרמב"ם, בהביאו דברי אחרים, הביא רק הרישא, שאם שכן עם טמאים – טמא. והשמיט את הצד השני – משמע שאין זה אלא סימן טומאה מוחלט, לא סימן טהרה מוחלט. והטור והשו"ע כלל לא הזכירו דברי אחרים).

'אפילו תימא רבנן, שכן ונדמה קאמרינן' – הרמב"ן צדד שני פירושים בבאור 'נדמה' – נדמה בסימנים, או נדמה ממש, במראה (כן פרש"י. אבל הרשב"א נקט 'נדמה' – בסימנים, ואולם צידד שצריך שיהא נדמה גם במראה. ע"ש).

הלכך, אעפ"י שאין אנו בקיאים בהם ובשוכנים עמהם, אנו מתירים את העופות על פי סימני טהרה, ואין חוששים שמה העוף עם טמאים – משום שהלכה כרבנן ששכן ונדמה קאמרינן, והרי די בסימני טהרה להתיר. וגם לפי הפירוש 'נדמה' – במראיתו, דוקא באותם שאפשר שהן טמאים, אבל אלו שאנו מתירים אי אפשר שיהיו טמאים ולא שיהיו שוכנים עם הטמאים, שהרי אינם מכ"ד עופות הטמאים שמנה הכתוב. עד כאן דברי הרמב"ן.

(צ"ב בדבריו האחרונים, הלא אם הדבר תלוי במראה ולא בסימנים, וגם אין אנו בקיאים בשכנותן, מדוע לא נחוש שמה הם שוכנים של טמאים, ומה יועילו סימניהם. ואולי כוונתו שכל שאין לנו חשש וספק שמה הם מאותם מינים טמאים המפורשים, וגם יש להם סימני טהרה – אין לנו לדרוש אחר שכניהם. ורק במקום המסופק יש להכריע עפ"י שכנות. ויש להעיר שהר"ן בחדושו הכריח כפירוש הראשון, שהכל תלוי בסימנים, מכך שאנו מתירים עפ"י סימנים ואין חוששים שמה הם שוכנים עם אחד מהטמאים. וצ"ע בדברי הר"ן שעל הרי"ף בסוגית עופות, ובחזו"א יג, ז – שמשמע לכאורה שדעת הר"ן ש'נדמה' היינו במראה הכללי ולא בסימנים).

'אמר רב פפא: הלכך בעינן רוב ארכו ובעינן רוב הקיפו' – כיוצא בזה הורה רב פפא לעיל (מו.). ולהלן (עו): לצאת ידי שתי הדעות. וכן דרכו בשאר מקומות, כמצוין בסוטה מ.

(ע"ב) 'זהלא הצרצור הזה יש לו ארבע רגלים וד' כנפים וקצולים וכנפיו חופין את רובו, יכול מותר, תלמוד לומר חגב – ששמו חגב' – מתוך הלשון משמע שפשוט היה להם שהוא אסור, ולכך מתמה 'יכול יהא מותר?!' – ומכאן נראה שר' יוסי שאמר במשנה 'ושמו חגב' לא בא לחלוק על תנא קמא אלא לפרש, וגם לדעת תנא קמא צריך שייקרא 'חגב'. וזה שלא כדעת כמה מרבתינו שכתבו שלסתם משנתנו אין צורך שיהא שמו חגב. (כן נראה מהרי"ף ועוד).

'הילכך בארצות הללו, אף על פי שנמצאין מהן שיש להם ארבעה סימנים – אינן נאכלין אלא במסורת שיהא שמן חגב. אבל ע"י מסורת – נאכלין, כענין שאמרו בעופות. והרבה מקומות יש בספרד שנאכלין במסורת' (רשב"א).

משמע מלשונו שצריך מסורת לכך ששמן חגב. ונראה הטעם, משום שצריך שיהא שמו חגב בזמן מתן תורה. ונראה שאעפ"י שאין עכשיו שמו חגב בפי כל, אם יש מסורת שהיה שמו חגב בשעת מתן תורה – מותר. כן נראה במשמעות לשון השו"ע (פה, א): 'ואע"פ שיש בו כל הסימנים הללו, אינו מותר אלא אם כן שמו חגב או שיש להם מסורת ששמו חגב' – משמע, גם כאשר אין שמו חגב עתה, אם יש להם מסורת שכך שמו – מותר).

וכתב הט"ז (פה סק"א) שעכשיו נוהגים שלא לאכול שום חגב אפילו בידוע ששמו חגב – לפי שאין אנו בקיאים בשמותיהם. (כידוע, ישנן עדות הנוהגות באכילת חגבים עפ"י מסורת אבותיהם).

'אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לראשו ארוך' – אם תאמר, מה ראית לרבות ראשו ארוך ולמעט מי שאין בו כל הסימנים הללו, ולא להפך, למעט ראשו ארוך ולרבות מי שאין בו אחד מן הסימנים? יש מתרצים, מפני שאותם הסימנים כולם ענין אחד להם עם הקרצולים וארבע רגלים שכתבה תורה בפירושו, שהימצאות הכנפים, והיותם חופים את רובו – הם מסייעים אותו לנתר על הארץ, לכן מסתבר יותר להצריך אותם, בניגוד לראש ארוך שאינו ענין להם. (מובא ברמב"ן ועוד. וע"ש הסבר נוסף, ובתוס').

דף טו

'תנא דבי ר' ישמעאל סבר... כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט ומרבי כל דדמי ליה בחד צד' – כלומר, בארבעה סימנים, ולא שיהא שוה להם בכל צד, גם בצורת הראש. (רבנו גרשום)

'תנו רבנן, אין לו עכשיו ועתידי לגדל לאחר זמן, כגון הסולתנית והעפיאן – הרי זה מותר'. נראה שדרשו מן הכתוב אשר אין לו – עיין עליו (וכמו שדרשו בקדושין ד ועוד) אעפ"י שאין לו עכשיו אם עתידי לגדל אחר זמן מותר. (תוס' ע"ז לט. רשב"א כאן. וכן צדד הר"ן. וראה אריכות דברים באור הישר' לרש"י הילמן).

'(ע"ב) כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר' – ... גם המעדני יום טוב (כאן סוס"י סו אות ה) דף ק"פ ב' כתב, שבהיותו אב"ד בווינא, הביא לפניו החכם רופא מוהר"ר אהרן ז"ל דג הנמצא בים ספרד ויש לו קשקשים וד' רגלים ואין לו סנפיר, והוא סם המות לאדם, והרקחים יודעין להוציא הארס ועושין ממנו רפואה. והקשה ממה נפשך, אי הרגלים חשובים סנפירין הלא דרכיה דרכי נועם ויבוא לאכלו והוא סם המות, ואי לא חשובים סנפירין אם כן הא קיימא לן כל שיש קשקשת יש סנפיר? ותירץ לו המי"ט דאפשר מין מורכב לאחר מתן תורה, כמו ה'מים' שלא היו בימי בראשית. או דכלל זה לא נאמר כי אם בדגים לא בחיות הים. – ואם היה סובר דמיעוטא נמצאים קשקשת בלא סנפיר, לא היה צריך לכל הדוחקים הללו. אלא שראיתי להכרתי-ופלתי (אות ג) כתב בפשיטות דהאי כללא על הרוב נאמר... והנה הפרי חדש (ד) התיר אותו הדג ספרדי הנקרא בלשונם שיקו"ס מריני"ס, ואולי נפלו הסנפירין במים יע"ש. ולדינא צריך עיון. והיתר סחורה בו – אף שברבוט"א מסתחרין בו, התם רובן מתירין באכילה משא"כ כאן. וכי תימא דאין עומד לאכילה, דארסי הוא, אלא ע"י פעולות מוציאין הארס ועושין ממנו רפואות, מ"מ כיון דעומד לרפואה לאכילה אפשר לאסור... (פרי מגדים פג, במ"ז).

'ממאי דקשקשת לבושא הוא, דכתיב ושריון קשקשים הוא לבוש, וליכתוב רחמנא קשקשת ולא ליכתוב סנפיר' – ואף על פי שאין לנו באור במקרא לקשקשים עד למעשה גלית, מכל מקום יודעים היו לשון הקודש, ולכן שאלו, לשם מה צריך לכתוב 'סנפיר'. (תוס' הרא"ש. וע"ע אור הישר).

'גדיל תורה ויאדיר' – הראשונים (עתוס' ורשב"א כאן) פרשו, שהוסיפה תורה דברים כדי לבאר לנו מהי ה'קשקשת', ואף על פי שהיינו יודעים זאת מבלעדי אותה תוספת.

והריטב"א (בנדה נא): פרש שכתבה תורה 'סנפיר' כי באמת גם הוא אחד סימן טהרה, 'אולי הוא גם כן גורם טהרתו, ואעפ"י שהוא לבדו אינו גורם טהרה, הגם שלענין הנפקותא המעשית אין צריך לכתוב, כי די לסמוך על הימצאות הקשקשת, אך כתבה תורה 'סנפיר' לפי האמת. (וראה באגרות הראיה ח"א קג) שכיוון לדברי הריטב"א, והראה שם כמה דוגמאות לכעין זה.

עוד בבאור דברי הריטב"א, המורים לכאורה שהסימנים מהוים גורם לטהרה – ע' במש"כ לעיל מב. וע"ע חו"ב בכורות ה,א (לדף י) שיש גם נפקותא לדינא בסימן טהרה – לענין טו"א אליבא דר' שמעון).

'מנין לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושותה מהן ואינו נמנע' – לאו דוקא 'שוחה ושותה' אלא דיבר בהווה. ויש מפרשים, דוקא שוחה ושותה, אבל בכלי – לא, שמא פורש השרץ לדופן הכלי וכבר אינו במקום גידולו ונאסר. (מובא ברא"ש בפסקיו ובתוספות המיוחסים לו.

והרשב"א כתב להלן (סו). שכיון שאין לו התר אלא במקום גידולו (כדלהלן), לכן אין לו לשאוב מים בכלי אל מחוץ לבור, ולכן נקטו 'שוחה ושותה' – בתוך הבור דוקא. ואולם אם פרש לאויר הבור או אפילו לכלי או דבר אחר שבתוך הבור – מותר. וע"ע במובא להלן סו.).

– 'ומן הדומה שאפילו משום אל תשקצו אין בהם. וזהו אמרם: שותה ואינו נמנע. ונראה שהטעם מפני שמצאו להם היתר מפורש מן הכתוב... (ספר החינוך – קסג). וב'ערוך השלחן' (יו"ד פד, כ) כתב שאין בדבר איסור משום כל תשקצו, כיון שאין כוונתו לתולעים אלא שממילא הם נכנסים לתוך פיו. אמנם – הוסיף – אם הדבר מאוס עליו ודאי שאסור משום כל תשקצו. (ע"ע בענין זה בפוסקים ביו"ד פד; שו"ת שבט הלוי ח"ז קכג, ג)

*

(ע"ב) 'תנן התם כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר, ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת... ממאי דקשקשת לבושא הוא, דכתיב ושריון קשקשים הוא לבוש...' –

'קשקשת' רומז לבטחון, שהם כשריון המגן. והיא בחינת הקדושה הקבועה ועומדת בלב ישראל מירושת אבותיהם, שהם מלובשים בה ושמורים על ידה. 'סנפיר' ששט בו – רמז לבחירה כרצונו. כל אשר בשם ישראל יכונה, יש לו קדושה קבועה וקיימת, וממילא יש לו 'סנפיר' – כח בחירה ועבודה נצחית גם מצדו. ואף שזה תלוי בזה, כתבה תורה סנפיר להודיע על נצח ישראל גם ע"י עבודתם שלהם. מה שאין כן בטמאים, וכנגדם באומות, יכול להיות סנפיר בלבד, היינו כח עבודה ומצוות לשעה. אך כיון שאין קשקשת, הקדושה הקבועה ועומדת – גם לעבודתם ושכרם יש סוף ואין נצח בהם (עפ"י בית יעקב. ע"ע דברים עמוקים בספר מי השילוח ח"ב, שמיני).

*

כל המינים הטמאים הם מזיקים ומפסידים, כמו עופות וחיות הדורסים ועכברים וכדומה, מה שאין כן במינים הטהורים. וגם כל המינים הטהורים המה נרדפים; דרך משל כשמכים הבהמה במקל היא הולכת אליו ואינה עומדת כנגדו להלחם, וכן כל עופות הטהורים, משא"כ במינים הטמאים, אפילו ציפור קטנה, כשירצה אדם לתופסה היא נושכת את האדם, והבן. (בשם רבי פינחס מקוריץ – 'אמרי פנחס' (השלם) עמ' רטו)

דף טז

'דבי ר' ישמעאל תנא במים במים שתי פעמים – אין זה כלל ופרט אלא ריבה ומיעט... – התוס' (בשבעות ה) הקשו מדוע לא נשנית מדה זו בי"ג מדות דר' ישמעאל.

וכתב הריטב"א (שם) שמדה זו כלולה במדת 'כלל ופרט וכלל' שנמנית שם. (ואף התנא הדורש ב'ריבוי ומיעוט', דורש לעתים ב'כלל ופרט', כמבואר בסוגיא בנויר לד-לה ע"ש בתוס').

ובספר הכריתות (לר"ש מקינון) מבואר, שלא נמנו בברייתא דר' ישמעאל אלא אותן מידות המוסכמות על הכל. ולכן לא מנה דרשות 'ריבוי ומיעוט' שהן שנויות במחלוקת. (ואין צורך לפי"ז למה שתרץ בתורת-חיים כאן, שתנא דבי ר' ישמעאל אינו הולך בשיטת ר' ישמעאל עצמו, ור' ישמעאל אכן דורש בכללי ופרטי ולא בריבוי ומיעוט).

על כלל ופרט; ריבוי ומיעוט – ע' באור המדות בפרוט, במובא בנויר לד-לה (חוברת א).

'אמר רב הונא: לא לשפי אינש שיכרא בצבייתא באורתא, דילמא פריש לעיל מצבייתא והדר נפיל לכסא... – כיון שמצוי שיהא תולעים בתמרים ובשכר, עשו אותו כודאי, לחוש גם כאשר יש שם ספק אחר, שמא תרחוש תולעת על הקיסמים ותשוב לשכר. (ולכך אין לדון להתיר מטעם 'ספק ספקא' או 'רוב'). (עפ"י הריב"ש סו"ס קצב)

– משמע שלסנן ביום מותר, כיון שרואה שלא פרשה ולא ריחשה התולעת על הקסמים, וגם אם פרשה, הרי הוא רואה אם חזרה אל השכר.

ומבואר, ששרצים שבמים שהורקו מכלי אל כלי אחר – אין נאסרים בכלי השני גם אם פרשו לדופןותיו – כי אם נאמר שיש איסור בדבר, היה לנו לאסור בכל הורקת שכר, גם ביום, שהרי הדבר מצוי שפורשות לדפנות וחוזרות, כבסמוך. (והוא הדין אם נכנסו בכלי השני למאכלים שונים המעורבים בו עם המשקין, דהיינו רבתייהו. עפ"י פמ"ג פד במ"ז סק"ה; ערוה"ש פד, כה).

ואולם דוקא מכלי אל כלי, ששם אחד לשניהם, והרי הכלי מקום גידולו, אבל השואב בכלי מן הבור – אם פרש לדפנות הכלי – כתב הבית-יוסף (פד, עפ"י דברי הרא"ש כאן), שאסור, כי כלי ובור שני מינים הם. (וכן שיטת הש"ך). ואולם יש חולקים על כך וסוברים שגם בזה אין לאסור משום 'פירש', אלא שיש לחוש מצד אחר – שמא כששאב בכלי מן המים, פרשה התולעת על שפת הכלי או על דופןו ללא מים (כשם שחוששים בקסמי המסננת). כן היא דעת הט"ז (סק"ה). וכן נקט החזו"א (יד-א סק"ד) לעיקר.

ולפי הסברה האחרונה, יש לאסור כמו כן כשמשיקע כלי לתוך כלי ודולה משקים שבתוכו, שהרי זה כמו דולה בכלי מן הבור, וחוששים שמא פרשה התולעת על שפת הכלי וכדומה.

ואולם 'המנהג הפשוט לאכול בכף חומץ מתוך הקערה כנהוג, אף שחומץ מוחזק בתולעים, וההיתר הוא מפני שלא פריש, אם כן אין לנו לאכול החומץ אא"כ שופכין מהקערה לתוך פיו, ואין זה סברא כלל, ואין המנהג כן – ולכן נראה דבכף לכלי ליכא חששא זו, שהרי תוחבה במהירות, והעין רואה והחוש מעיד שאין להשרץ פנאי לפרוש על אחורי הכף, משא"כ בבור שאין העין שולט, ויש בזה שהיות' (ערוך השלחן פד, כד).

לאידך גיסא, אם המים עוברים מן הבור אל הכלי ע"י צינור, ללא פעולת שאיבה, באופן שאין חשש של פרישה מחוץ לכלי – לדעה הראשונה יש לאסור, כי מ"מ נשתנה המקום מבור לכלי, ולדעה אחרונה מותר.

יש שיטה שלישית המחמירה מכולם, שההעברה כשלעצמה מן הבור לכלי, אוסרת גם בתוך הכלי, אפילו ללא פרישה כלל, לא מבחוץ ולא בדפנות מבפנים (כן היא שיטת האיסור והתר' לפי הבנת הפרי-תאר). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז כג, ד) פסק לכתחילה להחמיר כשיטה זו, אבל בדיעבד אין לחוש לכך, אך יש לחוש לשתי השיטות הראשונות.

'אי הכי במנא נמי...' – כלומר, כיון שאמרת ששרץ הפורש על הקסמים, נאסר משום 'שורץ על הארץ' ואף על פי שלא שרץ על הקרקע, אם כן גם כשפרש לדופני הכלי מבפנים יש לאסור. ומתוך, שונה דופני הכלי, כי הכלי הוא מקום גידולו הטבעי. ומביא ראייה ממה שאין חוששים בבורות שמא פורשו לדופני הבור, והרי שם ודאי רחש על הקרקע – אלא לפי שמקום גידולו הוא, והכי נמי בכלי. (תורת חיים. וכע"ז פרש בחזו"א (יד-א סק"ג), ועע"ש).

'במנא נמי, דלמא פריש לדפנא דמנא והדר נפיל למנא? – התם היינו רביתיה' – וכתב בפרי-חדש (יו"ד פד) שאף על פי שזהו מקום גידולו, אין ליטול בפיו מן הדופן, שזה נחשב 'פירש'. (והפרי-מגדים (סק"ד) הקשה על כך מדין 'פירש לאויר העולם' שבסמוך. וע' בחזו"א (יד-א סק"ב) בישוב הדבר). ומדברי הרמב"ם (מאכלות אסורות ב) משמע שלעולם אין התר לאכול התולעת שבפירות בפני עצמה, אלא עם הפרי, וכן שרץ שבכלים – לא הותר אלא עם המים. ואולם מדברי שאר הראשונים בסמוך (גבי 'פרש לאויר העולם') אין נראה כן. (עפ"י חזו"א שם)

– התר זה, של שרץ שפרש לדפנות הכלי – לא נאמר אלא במים, אבל פירות שבכלי, פרישה לדפנות הכלי ודאי אוסרת, כיון שדבר יבש אין צריך לכלי אין כאן קשר בין הכלי לפירות. ובקמח, שהוא כממוצע בין מים לפירות – נחלקו הפוסקים, ודעת הפרי-חדש נוטה להקל. (עפ"י חזו"א יש יו"ד-א סק"ד). ובערוך-השלחן (פד, מז) כתב שהעיקר להלכה כדעת האוסרים (הש"ך, הכרתי-זופלתי. ובנודע-ביהודה (קמא כז) נטה להקל בשעשה פת. וע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ז כג, ז) שדן בענין זה למעשה, ובהיתרים השונים שנאמרו בזה).

– יש מי שכתב שאין להתיר שרץ המים שבבורות ובכלים, אלא שרצים שאין להם כנפים, אבל אותם שיש להם דמות כנפים ודרכם לעופף מתוך המשקה לאויר וליפול לתוכן – ודאי אסורים. (פרי מגדים פד סק"י במ"ז, בשם דמשק אליעזר).

'והרבה תמוה לי דאיך השתמשו רבותינו הראשונים לבאר לנו דין כזה המצוי בכל יום, ועינינו רואות בחומץ מלא יתושים עם כנפים ובבישולין ניכרים יותר, ואיך הניחו מכשול כזה לפני עדת בני ישראל. ועוד, דכפי הראות כחותיהם חלושים ואין להם כח לעוף מן המים לאויר, ולמה לנו להחזיק ריעותא – ולכן צ"ע לדינא, והמחמיר יחמיר לעצמו ותבוא עליו ברכה'. (ערוך השלחן פד, כו. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז כג, ה) הראה שמחלוקת ראשונים בדבר, ונשאר ב'צריך עיון לדינא').

'ודע, דאלו הזכובים הקטנים הנופלים מאויר לתוך המים – נשארים באיסורם, ולא הותר רק התולעים שנתהו מעצמן בהמים או בהיין או בהחומץ, אבל הנופלים לתוכן, כמו שמצוי בזמן הקיץ שנופלים זבובים ורמשים קטנים מן האויר לתוך המים או שארי משקין או לאוכלין – נשארים באיסורן הקודם. ולפי שיש טועים בזה ועוברים על כמה לאוין כמו שנתבאר, דעל נמלה לוקה חמש, לכן יש לזהר מאד בזה, וגם להזהיר את ההמון על כך'. (ערוה"ש שם כ).

(ע"ב) 'מתמרה לתמרה... תיקו' – נראה שאם פרשה התמרה השניה מן הראשונה – ודאי נחשב 'פירש'.
והספק אמור רק כל זמן שהן מונחות זו אצל זו. (חזון איש יו"ד-א סק"ג).

'דרני... דכוורי שרי' – '... במה שכתבתי לעיל בענין תולעים שעל גבי דגי קרפיונים – שמעתי אחר כך בשם ספרי הטבע שהם נולדים מבחוץ וע"י איזה סיבה נופל זוג מהם בבריכה והם פרים ורבים במהירות מופלגה עד שממלאים את כל הבריכה והם נופלים על הדגים למצוץ דמם ושמנם. ואם כן בטל הספק שנסתפקו אולי מיניה קא רבו, ואיסורם מוחלט משום שרץ המים'. (מתוך חזו"א יו"ד יד-א סק"ח.
א. ע"ש עוד (בסק"י, יא), שאם בריכות הדגים מופסקות מן המעיץ וגם אין להן יציאה, יש לדון בדבר, שמא נידונים כשרץ במים שבבורות, או שמא אם אביהם שרץ פרה ורבה והוליד זרעו במים שבכלים ובבורות, יש לומר שזרעו מיוחס אחריו, ואין דין שרץ שבכלים אלא בזמן שכת היולי שבמים מהוה אותם. והרי הם דומים לדגים טמאים שהכניסום לכלים והולידו שם. ואולם גם בהנחה שיש להם דין שרץ המתהוה במים שבכלים, כיון שהתישב על הדג והוציאו את הדג מן המים – הרי זה כפירש מן המים בהחלט.

ב. ע"ע בשו"ת שבת הלוי (ח"ד פג) אודות תולעים הנמצאים בדגים, שמקורם, לפי דברי המדענים, ע"י אכילת דג אחר שיש בתוכו תולעים. ולא הכריע שם הכרעה גמורה, אך כתב שאם יש בסיס סביר לדברי המדענים, קשה להתיר. ע"ש).

'הכי השתא?! בהמה בשחיטה הוא דמשתריא והני מדלא קא מהניא להו שחיטה – באיסורייהו קיימן' – כפי פשוט הדברים היה נראה ששרצים שבבהמה אסורים באיסור שרצים. ואולם כמה מגדולי האחרונים כתבו, שאיסור שרצים לא קיים בהם, שהרי לא שרצו על הארץ, אלא כיון שהם גדלו מן הבהמה, הרי הם כגופה, ואין שחיטה מתירתם, נמצא שאסורים משום אבר מן החי, וממילא אסורים גם לבן נח – כן כתב הפרי-מגדים (פד, במ"ז סק"ב), וכן האריך במנחת-חינוך (קסג) אלא שלבסוף היסס בדבר, עפ"י משמעות דברי הרמב"ם.

(ואם ננקוט כפי הנראה לכאורה, שאסורים משום שרצים, יתפרשו דברי הגמרא כך: כיון שהבהמה טעונה שחיטה ולא לו הרי אין תורת שחיטה, הלכך אינם נידונים כחלק מן הבהמה אלא כשרץ הארץ. ולא דמי לתולעים שגדלו בבשר שחוטה או בפירות, כיון שהבהמה חיה על פני הארץ, גם הבע"ח שכתוכה מתייחס גידולם אל הארץ, או מפני שהם גדלים בדבר שאינו מזומן לאכילה, שהרי טעון שחיטה. הלכך אין בהם איסור אבר מן החי. ואולם דגים שהתרום באסיפה, אין התולעים חלוקים מהם והרי הם כדבר אחד, וגם דומים לשרצים שבפירות, שמוזמנים לאכילה.

ולפי זה יתכן שהתולעים הנמצאים בבן פקועה, גם כן אסורים, לפי שיש שם תורת שחיטה, אלא שכבר הותר בשחיטת אמו. והפרי-מגדים לשיטתו שנקט שאסורים רק משום אבר מן החי, נקט שם שבבן-פקועה מותרים. שו"ר עיקר כל הנ"ל בחזו"א (יו"ד סו"י יד-א). וע"ע בקובץ הערות – גט,ה; בית ישי קלא).

*

'יש מי שכתב בשם חכמי הטבע, דהמסתכל בזכוכית המגדלת שקורין ספאקטיוו"א יראה בחומץ מלא תולעים. והנה בחומץ אין חשש כמו שנתבאר, דהתולעים המתהוים בתלוש התירה התורה. אמנם שמעתי שבכל מיני מים וביחוד במי גשמים מלא ברואים דקים שאין העין יכולה לראותם. ובילדותי שמעתי מפי אחד שהיה במרחקים וראה דרך זכוכית המגדלת עד מאד כרבות פעמים במים, כל המיני ברואים – ולפי זה איך אנו שותים מים, הרי אלו הברואים נתהוו במקורם?
אמנם האמת הוא דלא אסרה תורה במה שאין העין שולטת בו, דלא ניתנה תורה למלאכים, דאל"כ הרי

כמה מהחוקרים כתבו שגם כל האויר הוא מלא ברואים דקים מן הדקים, וכשאדם פותח פיו בולע כמה מהם – אלא ודאי דהבל יפצה פיהם, ואף אם כן הוא, כיון שאין העין שולט בהם לאו כלום הוא. אמנם במה שהעין יכול לראות אפילו נגד השמש ואפילו דק מן הדק – הוה שרץ גמור'. (ערוך השלחן פד, לו. וע"ע במובא לעיל נג, אודות קביעת ההלכה עפ"י מראית העין).

הנה זה חדש, יצא לאור כרך שמיני לשו"ת אגרות משה לגר"מ פינשטיין וצ"ל, ובו תשובה (יו"ד ח"ד ב) אודות החוקים הקטנים המצויים בכמה מיני ירקות. מצאנו לנכון להעתיק כאן התשובה במלואה:

'הנה אף שקשה לי לכתוב כעת, שאיני בקו הבריאות, השי"ת ירחם עלי בתוך שאר חולי עמו ישראל, מ"מ מחמת נחיצות הענין אומר הדברים האלה:

שמעתי איזה אנשים אמרו בשמי איזו סברה בענין התולעים הקטנים שנודע שנמצאים בהרבה ממיני הירקות. והנה ידוע שלא אמרתי בזה שום הכרעה. ולהיפך, דעתי נוטה יותר להקל, וכמו שהזכרת בשאלה שאתה ובני הרה"ק מוהר"ר שלו' ראובן שליט"א כתבתם לי, שאפשר שדבר שלא נראה למעשה לעינים אינו אסור, ולכל הפחות אינו בחשיבות 'בריה'. וזה נוסף ללימוד הזכות שמוזכר בערוך השלחן סי' ק (שאפשר לסמוך על דעת הסוברים שבריה בטלה בקרוב לאלף. או שבריה שאינה קיימת לעולם בעין בפני עצמה והיא נדבקת בתערובת וא"א להפרידה משם – בטלה, או משום שרבנן לא גזרו שבריה לא תיבטל בדבר מאוס שנפשו של אדם קצה בו).

וגם כמו שאמרתי לך ולעוד הרבה אנשים, שבכלל יש חשיבות גדולה בהלכה למנהג העולם ולהיכא עמא דבר, ואסור להוציא לעז על דורות הקדמונים שלא הקפידו בדברים אלה משום שלא ידעו מהם. ועל כן אמרתי שבלי לעיין היטב בדבר, שזה קשה לי כעת, אי אפשר להכריע לחומרא ולפרסם שיש איסור בדבר, וכל שכן שאין רצוני שיזכירו שמי כאחד מהאוסרים'.

דף סח

ואבר עצמו אסור. מאי טעמא דאמר קרא ובשר בשדה טרפה לא תאכלו – כיון שיצא בשר חוץ למחיצתו נאסר' – אין הכוונה לכל עובר שהוציא ידו חוץ למחיצתו, שנאסר אותו אבר לעולם – כי אם העובר נולד לפני שחיתת האם, ודאי מועילה לו שחיתתו. אין מדובר כאן אלא בשנשחטה אמו קודם ללידתו, שכיון שיצא בשר חוץ למחיצתו, שוב אין תקנה לאותו חלק שיצא, שהרי שחיתת אמו היא זו המתירה את העובר שבמעיה, ומה שיצא הרי לא נותר בשחיתתה, ושחיתת הולד אינה שחיתת כלל. (בית יוסף יו"ד יד; רמ"א שם.

בהסבר הדבר יש שכתבו, שכל שלא נשחטה אמו, לא היה לרחם אמו תורת 'מחיצה' כלל לגבי הולד. (וע"ע חו"א בכורות כא, ב). ויש שפרש בדרך אחרת – ע' ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' – פסחים, (בדין יוצא בק"פ); בית ישי קטז, א).

והאוכל אותו אבר שיצא – לוקה משום איסור ובשר בשדה טרפה לא תאכלו. ויש חולקים (ע' רמב"ם – מאכלות אסורות ה, ט יא, ראב"ד ונושאי כלים; מעשה הקרבנות יא, ו. כ"כ אחרונים. וע' בחדושי הרשב"א להלן סט; אמרי משה ד. וע"ע שערי ישר (ב, כב ד"ה ומה"ט. וכן בסוף השער), ולא הוכיר מאום מדברי הרמב"ם והראב"ד, וצ"ע. וע"ע להלן ט).

ובשר בשדה טרפה לא תאכלו – כיון שיצא בשר חוץ למחיצתו נאסר' – הראשונים מפרשים שהדרש מבוסס על המלה בשדה, שהרי אין חילוק היכן נטרפה, אלא בא הכתוב להורות בשדה, על כל דבר שהוא 'חוץ', ומכאן שבשר שיצא חוץ למקומו, הרי הוא כטרפה.